

JANUAR 2010

LANDBRUKSMELDING FOR TRØNDELAG

Illustrasjoner: Ella Okstad
Bilder: Fylkesmannen i Nord- og Sør-Trøndelag

INNHOLDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG	5
KAP 1 INNLEDNING.....	7
1.1 BAKGRUNN	7
1.2 FORMÅL	8
1.3 ORGANISERING AV ARBEIDET.....	8
1.4 DEFINISJONER OG BEGREPSBRUK	9
KAP 2 LANDBRUKETS BETYDNING I TRØNDELAG	11
KAP 3 RAMMEVILKÅR.....	14
3.1 NATURGITTE RAMMEVILKÅR.....	14
3.2 POLITISKE OG MARKEDSMESSIGE RAMMEVILKÅR	17
Internasjonale rammevilkår	17
Nasjonale landbrukspolitikk	18
Regional politikk	19
KAP 4 UTVIKLINGSTREKK OG STATUS	22
4.1 UTVIKLINGSTREKK PRIMÆRLANDBRUKET	22
Økonomiske utviklingstrekk.....	22
Grovfor og korn.....	26
Potet.....	26
Hagebruk.....	27
Økologisk landbruk.....	27
Melk.....	28
Sauehold	30
Storfekjøtt.....	31
Svineproduksjon.....	32
Egg og fjørfe.....	33
Pelsdyr	33
Andre husdyr	34
Skog	35
4.2 UTVIKLINGSTREKK NYE NÆRINGER	36
Lokal matproduksjon.....	37
Tjenesteproduksjon	38
Inn på tunet	39
Utmarksnæringer/landbruksbasert reiseliv	39
Energiproduksjon i landbruket.....	40
KAP 5 DILEMMAER OG MULIGHETER FOR TRØNDERSK LANDBRUK	42
5.1 HOVEDTREKK	42
5.2 LØNNSOMHET OG FORNYELSE	45
Fornyelse eller kapitalslit.....	45
Lønnsomhet og skalafordeler.....	45
Indre kanalisering/produksjonsfordeling	47
Økologisk landbruk.....	47
Lokal matproduksjon og spesialproduksjon.....	48
5.3 TAKTSKIFTE FOR NYE NÆRINGER OG LEVENDE BYGDER	50
Struktur og kultur for næringsutvikling	50
Levende bygder.....	51
Ungdom og rekruttering.....	52
Kvinner og likestilling.....	53
5.4 JORDVERN OG EIENDOMSUTVIKLING	55
Styrket jordvern	55
Eiendomsutvikling	56
5.5 LANDBRUKET SOM FELLESGODEPRODUSENT	59

<i>Fellesgoder fra landbruket</i>	<i>59</i>
<i>Kulturlandskap som grunnlag for næringsutvikling</i>	<i>61</i>
5.6 ROVVILT	63
5.7 MILJØ- OG KLIMAUTFORDRINGENE.....	65
<i>Klima i endring</i>	<i>65</i>
<i>Reduksjon av klimagasser</i>	<i>66</i>
5.8 KOMPETANSE.....	71
<i>Behov for kompetanse</i>	<i>71</i>
<i>Samarbeidsformer</i>	<i>73</i>
KAP 6 FRAMTIDSBILDER	75
6.1 FRISLIPPBYGDA.....	75
6.2 MANGFOLDSBYGDA.....	76
6.3 KLIMAENDRINGSBYGDA.....	77
6.4 FRAMSKRIVINGSBYGDA.....	78
KAP 7 FELLES SATSINGSOMRÅDER OG INNSPILL TIL NASJONAL POLITIKK 79	
7.1 ATTRAKTIV NÆRING FOR KOMPETENTE MENNESKER	79
7.2 ATTRAKTIVE BYGDESAMFUNN	81
7.3 ØKT VERDISKAPING AV LANDBRUKETS SAMLEDE RESSURSER.....	82
7.4 MILJØ- OG KLIMAVENNLIG NÆRING	83
7.5 TRØNDELAG ER EN VIKTIG DEL AV KYSTSKOGBRUKET	84

Sammendrag

Landbruksmeldinga beskriver sentrale utviklingstrekk for landbruket i Trøndelag, synliggjør utfordringer og muligheter og foreslår aktuelle strategier framover.

Landbruksnæringa har stor betydning for Trøndelag og sysselsetter ca 6,5 prosent av samlet sysselsetting, i tillegg kommer betydelige ringvirkninger. Innbefattet ringvirkningene er sysselsettingen i landbruket beregnet til ca 11,4 prosent i Trøndelag.

Trøndelag har gode forutsetninger for å ha et aktivt landbruk. I ei tid med økende befolkning og etterspørsel etter mat, gir dette muligheter for landbruket i regionen. Det ligger også store muligheter knytta til utvikling av nye næringer tilknyttet landbruket. Spesialprodukter av mat, reiseliv, energi og tjenesteproduksjon er områder med et fortsatt stort potensial.

Landbruket står imidlertid overfor utfordringer knyttet til svak lønnsomhet i forhold til andre næringer. Norge er et høykostland. Dette gjør næringa sårbar for endringer i rammevilkår. Det har skjedd en betydelig strukturrasjonalisering og effektivisering, men svak lønnsomhet gjør det likevel vanskelig å fornye driftsapparatet i tilstrekkelig grad. Dette gjør seg særlig gjeldende innen grovfôrbasert husdyrhold. Spesielt innen melkeproduksjon, som er den klart største av driftsformene, er lønnsomheten lav. Framtida for primærproduksjonen og foredlingsindustrien er nært knyttet sammen. Det vil være store utfordringer også for industrien framover.

Trøndelag kjennetegnes i dag av levende bygder og et åpent og variert kulturlandskap. Tross effektivisering og reduksjon i antall driftsenheter har trøndersk landbruk mange aktive og dyktige produsenter og sterke fagmiljøer som ønsker å satse på landbruket framover. Dette skal det bygges videre på.

Framtidsbildene forsøker å illustrere hvordan framtidsbygda i Trøndelag vil se ut med utgangspunkt i landbruket. Dette vil i høy grad avhenge av internasjonale og nasjonalt bestemte rammevilkår og valg, men lokalt og regionalt engasjement vil også ha stor betydning. Vi ser at selv med framskriving av dagens utviklingstakt vil bygdene i Trøndelag bli kraftig endra. På samme måte vil klimaendringene kunne medføre store omveltninger. En deregulering av landbruket vil også måtte gi en helt annen utvikling enn om dagens virkemidler og støtte i stor grad beholdes.

Landbruksmeldinga har formulert følgende mål for Trøndersk landbruk:

- Attraktiv næring for kompetente mennesker
- Attraktive bygdesamfunn
- Økt verdiskaping av landbrukets samlede ressurser
- Miljø- og klimavennlig næring
- Trøndelag en viktig del av kystskogbruket

Satsing på samhandling, kompetanse og nettverksbygging vil være viktige stikkord for de strategier og tiltak som landbruksmeldinga beskriver for å nå disse målene. Gjennom å ta aktive grep kan regionale og lokale myndigheter i Trøndelag bidra til viktige strategiske satsinger og god samhandling som kan gjøre *Trøndelag til en landbrukspolitisk foregangsregion* med ambisjon om å utvikle og utprøve landbrukspolitiske virkemidler.

Gjennom Landbruksmeldinga kommer fylkestingene i Nord- og Sør-Trøndelag med en rekke innspill til nasjonal politikk som går fram av kapittel 7. Sentrale punkter i disse innspillene er at det er stort behov for å styrke lønnsomheten i primærproduksjonen, spesielt i de grovfôrbaserte produksjoner. Det er behov for å styrke innsatsen retta mot landbrukets fellesgodeproduksjon, ivareta miljøhensyn, klimautfordringene og å ta i bruk nye muligheter og markeder.

Kap 1 Innledning

Landbruksmeldinga er en overordnet melding for landbruket i Trøndelag. Nord- og Sør-Trøndelag fylkeskommuner er eiere og initiativtagere til meldinga som behandles av fylkestingene. Meldinga er forankret i felles fylkesplan for Trøndelag og beskriver sentrale utviklingstrekk for landbruket i Trøndelag, synliggjør utfordringer og muligheter og foreslår aktuelle strategier framover. Arbeidet er utført av fylkesmannens landbruksavdelinger i Nord- og Sør-Trøndelag innefor rammene av nasjonal politikk.

1.1 Bakgrunn

Landbruket i Trøndelag står foran store omstillings- og utviklingsutfordringer. Med bakgrunn i landbrukets sentrale og sterke posisjon i trøndelagsfylkene, ble det i felles fylkesting våren 2008 fremmet et ønske om en bred regionalpolitisk gjennomgang av landbrukets status og utviklingsretninger.

Begge fylkeskommuner har utformet en bestilling som angir hva som ønskes belyst i landbruksmeldinga. Fylkestinget i Sør-Trøndelag ønsker fokus på områder hvor trøndersk landbruk står sterkt og har stort utviklingspotensial i tillegg til fokus på rekruttering, kompetanse, kvinner i landbruket, rovvilt og vernepolitikk. Fylkestinget i Nord-Trøndelag ønsket å få belyst følgende tema: næringens stilling og oppgaver i klimaspørsmål, regionale forskjeller i Trøndelag, nasjonale og internasjonale rammebetingelser, bygdesosiologi og kulturlandskap, areal og konsesjonspolitik. Videre ønsker de en vektlegging på skog, matproduksjon, rovvilt og videreforedling. Nord-Trøndelag fylkeskommune ønsker fokus på tiltak som kan bidra til ei positiv og framtidretta utvikling, og spesielt fokus på områder med særlige utfordringer.

Melding om Kystskogbruket ble behandlet og vedtatt i begge fylkestingene våren 2008. Kystskogmeldinga foretar en omfattende analyse av bransjens verdikjeder og munner ut i regionale strategier og prioriterte tiltak. Fylkestingene har vedtatt å følge opp og bidra til å løse utfordringer knyttet til kystskogen. Ettersom fylkestingene nylig har behandlet Kystskogmeldinga er det ikke foretatt noen ny gjennomgang av skognæringsområdet og det vises derfor til dette arbeidet. Skognæringa er imidlertid viktig for helheten innen landbruket og ikke minst i klimasammenheng. For å gi en samlet oversikt over felles satsingsområder for Trøndelag er skognæringsområdet tatt med under kapittel 7. Videre er reindrifta et eget politikkområde med egen forvaltning og egen reindriftsavtale, og blir derfor ikke inngående behandlet i Landbruksmeldinga.

1.2 Formål

Landbruksmeldinga skal gi kunnskap om landbruket, samt være et viktig styringsredskap for å bidra til ønsket samfunnsutvikling, arealbruk og et viktig regionalpolitisk redskap for å fremme nasjonale og regionale mål og interesser. Meldinga skal være retningsgivende for utviklings-tiltak, prosjekter og virkemiddelbruk, og skal danne grunnlag for utforming av regionalpolitiske strategidokumenter og handlingsplaner.

Landbruksmeldinga skal bidra til å styrke landbruket og landbruksbasert næringsutvikling i Trøndelag samt identifisere de regionale fortrinn. Den skal gi en samlet oversikt over status og utviklingstrender for landbruket og trekke fram felles satsingsområder i Nord- og Sør-Trøndelag. I tillegg skal meldinga stimulere til debatt omkring utviklingsmuligheter innen trøndersk landbruk, samtidig som den gir innspill til nasjonal politikk. I meldinga reises det en rekke spørsmålsstillinger, utfordringer og dilemma. Videre er ambisjonen at landbruksmeldinga skal gi en avklaring av det regionale handlingsrommet sett i lys av den nasjonale politikken.

1.3 Organisering av arbeidet

Fylkeskommunen har hovedansvaret for regional utvikling og for utarbeiding og oppfølging av fylkesplan. Fylkesmannen er statlig regional myndighet på landbruk med sentrale, regionale utviklings- og forvaltningsoppgaver i denne sektoren.

Fylkesmannens landbruksavdeling i de to fylkene ble i november 2008 bedt om å fungere som faglig sekretariat for arbeidet med landbruksmeldinga, mens fylkeskommunene har hatt ansvar for politisk framlegg og oppfølging. En referansegruppe er oppnevnt for å bistå og delta aktivt med innspill underveis i prosessen.

Referansegruppen har bestått av representanter fra:

- Nord-Trøndelag Bondelag
- Sør-Trøndelag Bondelag
- Nord-Trøndelag Bonde og Småbrukerlag
- Sør-Trøndelag Bonde og Småbrukerlag
- Sør-Trøndelag Fylkeskommune
- Nord-Trøndelag Fylkeskommune

Rapport om arbeidet og foreløpig omtale av landbruksmeldinga ble i juni 2009 forelagt fylkestingene. Begge fylkestingene ga innspill til videre behandling og ferdigstilling. Utkast til melding er sendt aktuelle mottakere til høring. Det er tatt hensyn til høringsuttalelsene i det framlagte dokumentet.

I tillegg til politisk behandling underveis og innspill fra referansegruppa, er meldinga supplert med faglige innspill fra partnerskapet gjennom Tenkeloft Trøndersk Landbruk, samt omfattende verdiskapingsundersøkelser gjennomført av Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) og Trøndelag Forskning og Utvikling (TFoU).

1.4 Definisjoner og begrepsbruk

Anna næring:

Næringsvirksomhet som drives av gardbruker, men som ikke involverer ressursene på bruket (jord, skog, bygninger og maskiner).

Biogjødsel:

Biorester fra reaktorkompostering (kompostering i et lukket system). Biogjødsel er sterilt, og uten smittestoffer, luktfri og lett å spre.

Dekningsbidrag:

Differansen mellom produksjonsinntekter og variable kostnader (som varierer med produksjonsomfanget). Skal dekke faste kostnader, rente av all innsatt kapital og godtgjøring til familiens arbeid på bruket. Nyttig for å vurdere effektiviteten i produksjonen.

Driftsoverskudd:

Differansen mellom produksjonsinntekter og produksjonskostnader, - både faste og variable. Driftsoverskuddet er det som blir igjen til å dekke godtgjøring til all innsatt kapital (både egenkapital og lånt kapital) og til godtgjøring av familiens eget arbeid som er satt inn i drifta. Nøkkeltall for lønnsomhet.

Familiens arbeidsfortjeneste:

Driftsoverskudd fratrukket normert rentekrav på all innsatt kapital. Viser hva som er igjen til å dekke familiens innsatte arbeidsinnsats når all innsatt kapital har fått sin "betaling". Oppgis ofte per årsverk eller arbeidstime. Et lønnsomhetsmål som ofte sammenliknes med arbeidsinntekt en kunne oppnådd ved å bruke arbeidskrafta på annen måte/i andre bransjer og næringer.

Kapitalslit:

Avskrivninger. Verdireduksjon som følge av slit, elde og uhensiktsmessighet.

Karens / karenstid / karensareal:

Tiden fra påbegynt omlegging av en produksjon til produksjonen kan godkjennes som økologisk drevet. Arealet defineres i karenstiden som karensareal.

Levende Skog:

Levende Skog som begrep ble etablert i 1998 da det ble enighet om standarder for et bærekraftig norsk skogbruk. Revidert 29. 10.06.

Lønnsevne:

Familiens arbeidsfortjeneste (se ovenfor) tillagt kostnader til leid hjelp. Viser hva som er igjen til å betale innsatt arbeidskraft når all innsatt kapital har fått et vederlag ("betaling") som samsvarer med det en alternativ bruk av kapitalen ville gitt i avkastning. Viser hva jordbruket kan betale for innsatt arbeidskraft når kapitalen ha fått sin godtgjøring.

Lønnsevne pr. time:

Lønnsevnen beregnet per time innsatt i drifta. Benyttes ofte til sammenligning med den arbeidsinntekten en kunne fått om arbeidskrafta var benyttet på annen måte / i andre næringer og bransjer.

Nettoinntekt:

Driftsoverskudd fra alle driftsgreiner (jordbruk, skogbruk, tilleggsnæringer, andre næringer), lønnsinntekter, pensjoner fratrukket netto finanskostnader. Viser resultatet av den samla økonomiske aktiviteten. Lønnsomhetsmål som dekker all virksomhet til gardbrukeren og hans familie. Viser hva som er igjen til dekning av familiens arbeid og til (avkastning på) egenkapital.

Nettoinvestering:

Nyanlegg fratrukket avskrivninger, frasalg og evt. investeringstilskudd.

Omsetning:

Totale produksjonsinntekter.

Rødlistearter:

Arter som står i fare for å dø ut fra norsk natur blir kalt truede arter. Norsk rødliste er en vurdering av truede arters risiko for utdøing.

Sysselsettingsmultiplikator:

Sysselsettingsmultiplikator er beregnet som sum ringvirkninger (målt i antall sysselsatte) delt på antall sysselsatte i sektoren.

Tenkeloft Trøndersk Landbruk:

En unik strategisk konstellasjon der hele verdikjeden har gått sammen med både myndigheter, politikere, interesseorganisasjoner, forsknings- og utdanningsinstitusjoner, næringslivet og bankmiljø for å samordne analyser, strategier, tiltak og virkemidler innenfor landbruksnæringa i Trøndelag.

Tilleggsnæring:

Næringsvirksomhet som drives i tillegg til jord- og skogbruk og der ressursene på gården benyttes (arealer, bygninger, maskiner).

Vederlag til arbeid og egenkapital:

Driftsoverskudd pluss kostnader til leid hjelp fratrukket jordbrukets andel av gjeldsrenter og kostnader til kårforpliktelser. Oppgis per årsverk.

Vederlag til familiens arbeid og egenkapital:

Driftsoverskudd fratrukket jordbrukets andel av gjeldsrenter og kostnader til kårforpliktelser. Oppgis per årsverk.

Verdiskaping:

Differansen mellom inntekter inkludert tilskudd og utgifter (i jordbruket) tillagt verdi av familiens arbeid på nyanlegg, kostnader til leid hjelp og jordleie, fratrukket avskrivninger (i jordbruket).

Årsverk:

Et årsverk i jordbruket beregnes til 1845 timer.

Kap 2 Landbrukets betydning i Trøndelag

Landbruket er en betydningsfull næring i Trøndelag, både med tanke på bosetting, verdiskaping, sysselsetting, som en forutsetning for skjøtsel av kulturlandskapet og utvikling av nye gårdstilknyttede næringer. Tall fra Statistisk Sentralbyrå viser at Trøndelag har 16 prosent av alle direkte sysselsatte i landbruket i Norge (SSB 2008).

Hele 21,8 prosent av befolkningen i Nord-Trøndelag er bosatt på en landbrukseiendom. Tilsvarende tall for Sør-Trøndelag er 10,4 prosent. Ses det bort fra Trondheims befolkning som utgjør omtrent 58 prosent, vil Sør-Trøndelags andel ligge på 22,7 prosent.

Primærproduksjonen, med melk som viktigste næring, står for hoveddelen av inntektene og verdiskapingen i landbruket. Figur 1 viser at landbruksproduksjonen er svært omfattende i forhold til befolkningsgrunnlaget i Trøndelag. Hele 36,1 prosent av slaktekyllingproduksjonen og 21 prosent av melkeproduksjonen foregår i Trøndelag, mens befolkningen utgjør 8,7 prosent av landets befolkning. Siden 2000 har Trøndelags relative andel av kylling-, korn- og verpehønsproduksjon økt, mens grønnsaks-, potet og svineproduksjon har hatt en svak nedgang.

Nord-Trøndelag er landets nest største melkefylke og produserer 11,1 prosent av melka i Norge. Bare Rogaland har større produksjon. Tilsvarende tall for Sør-Trøndelag er 9,9 prosent. Over halvparten av de 8 328 årsverkene i landbruket i Trøndelag utføres i melkeproduksjonen. Melkeproduksjonen står alene for 55 og 65 prosent av sysselsettinga landbruket i Nord- og Sør-Trøndelag (NILF 2009).

I Nord-Trøndelag utgjør kombinasjonen korn/gris 11 prosent av sysselsettinga, deretter følger sauehold og ammekyr. I Sør-Trøndelag er det sauehold som er viktigste næring etter melkeproduksjon.

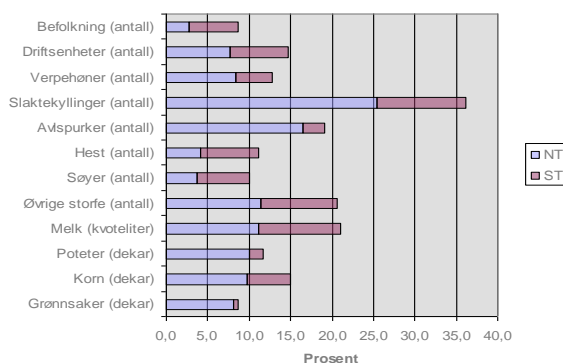
Verdiskaping og sysselsetting i landbruket

	Sør-Trøndelag	Nord-Trøndelag
Jordbruk		
Total omsetning:	2267 mill	3254 mill
Total verdiskaping:	844 mill	1201 mill
Total sysselsetting:	3667 årsv.	4661 årsv.
Skogbruk		
Total verdiskaping:	169 mill	297 mill
Total sysselsetting:	147 årsv.	185 årsv.
Tilleggsnæring i jordbruket		
Total omsetning:	148 mill	172 mill
Total verdiskaping:	93 mill	103 mill
Total sysselsetting:	131 årsv.	134 årsv.

Kilde: NILF og TfoU(2009)

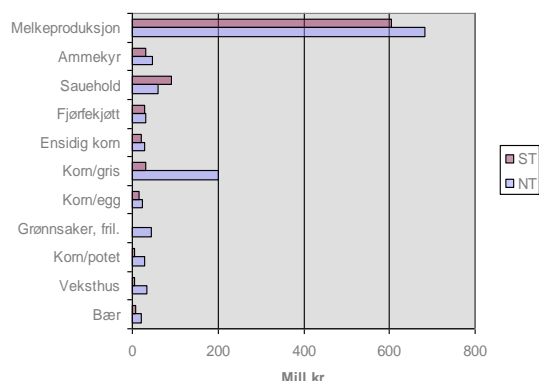
Figur 1: Trøndelags andel av landbruksproduksjonen i landet (2008)

Kilde: SLF og SSB

Figur 2: Verdiskaping i ulike jordbruksproduksjoner i Trøndelag (2007)

Kilde: NILF

Beregninger utført av NILF viser en samlet omsetning innen primærjordbruket på kr 5 432 mill i de to trøndelagsfylkene i 2007. Sammenlignet med tall fra 2004 gir dette en omsetningsøkning på totalt kr 566 mill de siste åra.

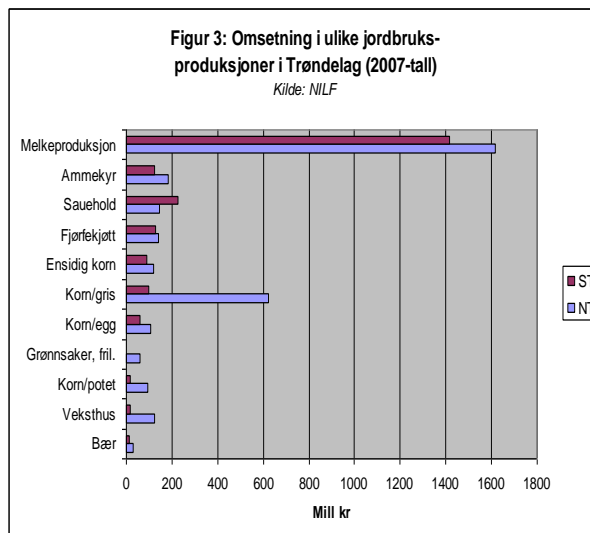
En stor andel av den yrkesaktive befolkningen er direkte eller indirekte sysselsatt i landbruksnæringa. Den direkte sysselsettingen i landbruksnæringa utgjør 6,5 prosent av all sysselsetting i Trøndelag (SSB 2008). Generelt er verdiskapingen størst i flatbygdene og i de store landbrukskommunene. Med tanke på sysselsettingen betyr imidlertid landbruket mest i distriktene. Tall fra NILF (2009) viser at Leka

er den mest landbruksavhengige kommunen i Nord-Trøndelag med 35 prosent av den yrkesaktive befolkningen direkte sysselsatt i primærjordbruket. I Sør-Trøndelag ligger Rennebu øverst med 29 prosent av total sysselsetting i primærlandbruket. Totalt sysselsetter jordbruket i Trøndelag 8 558 årsverk. Når det gjelder ulike produksjoners andel av sysselsettinga i jordbruket er melkeproduksjon viktigst mht sysselsetting i begge fylkene.

Primærproduksjonen skaper også betydelige ringvirkninger i regionen. Mange foretak leverer varer og tjenester til landbruket, og det er en omfattende virksomhet knyttet til foredling og omsetning av landbruksvarer. TFoU har sammen med NILF gjort en undersøkelse som viser landbrukets betydning for Trøndelag og beregnet ringvirkningene. Resultatene viser at 5 135 sysselsatte i landbruket i Nord-Trøndelag gir grunnlag for 11 932 sysselsatte i øvrig næringsliv. Tilsvarende gir 4 288 sysselsatte i landbruket i Sør-Trøndelag grunnlag for 12 296 sysselsatte i øvrig næringsliv.

Samlet sett viser beregningene utført av TFoU at landbruket gir grunnlag for 24 233 sysselsatte i Trøndelag. Dette utgjør 11,4 prosent av samlet sysselsetting i regionen.

Verdiskaping, omsetning og sysselsetting innenfor nye næringer er også betydelig, og etterspørselen og mulighetene innenfor dette feltet er økende. Eiere av landbrukseiendommer har ofte god kompetanse og erfaring med produksjon, næringsdrift, maskiner, ulike produksjonsformer og er vant til å jobbe effektivt, selvstendig og løsningsorientert. I tillegg disponerer landbruket ressurser som kan danne grunnlag for næringsdrift, både knyttet til naturressurser, bygninger, anlegg og menneskelige ressurser. Dette er fortrinn som næringa har nytt godt av gjennom flere omstillinger og strukturtilpassninger.

Ringvirkningsanalyse gjennomført av NILF/TFoU 2009

Nord-Trøndelag

- **Jordbruk:** 4 716 syssels.
- Ringvirkninger: 4 152 syssels.
- Sysselsettingsmultiplikator: 2,19
- **Skogbruk:** 419 syssels.
- Ringvirkninger: 2 650 syssels.
- Sysselsettingsmultiplikator: 7,39
- **Landbruk:** 5 135 syssels.
- Ringvirkninger: 11 932 syssels.
- Sysselsettingsmultiplikator: 2,62

Sør-Trøndelag

- **Jordbruk:** 4 288 syssels.
- Ringvirkninger: 5 882 syssels.
- Sysselsettingsmultiplikator: 2,03
- **Skogbruk:** 227 syssels.
- Ringvirkninger: 1 899 syssels.
- Sysselsettingsmultiplikator: 9,25
- **Landbruk:** 4 515 syssels.
- Ringvirkninger: 12 296 syssels.
- Sysselsettingsmultiplikator: 2,39

Trøndelag:

- Landbruk: 9 204 syssels.
- Ringv.skogbruk: 5 195 syssels.
- Sysselsettingsmultiplikator landbruk: 2,51
- Sysselsettingsmultiplikator jordbruk: 2,1
- Sysselsettingsmultiplikator skogbruk: 8,04
- sum virkninger landbr. 24 233

(Tallene er inkludert tilleggsnæringer)

Kilde: TFoU (2009) og SSB (2008)

NILF og TFoU har i sine granskninger funnet at 50 prosent av driftsenhetene hadde tilleggsnæring i 2007. Verdiskaping, sysselsetting og omsetning i disse næringer har økt i begge fylker de siste åra. I 2007 utgjorde tilleggsnæringer 10 prosent av total omsetning i jordbruket i Trøndelag (NILF 2009).

Spekteret innen nye næringer er stort, og det kommer stadig nye tilbud på markedet. Nye tjenester relatert til mat, kultur, grønn omsorg, opplevelser, fritid, samt fornybar energi og småkraftutbygging har fått økt oppmerksomhet de seinere åra. Disse bedriftsetableringene er med på å fremme mangfoldet av produkter og virksomheter, men det er også med på å skape en identitet og bevissthet rundt muligheter og verdier tilknyttet landbruket.

Aktivt landbruk er en forutsetning for å holde landskapet åpent og hindre gjengroing. Trøndelag har både moderne og intensivt drevne kulturlandskap, og gamle historiske kulturlandskap preget av eldre driftsmetoder. Sør-Trøndelag, med sine 110 aktivt drevne setrer, er det tredje største seterfylket i landet. Seterdrifta representerer en viktig kultur- og tradisjonsbærer, men er også med på å styrke næringsgrunnet på den enkelte landbrukseiendom. Et særegent og åpent kulturlandskap er også viktig for det trønderske reiselivet hvor landbruksbaserte reiselivsprodukt utgjør en sentral del.

Kap 3 Rammevilkår

3.1 Naturgitte rammevilkår

Trøndelag strekker seg fra kyst til fjell, har rike naturressurser og gode naturgitte forutsetninger for landbruksproduksjon. Vær og klima bestemmer utbredelsen av ulike typer vegetasjon og hva som er mulig å dyrke.

4,3 prosent av det samlede landarealet i Trøndelag er dyrket mark. Av naturgitte årsaker er mange av jordbruksarealene i Trøndelag små, spredte og dels tungdrevne, med kort og kjølig vekstsesong, sett i forhold til andre land. I nasjonal sammenheng har likevel store deler av Trøndelag relativt rasjonelle jordbruksarealer med gode vekstvilkår. Rikelig nedbør i store deler av Trøndelag og gunstige lysforhold virker positivt inn på planteproduksjonen. Videre virker det kjølige klimaet gunstig inn på forekomsten av plantesykdommer og skadedyr.

Trøndelag ligger i ytterkanten av dyrkingsområdet for flere plantearter. Hovedproduksjon i hele regionen er grovfor. I områdene rundt Trondheimsfjorden, under den marine grense, ligger størstedelen av den eldste kulturjorda i regionen. Hovedtyngden av kornproduksjonen ligger her. På de beste arealene i dette området dyrkes det matkorn.

Fjellområdene i Trøndelag er preget av innlandsklima med store forskjeller mellom sommer- og vintertemperatur og lite nedbør gjennom året. Klimaet langs kysten av Trøndelag er preget av rikelig nedbør og milde vintre. I indre deler av Trøndelag er årsnedbøren lavere og i områder som ligger høyere over havet har lavere middeltemperatur og kortere vekstsesong. I slike områder er landbrukslandskapet dominert av eng og beite i tillegg til noe potetproduksjon. Beiteressursene i fjellet er av stor betydning for saueholdet i regionen.

FNs klimapanel dokumenterer at klimaet er i endring, og beskriver hvordan klimautviklingen blir i framtida. Værforhold som i dag er sjeldne og ekstreme, vil opptre oftere i framtida. Siden klimaet er den viktigste begrensende faktor for landbruksproduksjon i store deler av landet, er det sannsynlig at klimaendringer kan ha positive virkninger i form av høyere temperatur og lengre vekstsesong, høyere avlingsnivå og større mulighet for dyrking av flere varmekrevende vekster i Trøndelag. Klimaendringene kan gi bedre rammevilkår for landbruket, men også nye utfordringer i forhold til plante- og dyreproduksjonen. Bioforsk Midt-Norge har påvist at vekstsesongen i Trøndelag har økt med en måned de siste 50 åra (Bioforsk 2008). Klimaendringene debatteres flittig og kunnskap om endringene, og tiltak for å tilpasse seg disse, vil bli svært viktig framover.

Årlig middeltemperatur 2008

Trondheim:	4,5°C
Røros:	-0,5°C
Frøya:	6,1°C
Frosta:	4,6°C
Steinkjer:	3,2°C
Røyrvik:	-0,2 °C

Gjennomsnittlig årsnedbør (1961-90)

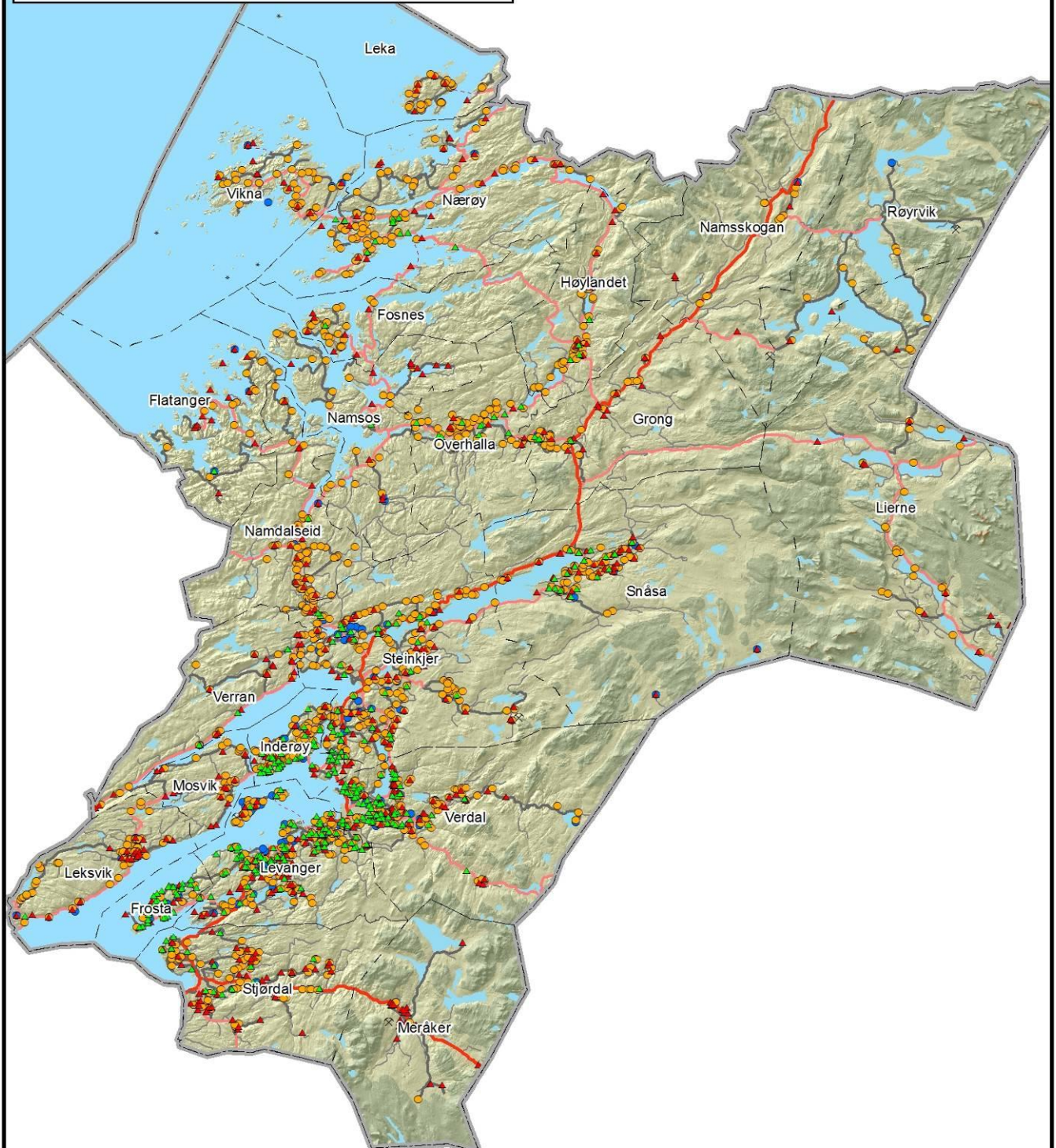
Trondheim:	892 mm
Røros:	504 mm
Ørland:	1048 mm
Namdalseid:	1300 mm
Steinkjer:	960 mm
Otterøya:	1440 mm

Kilde : Meteorologisk institutt

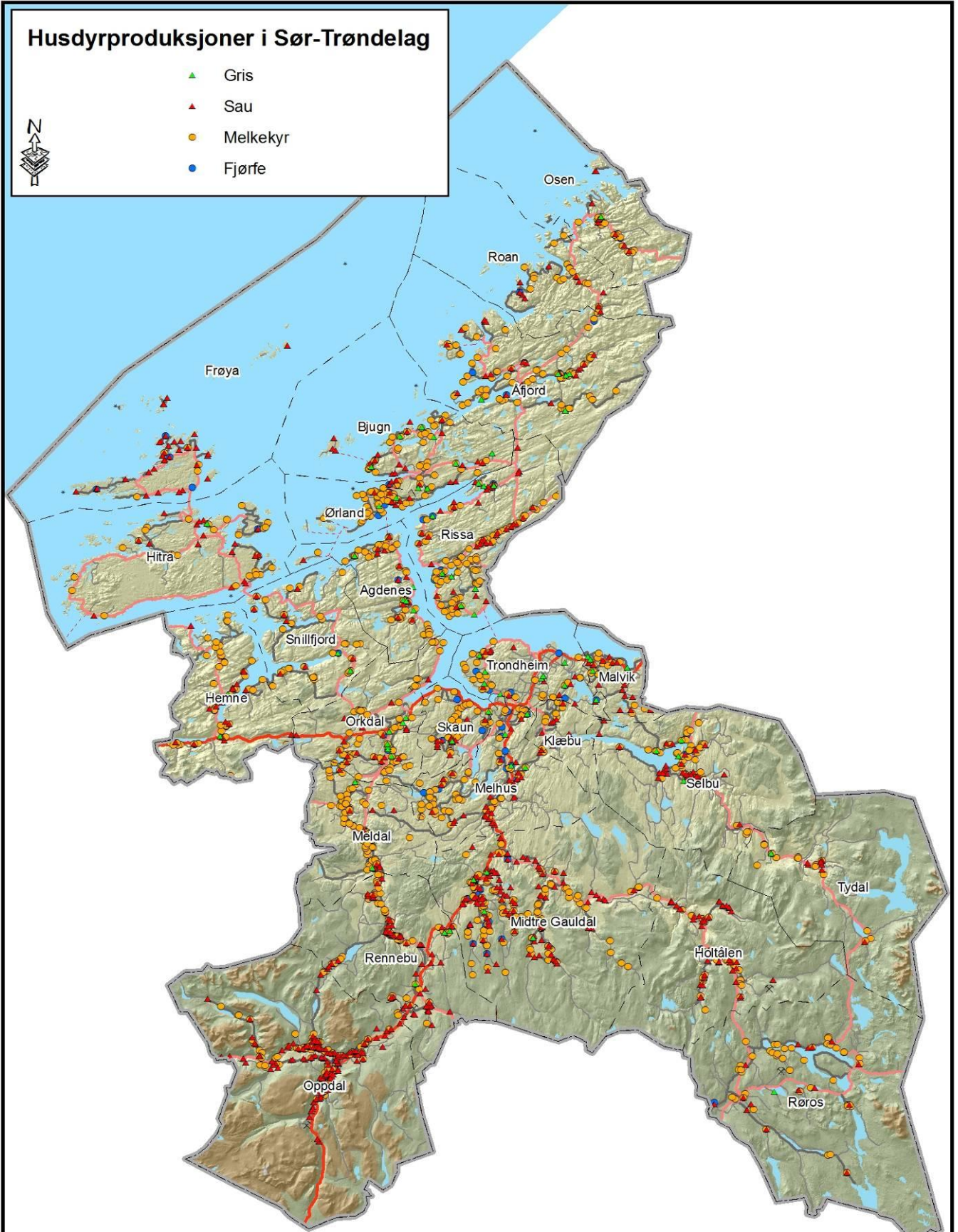
Husdyrproduksjoner i Nord-Trøndelag

- ▲ Gris
- ▲ Sau
- Melkekyr
- Fjørfe

Husdyrproduksjoner i Sør-Trøndelag

- ▲ Gris
- ▲ Sau
- Melkekyr
- Fjørfe

3.2 Politiske og markedsmessige rammevilkår

Landbruket påvirkes av samfunnsutviklingen og makroøkonomiske forhold. Forbrukernes etterspørsel gir viktige rammer for inntektene i landbruket. På kostnadssiden har rentenivået, arbeidsmarkedet, den generelle kostnadsutviklingen og den teknologiske utviklingen innvirkning.

Endringstakten er høy og nyskaping, omstilling og verdiskaping er i fokus, både innen privat og offentlig sektor. Landbruket merker et økende krav til omstilling med bakgrunn i stadige tilpasninger til det nasjonale og internasjonale markedet, men også i forhold til EU's regelverk og uforutsigbarhet knyttet til resultatet av WTO-forhandlingene. Menneskeskapte klimautfordringer er vår tids store utfordring. Regionens næringsliv, industrien og landbruket vil i tida framover bli stilt ovenfor nye krav og forventninger når det gjelder klima, miljø og samfunnsansvar. For å håndtere framtidige utfordringer er det viktig å sørge for utviklingsmuligheter og gode rammevilkår innenfor rammene av en ny nasjonal og internasjonal klimapolitikk.

Internasjonale rammevilkår

Landbruket er en regulert næring. Landbrukspolitikken er omfattende og av stor betydning for den enkelte eiers driftsmessige tilpasning. Internasjonale avtaler og prosesser legger i økende grad føringer for utformingen av den nasjonale landbrukspolitikken. Utviklingen i retning av en mer åpen verdenshandel på matområdet og økt internasjonal konkurranse stiller norsk landbruk og næringsmiddelindustri ovenfor store utfordringer. En eventuell ny WTO-avtale vil blant annet definere sentrale rammebetingelser for den framtidige handelen med landbruksvarer. Regelverket for produksjon og omsetning av mat er også i noen grad styrt av internasjonale avtaler. Dette gjelder spesielt EØS-avtalen som harmoniserer regelverket innen mattrygghet i EØS-området.

I internasjonale forhandlinger arbeider regjeringen for å sikre handlingsrom for å opprettholde en nasjonal landbrukspolitik som kan legge grunnlag for et aktivt landbruk i hele landet. Internasjonale avtaler, nasjonale forhold og endringer i forbrukernes behov krever at næringsaktørene stadig innretter seg mot nye markeder på en måte som sikrer lønnsomhet. Det er vesentlig at myndighetene og virkemiddelapparatet utformer satsinger og gjør prioriteringer som understøtter dette. Det har generelt vært store endringer i markedene for jordbruksvarer. Markedsandelen til bearbeidede varer og spesialprodukter øker, og næringsmiddelindustrien møter økt internasjonal konkurranse. Verdien av importerte bearbeidede jordbruksvarer har økt med om lag 10 prosent årlig de siste 12 åra. Eksportverdien av slike varer har holdt seg stabil. Resultatet av WTO-forhandlingene kan gjøre det vanskeligere å opprettholde importvernet av norske landbruksprodukter. På den andre siden er det også viktig å utnytte handlingsrommet som WTO-avtalen gir, som for eksempel å vurdere hvilket tollregime som benyttes for de ulike produksjoner.

I tillegg til WTO og EØS-avtaler er det også andre elementer knyttet til globalisering og en åpnere verdenshandel som vil påvirke landbruksproduksjonen. Dette gir nye markedsmuligheter for flere spesialprodukter og -tjenester. Det er økende etterspørsel etter kvalitetsprodukter

med spesielle egenskaper, spesielt innenfor mat, reiseliv og treforedling. Internasjonale standarder og regelverk kan gi både muligheter og begrensninger.

Tilgangen til nok og trygg mat er truet i deler av verden. Verden står overfor en matkrise, og det er nå nesten en milliard sultende i verden. I 2050 kan det være ni milliarder mennesker på jorda. For å dekke den økte etterspørselen etter mat må den globale matproduksjonen i følge FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO) fordobles på bare 40 år.

Nasjonal landbrukspolitikk

Hovedmålet for landbruks- og matpolitikken er å sikre et levende landbruk i hele landet ved å bidra til økt verdiskaping og livskvalitet basert på en bærekraftig forvaltning av landbrukets og bygdenes ressurser. Videre er sentrale mål for norsk landbrukspolitikk å bevare og ivareta kulturlandskapet og sikre en nasjonal matforsyning. Landbruks- og matdepartementet (LMD) har laga målformuleringer og strategier for seks satsingsområder innen landbruksbasert næringsutvikling. Nærmere beskrivelse av disse finnes i *Ta landet i bruk!* Landbruks- og matdepartementets strategi for næringsutvikling 2007-2009, *Smaken av Norge* LMD's matstrategi og *Verdifulle opplevelser*, regjeringens reiselivsstrategi.

Satsingsområdene med tilhørende målformuleringer er:

- ✓ Mat: Økt verdiskaping basert på råvarer fra det norske landbruket.
- ✓ Økologisk matproduksjon og matforbruk: 15 prosent av matproduksjon og matforbruket skal være økologisk innen 2020.
- ✓ Trevirke: Økt bruk av tre og økt lønnsomhet i hele verdikjeden
- ✓ Bioenergi: Økt sysselsetning og økte inntekter for landbruket, og i tilknyttede virksomheter.
- ✓ Reiseliv og opplevelsesproduksjon: Økt verdiskaping og bedriftsøkonomisk lønnsomhet basert på mat, kultur, natur og aktivitetsbaserte opplevelser.
- ✓ Lokal mat og matspesialiteter: 20 prosent av norsk matproduksjon skal innen 2020 være matspesialiteter.
- ✓ Inn på tunet: Økt lønnsomhet gjennom langsiktige avtaler for gode kvalitetssikrede tjenester.

Målene i landbrukspolitikken er forankret i oppfatningen om at landbruket bidrar til *fellesgoder* som matvareberedskap, bosetting i distriktene, kulturlandskap m.m. Det legges vekt på å ta i bruk alle landbrukets ressurser og utnytte de muligheter dette gir. Statsbudsjettet 2009 påpeker viktigheten av å kompensere for reduksjon i arbeidsplasser i tradisjonelle næringer ved å satse på ny næringsvirksomhet ved å ta i bruk mangfoldet av landbrukets menneskelige og materielle ressurser. Landbruks- og matdepartementet påpeker også at landbruket har store muligheter til økt verdiskaping ved å utvikle produkt som gir opplevelser innen lokal kulturhistorie, kulturlandskap og matkultur, jakt og fiske. Det er viktig å utnytte synergier og stimulere til samarbeid som kan fremme norsk matkultur, reiseliv, kulturlandskap og medvirke til god helse og bedre livskvalitet.

Landbrukspolitikken er bygd med formål om å ha en variert bruksstruktur og et aktivt landbruk over hele landet. Dette er en viktig bakgrunn for at virkemiddelsystemet er så differensiert. En del av virkemidlene er bygd opp med ulike soneinndelinger ut i fra geografisk plassering. Disse virkemidlene er i hovedsak knyttet til ordningene for distriktstilskudd for kjøtt og melk og for produksjonstilskudd. Sonene bidrar til å kompensere for ulikheter i naturgitte produksjonsforhold. I tillegg ligger det også distriktspolitiske hensyn til grunn for at sonene ser ut som de

gjør. Det har vært vanskelig å komme fram til soner som oppleves som rimelige og rettferdige, til tross for at temaet har vært behørig diskutert og utredet over tid. Produsenter som blir liggende på den minst gunstige sida av ei sonegrense vil ofte være lite tilfreds med dette. Ut fra de siste jordbruksoppgjørene synes det som det vil være vanskelig å få til store endringer på dette området. Forskjellen mellom Namdalen og Nord-Norge er stor og dette har vært mye omtalt, men utslagene innen Trøndelag og i andre deler av landet er også store. I Nord-Trøndelag er sonene spesielt finmasket. Dette gjør forvaltningen av regelverket komplekst.

St.meld. nr. 25 (2008-2009) *Lokal vekstkraft og framtidstru. Om distrikts- og regionalpolitikken* understreker at landbruket fortsatt skal spille en viktig rolle for sysselsetting og bosetting i distrikts-Norge. Regjeringen ønsker å gjøre noen grep for å styrke næringsutviklingen i distriktene. Det skal jobbes for et ”taktskifte” i næringsutviklingen. Landbruket skal være en attraktiv næring for ungdom i framtida. Kommunenes rolle som tilrettelegger for lokal næringsutvikling og entreprenørskap understrekes. Gjennom Ot.prp nr 10 (2008-2009) om endringer i forvaltningslovgivningen og i oppgavefordelingen mellom ulike forvaltningsaktører, er fylkeskommunene gitt et medansvar for gjennomføring av landbrukspolitikken. Dette forutsettes oppnådd gjennom samhandling med både næringens organisasjoner og andre aktører, og ved å styrke integreringen av landbruk i fylkeskommunens generelle nærings- og utviklingspolitikk. Dette inkluderer i særlig grad et ansvar for tiltak for å bedre kompetanse, rekruttering og likestilling og for å forvalte avsatte midler i jordbruksoppjøret til disse formål.

FNs klimapanel har lagt fram betydelig dokumentasjon på at jordas klima er i endring og det er bred enighet om at økningen i konsentrasjoner av klimagasser i atmosfæren i hovedsak skyldes menneskeskapte utslipp. I St.meld. nr 39 (2008-2009) *Klimautfordringene – landbruket en del av løsningen* varsles det en opptrapping av forskningsinnsatsen for å redusere landbrukets utslipp av klimagasser. Internasjonalt forskingssamarbeid på området vil bli høyt prioritert. Landbruket påvirkes også av miljø-, rovvilt- og miljøvernpolitikken, jfr. *Politisk plattform for flertallsregjeringen (2009-2013)*, samt aktuelle Stortingsmeldinger.

Regional politikk

Det er utarbeidet *Felles fylkesplan* for trøndelagsfylkene for 2009-2012: *Kreative Trøndelag – her alt e mulig - uansett*. Planen er utarbeidet i samarbeid mellom Sør-Trøndelag fylkeskommune, Nord-Trøndelag fylkeskommune og Trondheim kommune, i tett samhandling med en rekke andre sentrale aktører i regionen fra næringsliv, kulturliv, utdannings- og forskningsinstitusjoner og øvrige offentlig forvaltning. Klima tas opp i tilknytning til alle innsatsområdene i planen. Innsatsområder i fylkesplanen er følgende:

- ✓ Klima som utfordring og mulighet for Trøndelag
- ✓ Energi – produksjon og anvendelse
- ✓ Arbeidskraft – demografiske og samfunnsmessige utfordringer
- ✓ Forskning og utvikling for verdiskaping i samfunns- og næringsliv
- ✓ Bruk av naturressurser i et bærekraftig perspektiv
- ✓ Kommunikasjoner – interne og eksterne forbindelser
- ✓ Attraktivitet, livskraft og helse – i bygd og by

Gjennom klare mål og tydelige strategier i felles fylkesplan ønsker Trøndelag å framstå som en sterk, ambisiøs og mulighetsorientert region. Fylkesplanen trekker fram naturressurser og satsing på lokal mat som ett av Trøndelags største fortrinn. Under satsingsområde *Bruk av naturressurser i et bærekraftig perspektiv* er det blant annet satt som mål at Trøndelag skal ha økt, bærekraftig produksjon av mat. Felles samhandlingsplan (SHP) rulleres hvert år for gjennomføring av de prioriterte tiltakene i Fylkesplanen. De regionale virkemidlene gir handlingsrom innenfor den nasjonale politikken. Disse kan være med å forsterke de nasjonale føringene, slik at det blir et samspill mellom nasjonal og regional politikk.

Regionalt utviklingsprogram for Nord-Trøndelag er grunnlaget for en koordinert utviklingspolitikk for Nord-Trøndelag. Programmet angir hovedretningen i dette arbeidet, samtidig som det legger økonomiske rammer for virkemiddelbruken hos sentrale utviklingsaktører. Næringsperspektivet er sentralt og sentrale satsingsområder er bedriftsutvikling og økt spillerom for kommunene gjennom økte bevilgninger til kommunale næringsfond.

I juni 2008 ble det vedtatt en ny **Reiselivsstrategi for Trøndelag**. Målet med denne har vært å styrke grunnlaget for videre utvikling av trøndersk reiselivsnæring fram mot 2020, samt styrke næringas konkurransevne både nasjonalt og internasjonalt. Et av hovedgrepene i den nye reiselivsstrategien er bruk av *fyrtårn* som profileringsverktøy. Eksempler på viktige fyrtårn i Trøndelag er: Olavsarven og vikingtida, kyst og kystkultur, Trondheim samt verdensarvbyen Røros. Reiselivsplanen er vedtatt av Fylkestingene i Nord- og Sør-Trøndelag, og utgjør et viktig verktøy i utviklingen av reiselivsnæringa.

Tenkeloft Trøndersk Landbruk er en unik strategisk konstellasjon der hele verdikjeden i landbruket har gått sammen med myndigheter, politikere, forsknings- og utdanningsinstitusjoner, interesseorganisasjoner, næringslivet og bankmiljø for å samordne analyser, strategier, tiltak og virkemidler innenfor landbruksnæringa. Dette forumet har gjennomført en grundig SWOT-analyse¹ av landbruket, satt opp målsetninger og konkretisert strategier for videreutvikling av trøndersk landbruk. Tenkeloft Trøndersk Landbruk er et aktivt forum som tar opp vesentlige spørsmål og utfordringer knyttet til utvikling av landbruket og bygdene. I forbindelse med arbeidet med Landbruksmeldinga ble det våren 2009 gjennomført en ny grundig gjennomgang av status for trøndersk landbruk.

Skognæringa i Trøndelag er et uformelt forum som samarbeider for å øke aktivitet og verdiskaping i verdikjedene. Forumet er organisert med en styringsgruppe og et arbeidsutvalg. Verdikjedene er bredt representert med deltakere fra skogbruk, skogindustri, arbeidslivsorganisasjoner, offentlige etater og forskning i Trøndelag. Sekretær er ansatt i 50 prosent stilling. Et politisk initiativ fra Fylkestingene i Trøndelagsfylkene i 2004 bidro til etableringen. Skognæringa i Trøndelag har siden arbeidet målretta med skogpolitiske spørsmål knytta til bransjens muligheter og utfordringer. Noen regionale avleggere er etablert gjennom fem skognettverk i Sør-Trøndelag (inkl. 3 kommuner i Nord-Trøndelag), *Skognæringa i Midtre Namdalen*, *Skognæringa i Ytre Namdalen* og *Skognettverk Innherred*. Dette er en viktig videreutvikling av samarbeidet og muliggjør en sterkere satsing for gjennomføring og synliggjøring i bredden.

¹ SWOT-analyse er et verktøy for å få oversikt over styrker, svakheter, muligheter og trusler innen et gitt felt eller organisasjon. SWOT-analysen gir et godt utgangspunkt for å identifisere områder for forbedring og å ta beslutninger. SWOT representerer forbokstavene i de engelske ordene strengths (styrker), weaknesses (svakheter), opportunities (muligheter) og threats (trusler).

Begge fylkene rullerer **Regionale strategier for landbruksbasert næringsutvikling** årlig. Dette er en overordnet plan for arbeidet med å utvikle landbruket og bygdene i de to fylkene. Strategiene skal bidra til økt samarbeid og samordning, og legger rammer for satsingen på landbruksbasert næringsutvikling. Næringsstrategiene utarbeides av regionalt partnerskap bestående av Innovasjon Norge, Fylkeskommunen, Allskog BA, Bondelaget, Bonde- og Småbrukarlaget og fylkesmannens landbruksavdeling i hvert fylke.

Miljøutfordringene i landbruket er grundig beskrevet i **Regionalt miljøprogram for landbruket**. I hvert fylke er det utviklet regionale miljøprogram som har som formål å bevare miljøverdiene i kulturlandskapet og redusere forurensing fra jordbruket. Hovedmålet er en helhetlig forvaltning av produksjonsarealene og kulturlandskapet slik at produksjonspotensial, miljøgoder, biologiske og kulturhistoriske verdier og opplevelseskvaliteter sikres, vedlikeholdes og videreutvikles.

Det ble i 2008 lagt fram en egen **Melding om Kystskogbruket** for Finnmark, Troms, Nordland, Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag, Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane, Hordaland og Rogaland. De store uutnyttede næringspotensialene i kystskogen er grunnlaget for arbeidet med Kystskogmeldinga. Her er det utarbeidet felles utfordringer, mål og strategier samt konkrete forslag til tiltak og prioriteringer. Situasjonen er noe forskjellige i de ulike landsdelene, men det vil være mange store felles hovedutfordringer som best løses i fellesskap. Meldinga er behandlet politisk i de samarbeidende fylkene. Denne behandlinga viser at det er stor politisk enighet om å få gjennomført de mange tiltakene meldinga har satt på dagsorden.

Arbeidet med **Fylkesdelplan for klima og energi** er godt i gang i begge trøndelagsfylkene. Planene for begge fylker er p.t. ute på høring og planlegges ferdigstilt innen utgangen av 2009. Planene utarbeides i et samarbeid mellom fylkeskommunen og kommuner og med deltagere fra næringsliv og forskningsinstitusjoner i begge fylker.

Videre er det utarbeidet en rekke handlingsplaner og førende dokument der overordna strategier i Landbruksmeldinga og landbrukspolitikken for øvrig følges opp gjennom konkrete tiltak. Handlingsplanene rulleres jevnlig.

- *Handlingsplan for kjøtt i Trøndelag 2004-2010*
- *Best på Gris 2010*
- *Korn- og kraftfôrstrategier for Trøndelag*
- *Handlingsplan for økologisk landbruk i Trøndelag 2006-2010*
- *Handlingsplan for lokal mat i Trøndelag 2006-2009*
- *Handlingsplan for bær og grønt i Trøndelag 2005-2008*
- *Melding om kystskogbruket 2008*
- *Program for Inn på tunet 2007-2009.*

Kap 4 Utviklingstrekk og status

4.1 Utviklingstrekk primærlandbruket

Generelt er landbruket i Trøndelag preget av et godt og sterkt miljø innen husdyr og planteproduksjon. Den tradisjonelle landbruksdrifta står for hoveddelen av inntektene og utgjør basis i verdiskapingen i landbruket i Trøndelag.

Strukturendringene innen landbruket har over lang tid vært omfattende i Trøndelag, slik som i resten av landet. På knappe 50 år er antallet driftsenheter redusert med nesten 70 prosent fra 22 702 i 1959 til 6 946 i 2008. Det har vært en relativt jevn nedgang i denne perioden. Nedgangen har flatet noe ut, og har de siste fem årene ligget på rundt 2-3 prosent i Trøndelag. Volumproduksjonen innenfor landbruket har imidlertid økt med 80 prosent de siste 50 åra. På samme tid er arbeidsinnsatsen redusert med 75 prosent. Endringen gjelder alle produksjoner så nær som produksjon av fjørfe-kjøtt som har hatt en betydelig økning i antall driftsenheter. Effektiviseringen handler om utvikling innen teknologi, planteforedling, husdyravl, kompetanse og driftsledelse.

Størrelsen på de trønderske driftsenhetene har økt de senere åra. Fra 2003 til 2008 økte gjennomsnittsstørrelsen på driftsenhetene fra 199 til 229 daa i Sør-Trøndelag og fra 212 til 242 daa i Nord-Trøndelag. Totalt antall dekar dyrka mark har imidlertid vært så godt som uforandret. Sammenlignet med tall fra 2003 er arealet økt med henholdsvis 3 000 dekar i Nord-Trøndelag og 4 000 dekar i Sør-Trøndelag.

Andre sentrale utviklingstrekk er en økende grad av spesialisering, og i den sammenheng satser mange på økt effektivisering og utnytting av stordriftsfordeler. Antall samdrifter innen melkeproduksjonen har økt fram til 2008, og mange kjøper og/eller leier kvote og øker kjøttproduksjonen. Det er også et økende omfang av ulike former for tjenesteproduksjon og nye næringer tilknyttet gårdens ressurser. Utviklinga viser at også store volumprodusenter starter med tilleggsnæring på gården. Videre utgjør bidrag fra andre inntektskilder enn gårdsbruket en stadig større del av familiens samlede inntekt.

Økonomiske utviklingstrekk

NILF viser gjennom sine årlige driftsgranskinger i jord- og skogbruk situasjon og utviklingstrekk for landbrukseiendommer med ulike produksjoner. Disse viser at inntekta fra landbruket har et vesentlig omfang i Trøndelag.

Nøkkeltall for landbruket i Sør-Trøndelag 2008

- 3 305 aktive foretak, hvorav 1 632 med husdyr
- Gj.snitt areal pr foretak: 229 daa
- 4 300 årsverk i landbruket (SSB 2006/07, 1845 t/årsverk)
- Totalt 758 442 daa dyrka mark
- Totalt 89 083 storfe
- Totalt 140 623 sau og lam på beite
- 7,5 % landets totale jordbruksareal

Nøkkeltall for landbruket i Nord-Trøndelag 2008

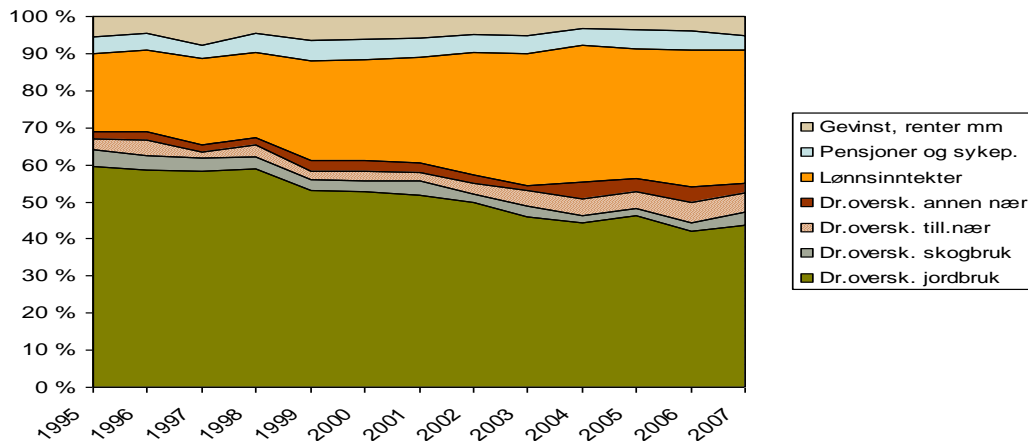
- 3 641 aktive foretak, hvorav 1 852 med husdyr
- Gj.snitt pr foretak: 242 daa
- 5 300 årsverk i landbruket (SSB 2006/07, 1845 t/årsverk)
- Totalt 880 541 daa dyrka mark
- Totalt 112 247 storfe
- Totalt 86 631 sau og lam på beite
- 8,7 % landets totale jordbruksareal

Kilde: SLF og SSB 2008

Inntekter og lønnsomhet

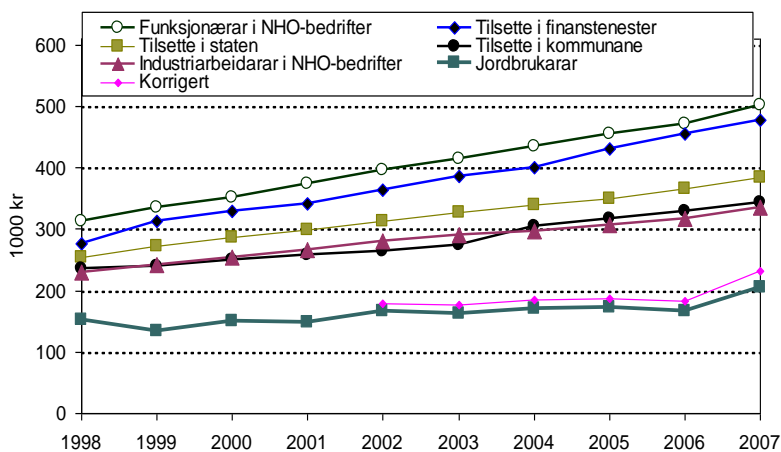
Figuren nedenfor viser den relative betydningen av ulike innteksttyper på bruk i Trøndelag i perioden 1995 til 2007. Figuren viser at driftsoverskuddet i jordbruket sank fra om lag 60 prosent av samla inntekt på bruka i 1995, til om lag 40 prosent i 2007. I samme periode økte andelen lønnsinntekter fra 20 prosent til nær 40 prosent.

Figur 4: Prosentvis fordeling av sum inntekt, Trøndelag 1995-2007. Kilde: NILF

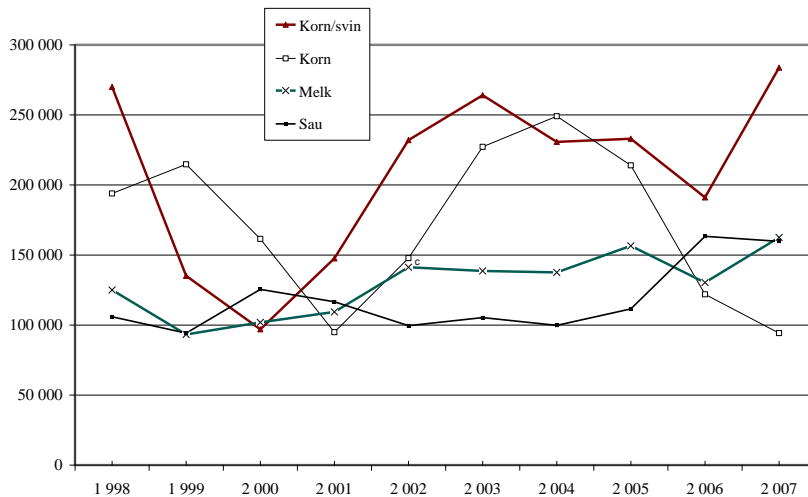
Figur 5 viser lønnsnivå og lønnsutvikling i andre bransjer og sektorer sammenliknet med jordbruket for perioden 1998 til 2007 målt i nominelle kroner. Jordbruket har i perioden hatt klart lavest nivå og svakere utvikling enn de grupper det er sammenliknet med. I 2007 utgjorde vederlaget til arbeid og egenkapital pr årsverk i jordbruket 61 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

Figur 5: Lønnsutvikling diverse yrker, nominelle kroner. Kilde: NILF

Det er stor variasjon i lønnsomhet innen og mellom produksjoner. Figur 6 viser familiens arbeidsfortjeneste per årsverk i ulike driftsformer i jordbruket for bruk i Trøndelag i perioden 1997 til 2007. Utviklingen viser betydelige variasjoner over tid, samt store forskjeller mellom ulike produksjoner. Driftsformen korn/svin hadde i 2007 den høyest arbeidsfortjeneste med ca kr 285 000 pr årsverk mens bruk med melkeproduksjon lå på om lag kr 165 000 pr årsverk. Det er registrert stor variasjon i inntektsnivå og lønnsomhet mellom bruk med samme driftsform.

Figur 6: Familiens arbeidsfortjeneste pr årsverk i ulike driftsformer i Trøndelag 1997-2007.
Kilde: NILF

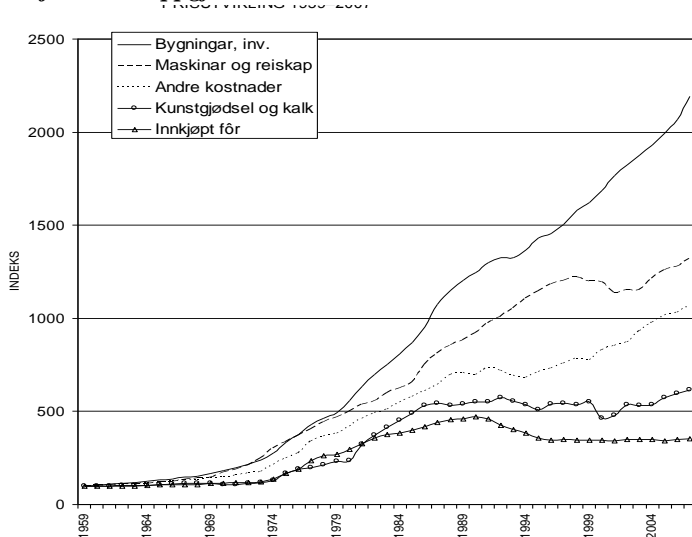

Investeringer

Jordbruket er en kapitalkrevende næring som binder betydelig kapital per arbeidsplass. Kombinasjon av til dels svak lønnsomhet, stor kapitalbinding og behov for langsiktige investeringer, gjør situasjonen utfordrende for mange gårdbrukere. Investeringer i jordbruket er vesentlig for å vedlikeholde, modernisere og utvikle produksjonsapparatet for framtidig lønnsom, effektiv og forsvarlig drift. Det store innslaget av husdyrproduksjon i det trønderske jordbruket gjør investeringer i driftsbygninger til en helt vesentlig økonomisk faktor.

Figur 7 viser prisutviklingen for noen viktige kostnadsposter i perioden 1959 til 2007. Det framgår at kostnader til bygninger har økt mest i forhold til andre kostnadsgrupper. Årlig nødvendig fornyingsfrekvens for driftsbygninger til svinehold og melkeproduksjon ligger på ca 4,5 til 5 prosent og bare i Sør-Trøndelag var det årlige kapitalslitet i driftsbygninger i jordbruket beregnet til nær kr 170 mill i 2006 (NILF).

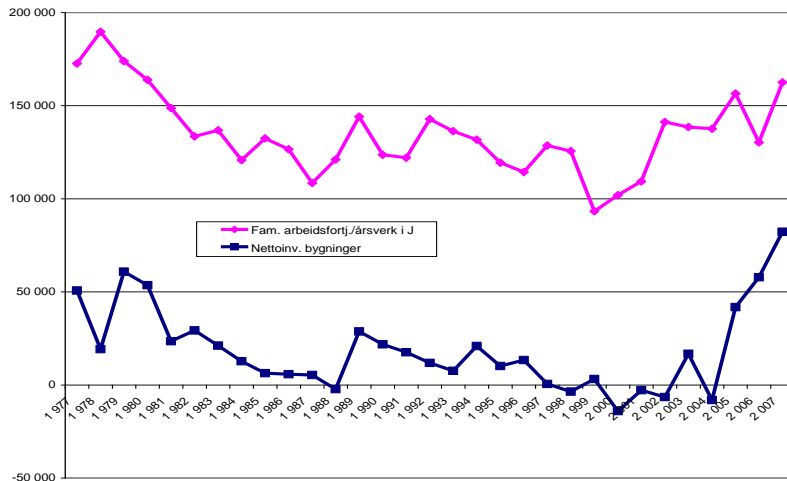
Figur 7: Prisutvikling for ulike kostnadsposter 1959-2007 (1959 = 100). Kilde: Budsjettnemnda for jordbruksoppjøret

Lønnsomhet i produksjonen er avgjørende for å kunne fornye driftsapparatet i landbruket. I figur 8 er utviklingen i familiens arbeidsfortjeneste per årsverk sammenholdt med årlig nettoinvestering på melkeproduksjonsbruk i Trøndelag. Utviklingen viser en liknende samvariasjon i saueholdet, mens svineholdet i de seinere åra har hatt betydelig vekst i nettoinvesteringene uten en tilsvarende økning i familiens arbeidsfortjeneste.

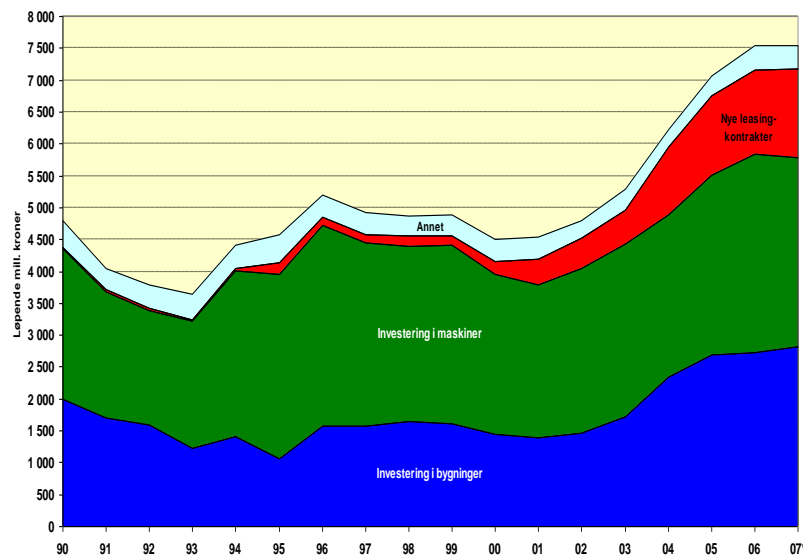
Figur 8: Nettoinvesteringer i bygninger og lønnsomhet i melkeproduksjonen, Trøndelag 1977-2007

Kilde: Driftsgranskninger i jord- og skogbruk, NILF

På 70-tallet ble det foretatt en betydelig fornyelse av driftsapparatet. Hensynet til slit og elde, uhensiktsmessighet, dyrevelferd, og krav til nye driftsregimer gjør at det er store behov for rehabilitering/nybygg.

Figur 9: Investeringer – utvikling 1990-2007, nominelle tall. Kilde: NILF

Dersom driftsapparatet skal kunne opprettholdes, er det en betydelig utfordring å sikre kapital til nødvendige investeringer. Figur 9 viser at investeringer i bygninger har økt vesentlig de seinere åra. Leasing er en finansieringskilde som blir brukt i økende grad i tillegg til egenkapital og lånt kapital. Gjennomsnittlig gjeld på melkeproduksjonsbruk i Trøndelag økte med ca 64 prosent i perioden fra 1972 til 2004. De siste fire åra har gjelda økt med nær 60 prosent til ca kr 1,3 mill.

En undersøkelse i jordbruket i Trøndelag i 2008 (NILF), viste relativt sterk investeringsvilje i jordbruket selv om det var geografiske forskjeller. Tilgangen på kapital, lønnsomhet, soliditet og likviditet i næringa vil være viktige momenter for evnen til å gjennomføre investeringer.

Grovfor og korn

Grovforproduksjonen er spredt over hele Trøndelag. Det ble i 2008 dyrket gras på 1 136 000 daa i Trøndelag. Dyrkingsforholdene for grovfor er meget gunstige og hele 77 prosent av de aktive landbrukseiendommene i Trøndelag har grovforproduksjon.

Kornarealene ligger i hovedsak på flate og lavtliggende områder ned mot og langs Trondheimsfjorden. Her dyrkes det hovedsakelig bygg. Trøndelag ligger nær nordgrensa for produksjon av matkorn, og i landsmålestokk er det relativt lave kornavlinger. Det ble i 2008 dyrka korn på totalt 477 000 daa i Trøndelag. Kornproduksjon kombineres i stor grad med andre driftsformer.

Sysselsettingen innen kornproduksjon er betydelig høyere i Nord-Trøndelag enn i Sør-Trøndelag. Total verdiskaping innen kornproduksjon med tilhørende kombinasjoner er henholdsvis kr 280,7 mill i Nord-Trøndelag og kr 70,1 mill i Sør-Trøndelag (NILF 2009).

Hoveddelen av kornet som dyrkes i Trøndelag brukes til kraftfôrproduksjon. Kraftfôrforbruket øker noe gjennom mer kraftfôrkrevende produksjoner. Det må derfor importeres korn til regionen. Både kornarealet og avlingsnivået har økt de senere åra grunnet bedre klima, bedre dyrkingsteknikk, bedre kornsorter m.m.

Potet

Nord-Trøndelag har en vesentlig større potetproduksjon enn Sør-Trøndelag. I Sør-Trøndelag er det mest potetproduksjon på Oppdal og i Melhus. I Nord-Trøndelag er det kommunene Frosta, Levanger og Stjørdal som er størst på potet. Totalt utgjør potetproduksjonen i Trøndelagsfylkene 12 prosent av produksjonen på landsbasis. Antall produsenter i Trøndelag er i perioden 2000-08 redusert med ca 2/3 fra 1291 til 443 produsenter.

Grovfor/kornproduksjon Sør-Trøndelag

- 758 442 daa dyrka mark
- 167 351 daa korn
- 586 882 daa grovfor
- Verdiskaping ensidig korn: 20,1 mill
- Verdisk. korn/egg: 14,4 mill
- Verdisk. korn/potet: 4,9 mill
- Verdisk. korn/svin: 30,7 mill

Grovfor/kornproduksjon Nord-Trøndelag

- 880 541 daa dyrka mark
- 309 852 daa korn
- 549 099 daa grovfor
- Verdisk. ens. korn: 28,4 mill.
- Verdisk. korn/egg: 24,4 mill
- Verdis. korn/potet: 28,6 mill
- Verdisk. korn/gris: 199,1 mill

Kilde: NILF 2009 og SLF 2008

Avlingsnivå på korn i Trøndelag

- År 2000: 310
- År 2001: 260
- År 2002: 350
- År 2003: 360
- År 2004: 410
- År 2005: 330
- År 2006: 370
- År 2007: 300
- År 2008: 450

Den langsiktige tendensen viser en økning, men det vil være variasjon fra år til år på grunn av værforhold.

Kilde: Fylkesmannen i NT

Potet - Sør-Trøndelag

- 162 potetprodusenter
- 2 172 daa potet
- Verdiskaping komb. potet/korn: 4,9 mill

Potet - Nord-Trøndelag

- 281 potetprodusenter
- 14 436 daa potet
- Verdiskaping komb. potet/korn: 27,6 mill

Kilde: NILF 2009 og SLF 2008.

Hagebruk

Hagebruksproduksjonen i Trøndelag består av bær- og grønnsaksdyrking, samt en del veksthusproduksjon. Både bær- og grønnsaksdyrkinga er konsentrert til enkelte områder i Trøndelag. Grønnsaksproduksjon finnes hovedsakelig på Innherred og i Overhalla mens Frosta utmerker seg med en stor produksjon både på friland og i veksthus. Levanger har betydelig gulrotproduksjon og Steinkjer og Agdenes er de største bærkommunene.

Hoveddelen av produksjonen innen hagebruk foregår i Nord-Trøndelag. Her er hele 8 prosent av landbrukets sysselsetting fra hagebruksproduksjon. Tilsvarende tall for Sør-Trøndelag er 1 prosent. Bærproduksjonen domineres av jordbær, og det totale jordbærealet i Trøndelag var omtrent 1 300 daa i 2008. Dette utgjør 9 prosent av landets jordbærealet. Steinkjer og Agdenes er de største bærkommunene med en verdiskaping på henholdsvis kr 12,5 mill og kr 4,6 mill i 2007.

Grønnsaker på friland produseres på totalt 5 144 daa i Trøndelag. Frosta og Levanger er størst innen grønnsaksproduksjon med en verdiskaping på henholdsvis kr 23,4 mill og kr 8,7 mill. Til sammenligning hadde Ørland som største grønnsakskommune i Sør-Trøndelag en verdiskaping på kr 1,7 mill samme år. Veksthusproduksjon av salat og agurk har økt i regionen og det søkes om produksjonstilskudd på totalt 45 663 m² oppvarma veksthus, herav 39 812 m² i Nord-Trøndelag, der den største produksjonen er konsentrert til Frosta.

Hagebruk Sør-Trøndelag

- 38 frukt og bær produsenter
- 528 daa frukt og bær
- 28 grønnsaksprodusenter
- 281 daa grønnsaker
- Verdiskaping: bær: 8,7 mill, veksthus: 4,7 mill, grønnsaker på friland: 2,4 mill

Hagebruk Nord-Trøndelag

- 55 frukt og bær produsenter
- 1 179 daa frukt og bær
- 112 grønnsaksprodusenter
- 4 863 daa grønnsaker
- Verdiskaping: bær: 21,6 mill, veksthus: 34,8 mill, grønnsaker på friland: 44,2 mill

Kilde: NILF 2009 og SLF 2008.

Økologisk landbruk

Når det gjelder økologisk produksjon har Trøndelag gode forutsetninger til å nå målet om 15 prosent økologisk produksjon innen 2020. Trøndelag satser nå på å bli økologisk foregangsregion, og målet i denne satsinga er å komme opp i 17 prosent for å bidra til at regjeringas målsetting blir oppfylt.

De fleste økobøndene i Trøndelag har storfe-, melk- eller kornproduksjon, eller en kombinasjon av disse produksjonene. Trøndelag hadde i 2008 nesten 30 prosent av den økologiske kornproduksjonen i landet. Likeledes hadde regionen 28 prosent av de økologiske kyrne og 28 prosent av det økologiske storfeet. Kun en liten andel av saueprodusentene i fylkene er omlagt til økologisk drift.

Økologisk produksjon (inkl. karens)

Sør-Trøndelag

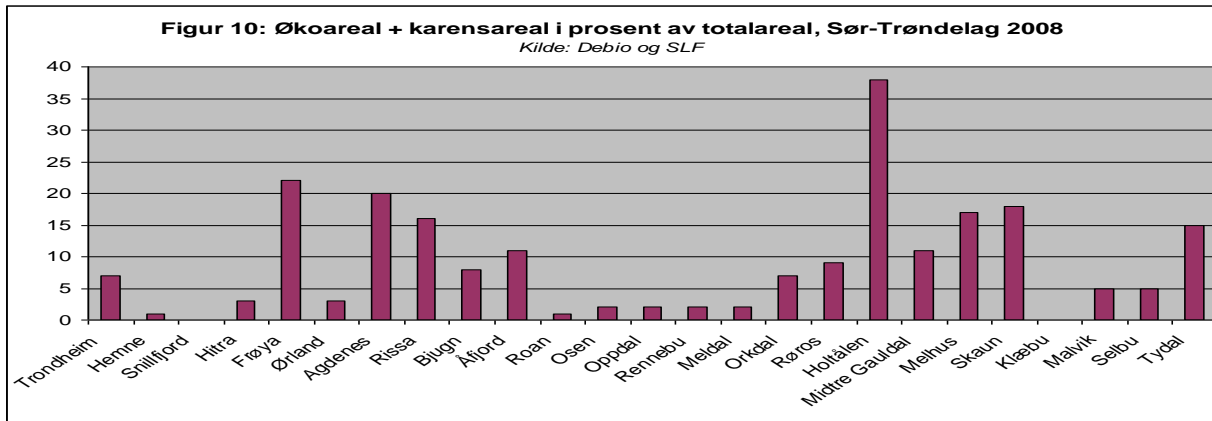
- 8,5 % av arealet økologisk
- 64 527 daa
- 314 godkjente driftsenheter

Økologisk produksjon (inkl. karens)

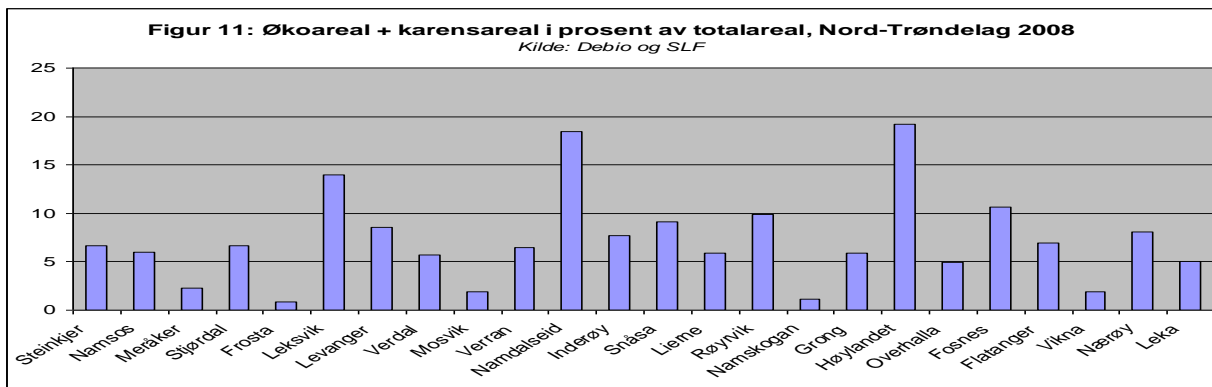
Nord-Trøndelag

- 7,5 % av arealet økologisk
- 63 907 daa
- 292 godkjente driftsenheter

Kilde: SLF 2008

I Sør-Trøndelag er 8,5 prosent av fylkets jordbruksareal økologisk. Ikke noe annet fylke har så høy andel med økologisk jordbruksareal. Hele sju kommuner har fra 15 prosent økologisk areal og oppover, med Holtålen i tet med 38 prosent.

I Nord-Trøndelag er 7,5 prosent av jordbruksarealet økologisk drevet. Også her er det en rekke kommuner som har en høy andel økologisk produksjon. I Nord Trøndelag ligger nesten alle kommuner over landsgjennomsnittet som er på 5 prosent. Det er Høylandet som ligger i tet i Nord-Trøndelag med 19 prosent, mens Namdalseid og Leksvik har henholdsvis 18 og 14 prosent økologisk areal.

Det har de siste 2 årene vært en økning i omsetning av økologiske varer på 25 prosent på landsbasis. Det er etablert mange nye lokalmatproduksjoner i Trøndelag, men bare et fåtall av disse har økologisk produksjon. Når det gjelder grønnsaker har Trøndelag produsentlag med noen få økoprodusenter fra regionen.

Melk

Melkeproduksjon er hoveddriftsformen i Trøndelag, og er desidert størst blant driftsformene både innen verdiskaping og sysselsetning. Melkeproduksjonen i Trøndelag er spredt over hele regionen. I Sør-Trøndelag er konsentrasjonen størst i kyst- og dalområdene. Her er det de tre Fosenkommunene Rissa, Ørland og Åfjord, som sammen med Midtre Gauldal og Oppdal kommune har størst verdiskaping. I Nord-Trøndelag er det Steinkjer, Levanger, Nærøy og Verdal som er de største melkeproduksjonskommunene. Steinkjer som den største har en verdiskaping på kr 127 mill.

Antall melkeprodusenter har hatt en jevn nedgang fra 1979 til 2008, mens bruksstørrelsen har økt. Produksjonsvolumet har gått ned, men Trøndelags relative andel av den nasjonale produksjonen har økt noe.

Figur 12 viser at ytelse pr ku har gått betraktelig opp. I 1959 var gjennomsnittlig avdrått pr ku på 2 600 liter. I 2007 lå den like oppunder 7 000.

Figur 13 billedliggjør at foretak med kvote mellom 70 000 og 170 000 liter står for 70 prosent av melkeproduksjonen i fylkene. Gjennomsnittlig melkekvote pr foretak er på 108 113 liter i Sør-Trøndelag, og 113 052 liter i Nord-Trøndelag (SLF 2009). Dette ligger over landsgjennomsnittet som er på 104 296 liter. Foretak som produserer over 170 000 liter er hovedsakelig samdrifter.

Melkeproduksjon Sør-Trøndelag

- 2 410 årsverk
- 1 206 melkeproduksjonsbruk
- 65 % av sysselsettingen i jordbr.
- 71 % av verdiskapingen i jordbr.
- Omsetting: 1 417 mill i 2007
- Gjennomsnittsbesetning: 21,1 årskyr
- Gj.snittskvote: 108 113 liter

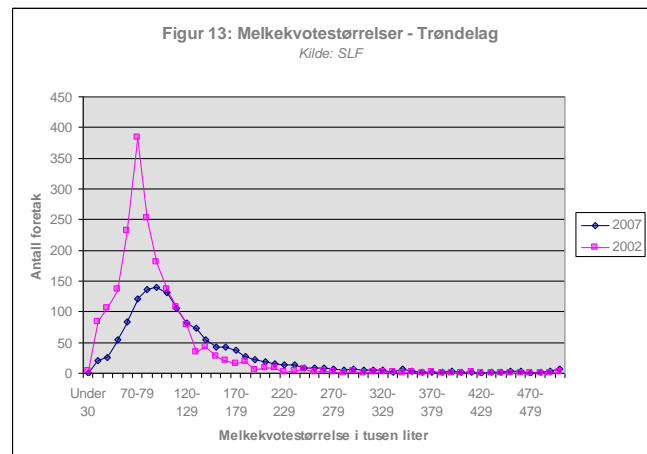
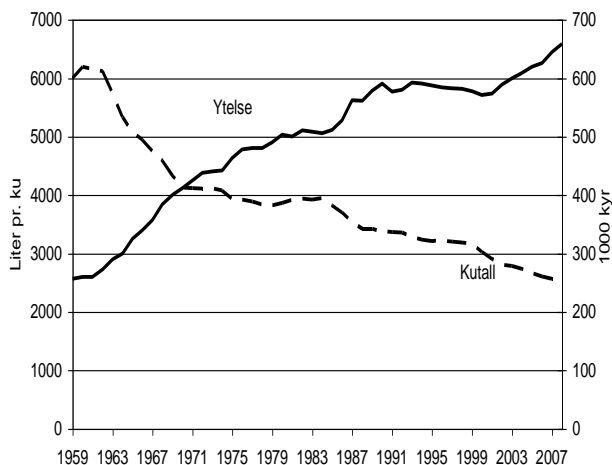
Melkeproduksjon Nord-Trøndelag

- 2 574 årsverk
- 1 230 melkeproduksjonsbruk
- 55 % av sysselsettingen i jordb.
- 56 % av verdiskapingen i jordb.
- Omsetting: 1 614 mill
- Gjennomsnittsbesetning: 23,0 årskyr
- Gj.snittskvote: 113 052

Kilde: NILF. 2009 og SLF 2008

Figur 12: Ytelse pr ku 1959 – 2007.

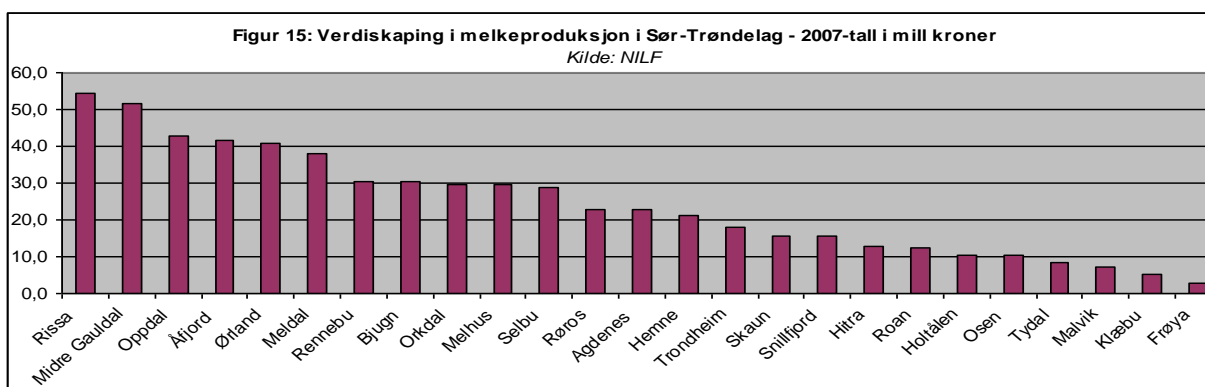
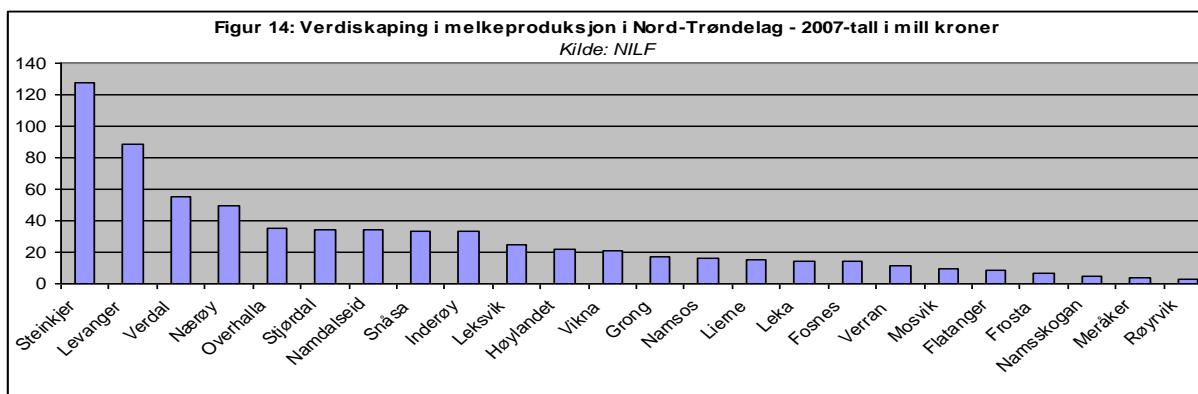
Kilde: Budsjettnemda for jordbruksoppjøret

Nedgangen i antall foretak med melkeproduksjon har ligget på 4 til 7 prosent hvert år. Svak lønnsomhet og et godt arbeidsmarked med muligheter for å hente inntekter i andre næringer har stor betydning for utviklinga. Dette kombineres med at de som blir igjen har hatt ønske om å utvide produksjonen. Kjøp og salg av melkekvoter og etablering av samdrifter gjenspeiler dette.

I Sør-Trøndelag utgjorde verdiskapingen innen melkeproduksjon hele 71 prosent i 2007. Tilsvarende utgjorde melkeproduksjonen 55 prosent av verdiskapingen i Nord-Trøndelag samme år (NILF 2009).

I løpet av de siste 10 åra er det etablert mange samdrifter i melkeproduksjon i Trøndelag. Nord-Trøndelag er ett av fylkene i landet med flest samdrifter. I 2008 var det etablert 258 samdrifter i Nord-Trøndelag og 194 i Sør-Trøndelag. Etter at kvoteleie ble tillatt er antallet redusert til 241 i Nord-Trøndelag og 169 i Sør-Trøndelag. Mange samdrifter med passive deltagere har valgt å løse opp samdrifta og gå over til kvoteleie. De fleste samdriftene har to medlemmer og resten er fordelt på 3 til 7 medlemmer. Gjennomsnittskvoten i samdrift er på nesten 280 000 liter i Nord-Trøndelag og 270 000 liter i Sør-Trøndelag. I 2009 er nesten 40 prosent av melkekvoten i Nord-Trøndelag og ca 30 prosent i Sør-Trøndelag i samdrift.

Regelverket for samdrifter er endret en rekke ganger de siste åra. På slutten av 1990-tallet ble det utbetalt et spesielt tilskudd til samdrifter, samtidig som hver deltager fikk driftstilskudd. Størrelsen på driftstilskuddet er redusert de siste åra. Dette er et ledd i en prosess der regelverket for samdrifter gradvis likestilles med øvrige jordbruksforetak. Tidligere var det krav om at alle deltagerne skulle delta med arbeid i samdrifta. Dette kravet ble fjernet i 2004. Fra 2004 ble også taket for antall deltagere satt til fem deltagere og maksimal kvote per samdrift til 750 000 liter melk, mot tidligere 500 000 liter. Samdrifter som er etablert etter 2004 får beregnet tilskudd som om samdrifta er ett foretak.

Sauehold

Sauebrukene er i hovedsak lokalisert til områder med store tilgjengelige utmarksbeiter. Oppdal, Rennebu og Midtre Gauldal er de største sauekommunene i Sør-Trøndelag. I Nord-Trøndelag er det jevnere fordeling mellom kommunene. Flest sau har Steinkjer, og deretter Verdal, Levanger og Snåsa.

Når det gjelder utviklinga i sauenæringa har Trøndelag hatt en liten økning i sauetallet de siste åra men en liten nedgang i sauetallet i rovdyrutsatte områder, særlig i områder med bjørneskader. I tillegg er det også stor nedgang der det er få driftsenheter med sau fra før.

Saueholdet i Trøndelag er godt organisert med god oppslutning om organisert beitebruk. I Sør-Trøndelag utmerker Oppdal seg med en verdiskaping på hele kr 29,4 mill. Rennebu og Midtre Gauldal er også store sauekommuner med henholdsvis kr 11,3 og 10,9 mill i verdiskaping. Steinkjer er største sauekommune i Nord-Trøndelag med en verdiskaping på kr 6,7 mill i 2007.

Forbruket av sau- og lammekjøtt har vært stabilt i Norge. Det er noe underdekning som erstattes med import. Trøndelag har store og gode beiteområder, men rovdyra er et betydelig problem i enkelte områder for å få utnyttet dette potensialet. I Nord-Trøndelag var tapsprosenten i gjennomsnitt i 2009 på 11,7 prosent, mens den i Sør-Trøndelag var på 7,62 prosent. For enkelte brukere er tapene kritisk høye. Å miste mye sau og lam på beite over flere år er en stor økonomisk, arbeidsmessig og psykisk belastning for næringa, og medfører at mange ser det som lite framtidsretta å forsette med sau.

Statistikk over saueholdet viser likevel at det også er andre forhold som medfører at saueholdet går tilbake. I deler av Trøndelag, spesielt i kystnære områder, og områder med lite sau, har saueholdet gått sterkt tilbake til tross for at rovviltproblemene her har hatt mindre omfang enn andre steder. Svak økonomi i saueholdet, få deltagere i beitelagene og at miljøene tappes for ressurspersoner bidrar til at færre fortsetter med sau. Oppdal og Snåsa er imidlertid gode eksempler på at sauemiljøet står sterkt til tross for utfordringene med rovvilt.

Storfekjøtt

Høyere avdrått, færre melkekyr og dermed færre kalvinger har ført til lavere kjøttproduksjon. Dette har gjort det nødvendig å satse sterkere på spesialisert storfekjøttproduksjon.

I 2008 var det 823 produsenter i Trøndelag som søkte om tilskudd til 10 005 ammekyr. Undersøkelser gjennomført av NILF våren 2009 viser at verdiskapingen innen ammekuholdet er størst i Nord-Trøndelag med kr 47,9

Sauehold Sør-Trøndelag

- 648 årsverk
- 749 bruk med sau
- 18 % av sysselsettingen i jordbr.
- 11 % av verdiskapingen i jordbr.
- Omsetning 2007: 226,7 mill

Sauehold Nord-Trøndelag

- 417 årsverk
- 521 bruk med sau
- 9 % av sysselsettingen i jordbr.
- 5 % av verdiskapingen i jordbr.
- Omsetning 2008: 145,9 mill

Kilde: NILF 2009 og SLF 2008.

Storfehold Sør-Trøndelag

- 203 årsverk
- 381 bruk med ammekyr
- 6 % av sysselsettingen i jordbr.
- 4 % av verdiskapingen i jordbr.
- Omsetning i 2007: 122,1 mill.

Storfehold Nord-Trøndelag

- 303 årsverk
- 442 bruk med ammekyr
- 7 % av sysselsettingen i jordbr.
- 4 % av verdiskapingen i jordbr.
- Omsetning i 2007: 183,4 mil

Kilde: NILF 2009 og SLF 2008

mill. i 2007. Samla verdiskaping innen ammekuholdet var på kr 32,5 mill i Sør-Trøndelag samme år. Omsetningstallene lå på kr 122,1 mill i Sør-Trøndelag og kr 183,1 mill i Nord-Trøndelag. Bare melkeproduksjon og kombinasjonen korn/gris hadde høyere omsetningstall i 2007 i Nord-Trøndelag.

Det har vært en betydelig underdekning av norsk storfekjøtt, og importen har ligget på rundt 10 000 tonn de siste åra. Det ligger imidlertid an til betydelig mindre import i 2009. Det er likevel et stort behov for effektivisering og profesjonalisering av storfekjøttproduksjonen. Det er igangsatt prosjekter i samarbeid med samvirkeorganisasjonene, private organisasjoner og Fylkesmannen, for å styrke produksjonen av storfekjøtt, både når det gjelder kvalitet og kvantitet.

Svineproduksjon

Svineproduksjon er en langt viktigere produksjon i Nord-Trøndelag enn i Sør-Trøndelag. I følge tall fra NILF utgjør verdiskapinga innen kombinasjonen korn/gris 17 prosent av jordbruksproduksjonen i Nord-Trøndelag, mens den utgjør kun 2 prosent i Sør-Trøndelag. Likevel er svineproduksjon viktig i kommuner med stor kornproduksjon slik som i Trondheimsområdet, Orkdal og Fosen. Levanger, Verdal og Inderøy er de klart viktigste områdene for svineproduksjon i Trøndelag. Totalt verdiskaping i svineproduksjonen i Trøndelag ligger på kr 230 mill pr år, hvorav kr 200 mill av dette i Nord-Trøndelag. Det har vært sterkest struktur-rasjonalisering i smågrisproduksjonen.

Lønnsomheta i smågrisproduksjonen påvirkes i stor grad av antall smågris produsert, og smågrisproduksjonen er svært sårbar for driftsmessige forhold. Profesjonalitet og bedriftsledelse er dermed avgjørende for å lykkes. Det har vært stor utvikling både avls- og driftsmessig. Svin er den mest lønnsomme kjøttproduksjonen etter slaktekylling målt etter lønnsevne pr. time. I kraftforkrevende produksjoner er det lite tilskudd. Lønnsomheta påvirkes i første rekke av antall kg produsert, og priser på produkter og innsatsfaktorer. Dette gjør at lønnsomheten svinger fra år til år, men selv i dårlige år, har den vært bedre enn for grovforbaserte husdyrproduksjoner (NILF 2009).

Svineproduksjon

Sør-Trøndelag

- 84 årsverk
- 56 bruk med avlspurker
- 2 % av sysselsettingen i jordbr.
- 4 % av verdiskapingen i jordbr.
- Omsetting i 2007: 97,2 mill

Svineproduksjon

Nord-Trøndelag

- 505 årsverk
- 250 bruk med avlspurker
- 11 % av sysselsettingen i jordbr.
- 17 % av verdiskapingen i jordbr.
- Omsetting i 2007: 622,7 mill

Kilde: NILF 2009 og SLF 2008

Egg og fjørfe

Trøndelag har hatt en vekst i eggproduksjonen de senere åra. I Nord-Trøndelag har antall verpehøner over 20 uker økt med 57 prosent på 13 år og er nå 329 348 hos 111 produsenter. I Sør-Trøndelag har antallet høner økt med 27 prosent i samme tidsrom til 171 196 hos 102 produsenter. Det har vært sterk strukturrasjonalisering, og i Trøndelag er det få eggprodusenter fordelt på mange kommuner. Levanger, Steinkjer, Midtre Gauldal og Trondheim er de kommunene med størst verdiskaping innen egg og fjørfe. Regionens markedsandel har økt fra 8,2 prosent i 1998 til 12,8 prosent i 2008. Forbruket av egg er ganske stabilt i Norge, og det har vært balanse i eggmarkedet. Dette er en naturlig konsekvens av at produksjonen i all hovedsak foregår hos produsenter som har avtale med eggmottaker om produksjonsomfang. Nye krav til husdyrvelferd gjør at alle som vil fortsette som eggprodusenter må investere i anlegg med godkjent innredning innen 1. januar 2012. Dette tilsier økt utbygging, og en situasjon med overproduksjon og prispress. Etter dette vil produksjonen trolig falle. Mange produsenter vil velge å fortsette med eldre bur fram til 2012 for så å avslutte produksjonen. Det blir en utfordring for næringa og markedsaktørene å håndtere denne situasjonen.

Produksjon og forbruk av kylling er sterkt økende i Norge. Nord- Trøndelag har doblet sin kyllingproduksjon på de siste fem år. Også i Sør-Trøndelag har kyllingproduksjonen økt vesentlig, spesielt i Midtre Gauldal. Tallene i faktaboksen er fra 2007, og det har skjedd en stor økning etter dette. På landsbasis har forbruket økt med mer enn 10 prosent pr år de siste fire åra. Norge ligger imidlertid fortsatt bak andre Europeiske land på forbruk av kyllingkjøtt, og det forventes at vi nærmer oss europeisk nivå. Tall fra NILF viser at kyllingproduksjon er den husdyrproduksjonen som de senere år har hatt høyest lønnsomhet, målt i lønnsevne pr time. For produsenter som leverer til Nortura skjer foredlinga av kyllingen på Østlandet. Næringsmiddelindustrien er viktig som grunnlag for utviklingen innen de ulike næringene og Trøndelags andel av kyllingproduksjonen har økt betraktelig de senere åra. I Trøndelag er Norsk Kylling As etablert på Støren, og Hugås Rugeri AS i Soknedal.

Egg, fjørfe - Sør-Trøndelag

- 60 produsenter med korn/egg og 23 med fjørfekjøtt
- Andel av sysselsettingen i jordb.: korn/egg: 2 % og fjørfe: 1 %
- Andel av verdiskapingen i jordb.: korn/egg: 4 %, fjørfe: 3 %
- Omsetting i 2007: 59 mill

Egg, fjørfe – Nord-Trøndelag

- 105 produsenter med korn/egg og 26 med fjørfekjøtt
- Andel av sysselsettingen i jordb.: korn/egg: 1 %, fjørfe 2 %
- Andel av verdiskapingen i jordb.: korn/egg: 2 %, fjørfe: 3 %
- Omsetting i 2007: komb. korn/egg: 106,5 mill, fjørfe: 142,7 mill

Kilde: NILF 2009.

Pelsdyr

I Norge finnes det rundt 500 pelsdyrgårder. De fleste er små familiedrevne enheter som drives som tilleggsnæring i landbruket. Sør-Trøndelag er landets viktigste pelsdyrfylke med til sammen 108 driftsenheter (NILF). Dette tilsvarer 20 prosent av landets oppdrettere. Pelsdyrholdet i Sør-Trøndelag består så å si utelukkende av reveoppdrett. Antallet revefarmer har gått noe tilbake de siste åra, mens størrelsen på farmene har økt slik at det samlede antall rever har økt

siden 2004. I Sør-Trøndelag var verdiskapingen fra pelsdyrhold på kr 18 mill fordelt på 135 årsverk. Pelsdyrhold er en viktig næring i kommunene Oppdal, Snillfjord og Agdenes. I Nord-Trøndelag er omfanget av pelsdyrhold beskjedent.

Det aller meste av skinnen selges på verdensmarkedet, og siden næringa er konjunkturavhengig svinger prisene. Disse markedssvingninger er en utfordring for pelsdyrnæringa. At næringa opererer på verdensmarkedet krever høyt fokus på kvalitet og profesjonalisering. Både i Norge og i andre land spiller pelsdyrnæringa en viktig miljørolle ved å være mottaker av store mengder avfalls- og biprodukter fra næringsmiddelindustrien, særlig fra fiskeforedling og slakterier.

Andre husdyr

Melkegeitholdet er beskjedent i Trøndelag. Nord- Trøndelag har 10 geitmelkprodusenter. Norsk melkegeit er den mest brukte rasen og hovedproduktet er geitost. Begge fylker ligger utenom satsingsområdet for geitmelkproduksjon til industriell anvendelse. Melka blir likevel hentet av Tine, og benyttes til fôr. Nord-Trøndelag har noen aktører som foredler geitemelka lokalt, mest kjent er Skånaliseter Gårdsysteri i Røyrvik som foredler melk fra flere bruk i Indre Namdal. Det er også noen få, små besetninger med ammegeiter i begge fylker.

Hest er en voksende næring, og hest til sports-, helse- og fritidsbruk øker mest. Oppstalling og fôrproduksjon til hest er et interessant marked for landbruket, og antall hest er nå på nivå med antallet før traktoren ble tatt i bruk i landbruket.

16 produsenter driver slakteproduksjon av kalkun i Sør-Trøndelag. I Nord-Trøndelag har kalkunproduksjon beskjedent omfang. Når det gjelder hjort er antall livdyr og dermed slaktedy økende. Tilgang på livdyr har lenge vært en begrensning, men dette er i ferd med å endres ved at flere har nådd planlagt besetning. I Sør-Trøndelag er det avlsstasjon for Trønderkanin. Noen få produsenter har et mindre antall kaniner.

Det har vært en reduksjon av honningproduksjon på grunn av lave priser og svak lønnsomhet. Det er imidlertid en del som satser på direkte markedsføring og salg av egen honning utenom honningsentralen.

Pelsdyrhold

Sør-Trøndelag

- 106 revefarmer, 2 minkfarmer
- 256 avlsdyr i snitt pr revefarm
- Omsetning: 65 mill
- Verdiskaping: 18 mill
- Sysselsetting: 135 årsverk.

Nord-Trøndelag

- 12 revefarmer, 6 minkfarmer.
- 155 avlsdyr i snitt pr revefarm
- Omsetning: 6,8 mill
- Verdiskaping: 2 mill
- Sysselsetting: 14 årsverk.

Kilde: NILF og TFOU 2009.

Andre husdyr Sør-Trøndelag

- 147 geiter
- 2 406 hester
- 74 957 kalkuner, ender og gjess
- 115 kaniner
- 844 hjort

Andre husdyr Nord-Trøndelag

- 874 geiter
- 1 424 hester
- 6 016 kalkuner, ender og gjess
- 94 kaniner
- 613 hjort

Kilde: SLF 2008.

Skog

Trøndelag har sterke skogbrukstradisjoner med betydelige skogressurser. Trøndelag har 10 400 000 dekar produktivt skogbruksareal. Dette utgjør henholdsvis 16 og 14 prosent av landets jord- og skogressurser i Nord- og Sør-Trøndelag. Det produktive skogarealet i Trøndelag utgjør omlag 25 prosent av landarealet.

Begge fylker domineres av gran. Furu er det naturlige treslaget i de ytre kystkommunene sør for Trondheimsfjorden og i sør- og sørøstre deler av regionen. Bjørk danner skoggrense mot fjellet. Skogen er fordelt på 7400 eiendommer i Sør-Trøndelag og 6168 skogeiendommer i Nord-Trøndelag (over 25 dekar) og hele 80 prosent av skogarealet eies av privatpersoner. I gjennomsnitt er en skogeiendom i Sør-Trøndelag på ca. 550 daa, mens gjennomsnittstørrelsen i Nord-Trøndelag er på 900 daa.

Medregnet virke til eget bruk og brensel var trolig den samlede avvirkningen i Trøndelag mellom 1,0 og 1,1 mill. kbm. i 2007 (NILF 2009). Dette er ca. 50 prosent av årlig tilvekst. Verdiskapingen i skogbruket i Trøndelag var i 2007 på kr 466 mill. (inkludert kjøttverdien av jakt, verdien av netto tilvekst og produksjon av tjenester for skogbruket). Verdiskapingen kan videre fordeles på 169 mill. kroner i Sør-Trøndelag og 297 mill. kroner i Nord-Trøndelag. Videre hadde skogbruket 227 sysselsatte (147 årsverk) i Sør-Trøndelag og 419 sysselsatte (185 årsverk) i Nord-Trøndelag i 2007. Utviklingen viser en avvirknings- og inntektsøkning i det trønderske skogbruket fra 2004 til 2007. Inntektene fra avvirkning for salg til industri nådde 285 mill kroner i Trøndelag i 2007 etter en økning på hele 35 prosent. Også tilleggsnæring og andre skogbruksbaserte inntekter har økt i denne perioden, slik at skogbruket i Trøndelag ga grunnlag for at sysselsettingen kunne øke med 14 prosent i perioden 2004–2007.

Ringvirkningsanalyser av skogbruket i Trøndelag viser at 1 sysselsatt i skogbruket i Sør-Trøndelag gir grunnlag for 8,25 sysselsatte i øvrig næringsliv. Tilsvarende sysselsettingsvirkning er 7,39 i Nord-Trøndelag og for Trøndelag som helhet er den beregnet til 8,04. Skogbruket medregnet ringvirkninger er beregnet til totalt 5 195 arbeidsplasser i Trøndelag.

Siden 1925 har volumet stående skog økt med 80 prosent og tilsvarende har tilveksten økt med 77 prosent. I hovedsak skyldes dette en aktiv og intensiv skogskjøtsel samtidig som at uttaket av skog har vært langt lavere enn potensialene.

Skognæringa Sør-Trøndelag

- 20 % av landarealet i fylket
- 7 400 eiendommer, 73 % av arealet med mer enn 500 daa skog
- Gj.sn. skogeiend. 500 daa
- Hogst 266 000 kbm.
- Tilvekst 1 mill. kbm.
- Totalt 8500 daa planting,
- 7 500 daa ungskogpleie

Skognæringa Nord-Trøndelag

- 28 % av landarealet i fylket
- 6168 eiendommer, 86 % av arealet med mer enn 500 daa skog
- Gj.sn. skogeiend. 900 daa
- Hogst 460 000 kbm.
- Tilvekst 1,4 mill. kbm.
- Totalt 19 000 daa planting,
- 25 000 daa ungskogpleie

Kilde:SSB og Landsskogtakseringen
Skogfondsregnskapet (Gj.sn 2004-2008)

Årlig bruttotilvekst er 2,4 mill kubikkmeter og potensialet for økonomisk drift er anslått til ca. 1,1 mill kubikkmeter. De siste fem årene er det gjennomsnittlig avvirket vel 720 000 m³ for salg til industrien. I tillegg kommer et stort kvantum til husbehov og vedsalg. I dag avvirkres bare mellom 30 og 40 prosent av tilveksten. Egenforsyningen til industrien er på om lag 50 prosent. Dette innebærer at vi har store uutnyttede verdiskapingspotensial i skogene i regionen.

Økt utnyttelse av skogressursene krever sterkere innsats i utvikling av markedene for trevirke og økt innsats i å skape nye anvendelsesmåter og nye markeder. Videre må det arbeides videre med å bedre rammebetingelsene for bioenerginæringa. For å øke avvirkningen er det nødvendig å øke takten i veibyggingen, i tillegg til å legge til rette for kompetansetilbud i næringen. Samtidig viser utviklingen at det er grunn til å ha betydelig oppmerksomhet på framtidsskogen. Aktiviteten når det gjelder planting og stell av skog har vært lav en lengre periode selv om den de to siste årene har tatt seg noe opp. Ut fra målsetting om produksjon av kvalitetsskog for framtida og ikke minst ut fra de muligheter skogen har i klimasammenheng, er det viktig å intensivere skogkulturinnsatsen i åra framover.

Skogarealet innehar viktige naturkvaliteter. Effekter av skogbruksaktiviteter på biologisk mangfold kan være betydelige, men kunnskapsgrunnlaget, driftsform og intensitet er helt avgjørende for omfanget av påvirkningene. Om lag 1830 arter på Rødlista (48 prosent) er knyttet til skog. I tillegg er skogen en viktig arena for friluftsliv og rekreasjon. I og med at hele 58 prosent av fylkets befolkning bor i Trondheim, har skogarealet her en spesielt viktig funksjon i forhold til rekreasjon. Dette skaper spesielle utfordringer i forholdet mellom næringsmessig drift, ivaretagelse av arter og naturtyper, og hensyn til befolkningens behov.

4.2 Utviklingstrekk nye næringer

Verdiskaping, omsetning og sysselsetting innenfor nye næringer er betydelig, og etterspørselen og mulighetene innenfor dette feltet er økende. Eiere av landbrukseiendommer har god kompetanse og erfaring med produksjon, næringsdrift, maskiner, ulike produksjonsformer og er vant til å jobbe effektivt, selvstendig og løsningsorientert. I tillegg disponerer landbruket ressurser som kan danne grunnlag for næringsdrift, både knyttet til naturressurser, bygninger, anlegg og menneskelige ressurser. Dette er fortrinn som næringa har nytt godt av gjennom flere omstillinger og strukturtilpassinger.

I følge undersøkelser gjennomført av NILF og TFoU er verdiskapingen i tilleggsnæringer tilknyttet jord- og skogbruk i Trøndelag beregnet til kr 347 mill. i 2007. Det har vært en betydelig økning siden 2004 hvor den samlede verdiskapingen i tilleggsnæringer var på 254 mill. kroner for Trøndelag. Beregningene viser en sysselsetningsøkning fra 418 årsverk i 2004 til 474 årsverk i 2007 for begge fylkene samlet sett. Omsetningsveksten har vært enda større fra 317 mill. kroner i 2004 til 626 mill. kroner i 2007 (NILF 2009).

Andelen landbrukseiendommer med tilleggsnæring har gått ned fra 53 prosent til 50 prosent fra 2004 til 2007. Aktiviteten på bruk med tilleggsnæring ser imidlertid ut til å ha økt sterkt. På bruksnivå har omsetningen økt med over 90 prosent, verdiskapingen har økt med 32 prosent og sysselsettingen med 48 prosent. Også på fylkesnivå har omsetning, verdiskaping og sysselsetting økt sterkt. I følge beregningene har omsetningen i tilleggsnæring i perioden fra 2004 til 2007 økt 120 prosent i Sør-Trøndelag. Det er økningen i tilleggsnæringer på skogeiendommer uten jordbruksdrift som har betydd mest for den sterke prosentvise økningen i fylket (NILF). Videre har verdiskapingen i tilleggsnæringene økt med 50 prosent i samme periode. Sysselsettingen har også økt, men ikke så mye som verdiskaping og omsetning.

Omsetning, verdiskaping og sysselsetting i tilleggsnæring, 2004 og 2007. Kilde: SLF og NILF

Fylke	Sør-Trøndelag		Nord-Trøndelag	
	2004	2007	2004	2007
Prosent bruk med tilleggsnæring	53	50	53	50
Omsetning i tilleggsnæring, 1000 kr	100 040	173 009	117 887	203 227
Verdiskaping i tilleggsnæring, 1000 kr	81 541	96 975	96 087	113 912
Sysselsetting i tilleggsnæring, årsverk	110	148	130	173

NILF og TFoU har i sine granskninger funnet at 50 prosent av driftsenhetene som var med i driftsgranskningene hadde tilleggsnæring i 2007. For begge fylker er omsetning pr bruk økt fra 70 000 i 2004 til 134 000 i 2007. Gjennomsnittlig driftoverskudd fra tilleggsnæringene lå på 71 300 i 2007. Dette utgjorde 10 prosent av total omsetning i jordbruket (NILF 2009).

Spekteret innen nye næringer er stort, og det kommer stadig nye tilbud på markedet. Tjenesteyting knyttet til leiekjøring og utleie utgjør en stor del av tilleggsnæringene. Nye tjenester relatert til mat, kultur, grønn omsorg, opplevelser, fritid, samt fornybar energi og småkraftutbygging har fått økt oppmerksomhet de seinere åra. Disse bedriftsetableringene er med på å fremme mangfoldet av produkter og virksomheter, men det er også med på å skape en identitet og bevissthet rundt muligheter og verdier tilknyttet landbruket.

Lokal matproduksjon

Det er jobbet aktivt og målrettet i begge trøndelagsfylkene med utvikling av ei lokal matnæring. Utviklinga har vært positiv og omtrent 130 små og store lokalmat bedrifter er nå etablert i Trøndelag. Et stort spekter av lokale produkter og råvarer er å finne på markedet, og nye produkter kommer stadig til. Andelen økologiske lokalmatprodukter øker for hvert år. En rekke produkter og råvarer fra Trøndelag har det siste året gått helt til topps i nasjonale matkonkurranser på bakgrunn av sin kvalitet og særegenhet. Flere produsenter både i Nord- og Sør-Trøndelag har dessuten oppnådd merket Beskyttede Betegnelser og Spesialitetsmerket.

Trøndersk Matfestival

Trøndersk Matfestival er Norges største arena for lokal mat og spesialiteter. Festivalen arrangeres av Oi! Trøndersk Mat og Drikke AS og er en viktig og flott synliggjøring av lokal mat fra Trøndersk havbruk og landbruk.

Festivalen har hatt en formidabel utvikling siden oppstarten i 2005, og i 2009 besøkte hele 85 000 festivalen og omsetningen er anslått til 11 millioner kroner. Til sammenligning var omsetningen i 2005 på 1,8 millioner kroner.

Kilde: Oi! Trønders Mat og drikke

Trøndelag har aktive produsentnettverk gjennom blant annet Bondens Marked og HANEN. Mange produsenter er i tillegg med i mindre, lokale nettverk, hvor de samarbeider om markedsføring og profilering. I Trøndelag finnes også produsentnettverk som samarbeider om salg og distribusjon. Rørosmat er et eksempel på et slikt nettverk. Det meste av den lokale maten omsettes fortsatt på gårdsmatbutikker og på markeder og messer rundt omkring. En viktig markeds-kanal for mange av de små bedriftene er Bondens Marked i Trondheim og på Levanger. Flere produsenter har også etter hvert fått god innpass i dagligvarebutikker i regionen, og en del har faste leveranser til restauranter og spisesteder.

Det er økende interesse for lokal mat blant trønderske forbrukere, og Trøndersk Matfestival og Bondens Marked trekker stadig flere besøkende. I tillegg til å være viktige markedsførings- og salgskanaler er begge arrangementene viktige arenaer i forhold til alliansebygging mellom bygd og by, matprodusenter og forbrukere.

I 2005 ble selskapet *Oi! Trøndersk mat og drikke as* etablert. Gjennom Oi!, som i dag har i overkant av 90 eiere fra matbransjen i Trøndelag, ønsker man å samle alle gode krefter i regionen for å videreutvikle Trøndelag til en sterk og tydelig matregion, nasjonalt og internasjonalt. Dette skal oppnås gjennom profilering og nettverksbygging. Kompetansenavet for småskala matproduksjon på Mære er en viktig aktør for å utvikle lokal mat i Trøndelag.

Bondens Marked

Bondens Marked Trøndelag ble etablert høsten 2003 med utsalgssteder i Levanger og Trondheim. Målsettingen er å gi kundene lokalprodusert, fersk og smakfull mat i tillegg til direktekontakt med produsenten.

Kravet til produsentene er:

- lokale og sporbare råvarer
- handverksmessig foredling
- Produsenten skal selv stå for salget på Bondens Marked

Bondens marked har hatt en jevn og god utvikling siden etableringen i 2003 og er nå etablert som en viktig markedskanal for salg av lokalprodusert mat i Trøndelag. Omsetningen i 2008 var på 3,4 millioner kroner.

Kilde: Bondens Marked Trøndelag

Tjenesteproduksjon

Tjenesteproduksjon representerer et betydelig potensial for verdiskaping på den enkelte eiendom og for bygda som helhet. Tiltak innen tjenesteproduksjon i landbruket omfatter et bredt spekter av tilbud og tjenester. Tjenestene kan variere fra snørydding, transport, bygg- og vedlikeholdsarbeid til vaktmestertjenester, vikar- og konsulentoppdrag og tiltak innen helse- og sosialsektoren. Det kan dreie seg om korte konkrete prosjekt, eller oppdrag av mer langvarig karakter. Fellesnevneren er kunnskap, erfaringsbakgrunn og maskiner/utstyr. Den største tilleggsnæringa i landbruket er ulike former for leiekjøring.

Gårdbrukeren blir betraktet som en arbeidskraft med stor fagkunnskap og utviklings- og verdiskapingspotensialet innen ulike former for tjenesteproduksjon er stort. Generelt er utfordringen når det gjelder tjenesteproduksjon knyttet til samhandlingsprosesser, kvalitetssikring, markedsutvikling

Bygdeservice i Trøndelag

Bygdeservice er en gruppe selvstendig næringsdrivende innen landbruk som tilbyr sin arbeidskraft, kompetanse og utstyr. Tjenestene rettes mot bedrifter, det offentlige og privatpersoner og oppdragene er fortrinnsvis av kortere varighet, slik at en kan utnytte ledig kapasitet på gårdene.

Det finnes hele 72 bygdeserviceforetak i Norge og Trøndelag er et av kjerneområdene i virksomheten med 11 etablerte lag i Sør-Trøndelag og 5 lag i Nord-Trøndelag.

Omsetninga er betydelig (29,8 mill i ST og 24,5 mill i NT i 2007) og representerer en viktig tilleggsnæring for de drøyt 200 aktive medlemmene.

Kilde: Bygdeservice Trøndelag

og informasjon om muligheter. Landbruket er kapitalkrevende, det er derfor viktig å utnytte bygninger, areal, kunnskap, maskinpark og arbeidskapasitet på best mulig måte. Lokalt samarbeid gir muligheter til å bruke ressursene i lokalsamfunnet optimalt. Dette er et område som har fått lite oppmerksomhet av lokale, regionale og nasjonale myndigheter.

Inn på tunet

Inn på tunet er tilrettelagt tilbud på gårdsbruk, rettet mot enkeltmennesker eller grupper. Målsetningen med Inn på tunet er primært å bidra positivt til helse, utvikling og trivsel for den enkelte bruker. Tilbudene bygger på samarbeid med oppvekst-, utdannings-, helse- eller sosialsektoren, og omfatter aktiviteter som bygger på både gårdens og driverens ressurser. Gårdsmiljøet åpner for mange muligheter for aktiviteter, der stell av dyr og planter, drift av skogen, pleie av kulturlandskapet og vedlikehold av maskiner og bygningsmasse utgjør aktivitetsgrunnlaget.

I Nord-Trøndelag er Inn på tunet arbeidet delt inn i to områder. På området skole/undervisning har det vært en stor satsing på studiet *Gården som pedagogisk ressurs*. På området helse/arbeid/velferd er det igangsatt et treårig prosjekt; *Grønne helse- og velferdstjenester*, i regi av Fylkesmannen i Nord-Trøndelag. Samlet tilbys det ulike Inn på tunet-tjenster i varierende omfang. Det regionale uformelle nettverket i Nord-Trøndelag er stort, og anslagsvis er 80 av disse Inn på tunet-tilbydere. I tillegg finnes det flere lokale uformelle Inn på tunet-nettverk. Med utgangspunkt i tilbydere i Verran kommune er det startet et samvirke, *IPT-Trøndelag*, som i dag har 22 tilbydere som andelshavere.

I Sør-Trøndelag har Inn på tunet vært et satsingsområde de siste 9 årene. Arbeidet har vært organisert som prosjekt med bred tverrfaglig forankring. I dag er det ca 70 Inn på tunet-gårder i fylket som vi vet om, og etterspørselen etter slike tiltak øker. Samarbeid med FoU-miljøer nasjonalt og internasjonalt er vesentlig i dette utviklingsarbeidet. Brukerorganisasjoner som blant annet Mental Helse er viktige samarbeidspartnere, og i framtiden vil det være avgjørende med en tett dialog med denne gruppen aktører i Inn på Tunet-arbeidet.

I Jordbruksavtalen av 2009 ble det enighet om en storsatsing; *Inn på tunet-løftet i kommunene*. Løftet skal styrke arbeidet med tjenesteutvikling i kommunene, og bevisstgjøre kommunene på tjenester innenfor grønn omsorg, grønt arbeid og grønn læring.

Utmarksnæringer/landbruksbasert reiseliv

Utmarksressursene i fylket representerer et betydelig potensial for næringsutvikling. Mange grunneiere prioriterer bevisst egen utnytting av utmarka framfor næringsutvikling. Andre har små eiendommer med små muligheter for ekstrainntekter. En forutsetning for utnyttelse av utmarka er organisering av rettighetshaverne, økt kompetanse på næringsdrift, økt grunneier-samarbeid, markedskunnskap og hensiktsmessig organisering av salg og markedsføring. Økt

satsing på utmarkssektoren medfører også økt tilrettelegging. En tilrettelegging som fører utmarksnæringen over fra et rekreasjonsnivå til et reiselivsprodukt.

Fritidsbebyggelsen i Trøndelag er omfattende og etterspørselen etter utmarksprodukter er stor både nasjonalt og internasjonalt. Det tradisjonelle friluftslivet er viktig og norsk utmark betraktes i et internasjonalt perspektiv som urørt. Gjennom flere hundre år har gården blitt bruk som reiselivsarena. Røttene går tilbake til skystasjoner, seterturisme, laksefiske og bonde-gårdsferie. Noen har produkt med utgangspunkt i bygninger og mattradisjoner, mens andre relaterer produktet til jakt og fiske, ridning eller annen fysisk aktivitet. Produktspekteret er stort fra kyst til fjell og det kommer stadig nye tilbud på markedet.

Trøndelag har mange og varierte attraksjoner med reiselivsbedrifter som gode forbilder. Totalt sett har trøndelagsregionen en samlet årlig reiselivsomsetning på om lag 13 mrd kr. Det er imidlertid et betydelig uutnyttet markedspotensial innenfor landbruksbasert reiseliv. Reiseliv er internasjonalt blant de bransjer som over flere år har hatt sterk vekst og har opprettholdt høyt volum selv i internasjonale krisetider. Trender viser at kortferiemarkedet øker, det gjennomføres flere ferier i løpet av året, og flere velger eget land som feriemål. Dette gir gode muligheter for Trøndelags landbruks- og bygdebaserte reiseliv.

Turistfiske er en viktig del av det landbruksbaserte reiselivet i Trøndelag. I følge NHO reiseliv er markedet for fiskeopplevelser er i sterk vekst. Årlig besøker 340 000 turistfiskere landet og i elver som Orkla, Namsenvassdraget og Gaulavassdraget tas det årlig opp i overkant av 20 tonn laks og sjøørret (SSB). Dette gir muligheter for utvikling av konkurransedyktige og markedsrettede produkter.

Næringsutvikling i, og i tilknytning til, vernede områder og kulturlandskap er et satsingsområde. Her har Trøndelag et betydelig potensial og flere utviklingsprosjekter er igangsatt i kommunene. Næringsutvikling i seterdalene med basis i både natur, kultur og mat, er gode eksempler. *Den Gyldne Omvei* er et eksempel på samarbeid mellom næringsutøvere innen mat og reiseliv, der kulturlandskapet sammen med flere andre elementer er attraktivt i markedet.

Energiproduksjon i landbruket

Regjeringen har satt et langsiktig mål for utviklingen av bioenergi i Norge. Det innebærer at bruken av bioenergi skal fordobles innen 2020, fra dagens 14 TWh til 28 TWh. 80 prosent av verdens energibruk er i dag basert på bruk av ikke-fornybare energikilder som olje, kull og gass. Behovet for renere, fornybare energikilder er derfor stort. Bruk av bio-, vind- og solenergi sammen med vannkraft må økes, mens bruken av fossile energikilder må reduseres, hvis nasjonale og globale klima- og miljømål skal nås.

I Trøndelag har bioenergi vært benytta over lengre tid, først og fremst i treforedlingsindustrien men også til oppvarming av både bolighus og større hus. I de siste årene er det bygget en rekke fjernvarmeanlegg i de største byene og tettstedene i regionen. Samtidig har stadig flere erstattet fossile energi-

Bioenergi

Bioenergi er energi dannet ved omforming av plante- og dyrematerialer til energi, og inngår som en del av naturens eget karbonkretsløp. Energien er energi fra sollyset, som gjennom fotosyntesen er lagret i biologisk materiale.

Kilde: Fylkesmannen i Nord-Trøndelag⁴⁰

kilder med bioenergi fra landbruket, først og fremst i form av skogsflis og pellets. Halm brukes i noe utstrekning til oppvarming i jordbrukets egne bygg.

Sammenlignet med enkelte andre regioner i Norge er tettheten av biobrenselanlegg i Sør- og Nord-Trøndelag lav. Landbruket i Trøndelag ønsker nå å se nærmere på hvilke muligheter man har for å kombinere økt selvforsyning med ny fornybar energi. Aktuelle tiltak er oppvarming ved hjelp av flis, ved, halm, og sol, samt endra behandling av husdyrgjødsel. Begge fylker arbeider med tiltak rettet inn mot offentlige bygg og det private markedet. Målet er en gradvis omlegging til fornybar energi i eksisterende offentlige bygg. Biogassanlegg basert på husdyrgjødsel og annet organisk avfall vil kunne gi både varme og elektrisitet. I dag er de økonomiske rammevilkår rundt slike anlegg ikke gode nok. Dersom man legger rene energi-økonomisk betraktninger til grunn er det ikke grunnlag for å bygge ut slike anlegg.

Trøndelag har et potensial når det gjelder utbygging av nye småkraftanlegg. Flere anlegg er under behandling hos NVE og ytterligere anlegg under utredning. Også her er utfordringene først og fremst økonomien i anleggene, deretter vil det være en avveining av de miljømessige konsekvenser som kan sette en øvre grense for hvor mange anlegg som kan realiseres i årene som kommer. De samme problemstillinger gjelder også for videre utbygging av vindkraft i Trøndelag. Potensialet er betydelig, men både økonomi og miljømessige forhold vil nok begrense en realistisk utbygging i betydelig grad i den nærmeste framtid.

Utfordringer i forhold til bioenergisanlegg

- Lokalisering av flisterminaler
- Effektive driftsformer for uttak av virke
- Transportløsninger for husdyrgjødsel
- Økonomiske rammevilkår for etablering av biogass- og bioenergianlegg
- Lokalisering av anlegg og fordeling av biogass/overskuddsvarme
- Kunnskap omkring framtidige løsninger for biogassanlegg

Kilde: Fylkesmannen i Nord-Trøndelag

De vanligste bioenergikildene

- Ved, flis, bark, lignin (avlut) og alkoholer fra skogbruk og skogindustri
- Halm, husdyrgjødsel, energiskog, gras, planteolje, alkoholer og biogass fra jordbruk og agroindustri
- Organisk avfall fra næringsmiddelbransjen, husholdninger og biomassebasert industri.

Kilde: Fylkesmannen i Nord-Trøndelag

Kap 5 Dilemmaer og muligheter for trøndersk landbruk

5.1 Hovedtrekk

Utviklinga framover vil påvirkes av flere viktige faktorer. De tunge driverne er i hovedsak knytta til teknologi, økonomi, samfunnsutvikling og politikk.

Prisen på energi og internasjonale råvarer samt rente- og kostnadsutviklingen på innsatsfaktorer vil kunne variere betydelig. Politisk usikkerhet knyttet til nasjonale og internasjonale rammebetingelser som markedsordninger, kvote- og konsesjonsordninger, budsjettstøtte og grensevern er viktige faktorer som den enkelte bruker ikke har kontroll over.

Den teknologiske utviklinga vil også framover få stor betydning. Det trønderske landbruket har mange sterke fagmiljøer. Disse forventes å ligge i forkant når det gjelder å utvikle og ta i bruk ny teknologi, herunder også avl, driftsmetoder og all anvendelse av ny kunnskap som forbedrer produksjonen. Med de spesielle driftsforhold som Norge og Trøndelag har, knytta til klima og arrondering, vil det også framover være en utfordring å bidra til å utvikle teknologi tilpassa våre forhold. Dette forutsetter at Trøndelag har tilstrekkelig tyngde i forhold til omfang og produksjon, og at næringa har høy kompetanse. Det er et dilemma at en slik offensiv tilnærming til ny teknologi og effektivisering vil føre til at det blir behov for færre sysselsatte og ytterligere strukturrasjonalisering, og dermed tap av fellesgodeproduksjon. Kulturlandskapet og levende bygder kan bli skadelidende.

Produsenter som ikke henger med i denne utviklinga risikerer å sakke akterut. De får redusert lønnsomhet, driftsapparatet blir ikke tilstrekkelig fornyet og mange av disse driftsenhetene står i fare for å avvikles. Det finnes imidlertid flere måter å tilpasse seg på. Nye teknologiske løsninger kan i noen tilfeller virke kostnadsdrivende, og det er ikke alltid at teknologi og utstyr som ofte er utviklet for andre forhold, fungerer optimalt i Trøndelag. Det er viktig med sterke og profesjonelle fagmiljøer innen landbruk med vekt på god bedriftsledelse og kontroll med kostnadene. Betalingsvilligheten for ulike innsatsfaktorer vil over tid gjenspeile dette.

Kraftfôrkrevende produksjoner har betydelige stordriftsfordeler. Uten produksjonsregulering vil disse med stor sannsynlighet raskt industrialiseres og foregå i svært store enheter lik utviklinga i mange andre land.

Dersom det forutsettes et fortsatt relativt høyt velstandsnivå og dermed høyt lønns- og kostnadsnivå i Norge, vil det være krevende å ha konkurransekraft innen vareproduksjon. Ikke minst innen produksjon av råvarer. Innen produksjon av jordbruksvarer er det i tillegg klimatiske og arronderingsmessige ulemper. Kort vekstsesong og lang inneføringstid gir betydelige merkostnader i produksjonen. Et fortsatt høyt velstandsnivå følges av høyt forbruk og forventninger knytta til fritid. For de som er selvstendig næringsdrivende i bransjer med

pressa lønnsomhet, slik som i jordbruket, vil det være vanskelig å innfri disse forventningene. I Norge, i motsetning til mange andre land, har befolkningen i bygdene et utdanningsnivå og levestandard som er på høyde med det man finner i byer og tettbygde strøk. I følge Helse- og levekårsundersøkelsen for 2009 er det et framtrædende trekk ved trøndelagsbygdene at det er liten forskjell mellom folks levestandard. Dette fører til at mobiliteten er høy og forventningene er på linje med det man finner for øvrig i samfunnet.

Politikkens innretning, og det politiske engasjementet vil få stor betydning for utviklinga av næringa. Dette gjelder både de internasjonale rammene og hvordan dette følges opp og utnyttes nasjonalt, regionalt og lokalt. En mulig utviklingsretning kan være en betydelig grad av liberalisering der kvoter og begrensninger fjernes, samtidig som dette følges opp av en gradvis nedbygging av støttenivå og grensevern. Tidligere målsettinger om produksjon av fellesgoder vil da måtte tones kraftig ned. En annen utviklingsretning kan være fortsatt stor vekt på en mangfoldig bruksstruktur over hele landet og produksjon av fellesgoder. Samfunnet vil i så fall fortsatt måtte betale for dette i form av grensevern og økonomisk støtte til landbruket. Her vil det være graderinger. Jo mer samfunnet legger vekt på produksjon av fellesgoder, desto større vil støtten i prinsippet måtte være.

En forutsetning for aktivt landbruk med stor volumproduksjon er en effektiv og konkurransedyktig foredlingsindustri. På samme måte er det vanskelig å tenke seg en foredlingsindustri av betydning uten stor råvareproduksjon. Dette gjensidighetsforholdet er spesielt viktig for Trøndelag som er en stor eksportør av mat. Foredling av råvarer gir grunnlag for betydelig sysselsetting både i industrien og gjennom ringvirkninger. Det er derfor særdeles viktig at en størst mulig del av råvarene foredles i regionen. Vareproduksjon i et høykostland som Norge er krevende. Dette gjør at foredlingsindustrien har en stor utfordring knytta til kostnadsutvikling, effektivisering og kompetanseutvikling. I den sammenheng er det helt avgjørende at industrien får tilgang på tilstrekkelig volum av høy kvalitet. Det er avgjørende for landbruket i Trøndelag at foredlingsindustrien har levelige rammevilkår som skaper forutsigbarhet og gir grunnlag for lønnsomhet i hele verdikjeden.

I mange land er det en tendens til maktkonsentrasjon i matmarkedet. Det vil si at store landbruks- og matkonsern sikrer seg eierskap fra jord til bord i hele verdikjeden. I Norge har de fire store matvarekjedene 99 prosent av matmarkedet. Dette er meget høyt også i internasjonal sammenheng. Kjedenes bruk av egne merkevarer har økt sterkt. En stor norskeid dagligvarehandel er trolig positiv for norsk matindustri og norsk landbruk. Kjedeforhandlinger og press på landbruket ville trolig vært høyere hvis det norske dagligvaremarkedet hadde vært dominert av internasjonale aktører.

Siden 1980-årene har kjedene utviklet seg i retning av stadig sterkere og mer forpliktende samarbeid, særlig mellom grossist- og detaljistleddet, såkalt *vertikal integrasjon*. Det er også tendenser til vertikal integrasjon ved at et landbruks- eller matkonsern knytter til seg produsenter og tilbyr finansiering til de som vil starte med primærproduksjon. REMA og Hugås Rugeri AS sine

Struktur i matvareomsetningen

Dagligvarehandelen er en konsentrert sektor bestående av et fåtall aktører og med stor økonomisk makt. I 9 av 25 EU-land har de fem største dagligvarekjedene en markedsandel på over 75 %.

En oversikt utarbeidet av NILF viser at Sverige har 4 kjeder med en markedsandel på 95 %. I Både Norge og Danmark ligger markedsandelen til kjedene på 99 %. (Norge: Norges Gruppen 40 %, ICA 16 %, Rema 19 %, Coop 24 %)

Forskjellen mellom det norske og europeiske markedet er først og fremst at de store europeiske dagligvarekjedene er etablert i mange land og i størrelse er betydelig større enn de norske kjedene, mens de norske i hovedsak kun er etablert i Norge eller Norden.

EUs konkurransetilsyn ønsker nå å se nærmere på konsentrasjonene i dagligvarehandelen.

Kilde: NILF

planer innen eggproduksjon er et eksempel på det siste. LMD har satt i gang et utredningsarbeid på dette området.

Landbrukspolitikken har klare nasjonale rammer og føringer. Dette er viktig for Trøndelag som har større produksjon enn forbruk, og dermed eksporterer en stor del av sin produksjon til andre deler av landet. Men den regionale og lokale innsats og engasjementet retta mot landbruket kan også ha stor betydning for hvordan næringa utvikler seg. Et godt utbygd kompetansemiljø med god samhandling mellom virkemiddelapparat, rådgivning, utdanning, forskning og forvaltning vil bidra positivt til ei framtidsretta utvikling i næringa.

5.2 Lønnsomhet og fornyelse

Fornyelse eller kapitalslit

Det er et enormt behov for investeringer i landbruksnæringa generelt. Svak inntektsutvikling over lengre tid har ført til manglende investeringer i nytt driftsapparat, og kapitalslitet er betydelig på mange gårdsbruk. I Trøndelag må investeringstakten opprettholdes, og aller helst økes, for at et nødvendig antall driftsenheter skal få et driftsapparat som tilfredsstillende dagens og framtidens krav vedrørende arbeidsmiljø, dyrehold og dyreetikk (NILF, Fylkesmannens landbruksavdeling NT og ST).

Investeringsvirkemidler innen tradisjonelt landbruk (BU)

	ST	NT
Antall søknader 2008	93	141
Ant. innvilgede søknader 08	61	63
Antall søknader 2005	74	105
Ant. innvilgede søknader 05	53	70

Kilde: Innovasjon Norge

Store driftsenheter gir større konsekvenser gjennom økt kapitalbinding og gjeldsbelastning. Dette gir større risiko og skjerper kravene til god drift. Leie av innsatsfaktorer som jord, kvote og maskiner, og samarbeid med andre gir økt avhengighet, samtidig som det kan redusere risikoen. Foretak med mer eller mindre nedbetalt driftsapparat, har imidlertid muligheter til god inntjening. Disse vil få et investeringsbehov senere om drifta skal fortsette. Dersom situasjonen angående eiendomsovertakelse er uavklart, kan det føre til at nødvendige investeringer ikke blir gjennomført. Det er sjelden mulig å få inndekning for investeringene ved salg, til det er etterspørselen etter landbrukseiendommer for lav.

Lønnsomhet og skalafordeler

Spesielt i melkeproduksjon og grovfôrbasert kjøttproduksjon er lønnsomheten svak (NILF 2009). Melkeproduksjonen er klart størst av jordbruksproduksjonene og vies derfor spesiell oppmerksomhet her. Svak lønnsomhet gjelder både for små og store foretak. Det er ikke lønnsomhet til å dekke alle innsatsfaktorer tilfredsstillende. Prisen på arbeid og kapital er avgjørende for valg av driftsomfang og teknologi. I tillegg vises det til de rammer som WTO og internasjonale avtaler gir i forhold til lønnsomhet. Det kan for eksempel være grunn til å vurdere hvilken effekt valg av tollregime kan ha for økonomien i melkeproduksjonen. Dette må ses i sammenheng med tilskuddsatser og deres effekt på lønnsomheten.

Resultater fra prosjektet *Lykkelig som stor* (Landbrukets Fagsenter Namdal, 2009) viser at det er store utfordringer i driften av store samdrifter. Det er ofte vanskelig å ta ut rasjonaliseringsgevinsten etter en stor samdriftsetablering og arbeidsbehovet er ofte større enn forventet. Maskinkostnadene, herunder kostnader til transport har også en tendens til å øke mer enn forutsatt. Undersøkelsen viser at de som har gått inn i samdrift likevel er gjennomgående fornøyd med beslutningen.

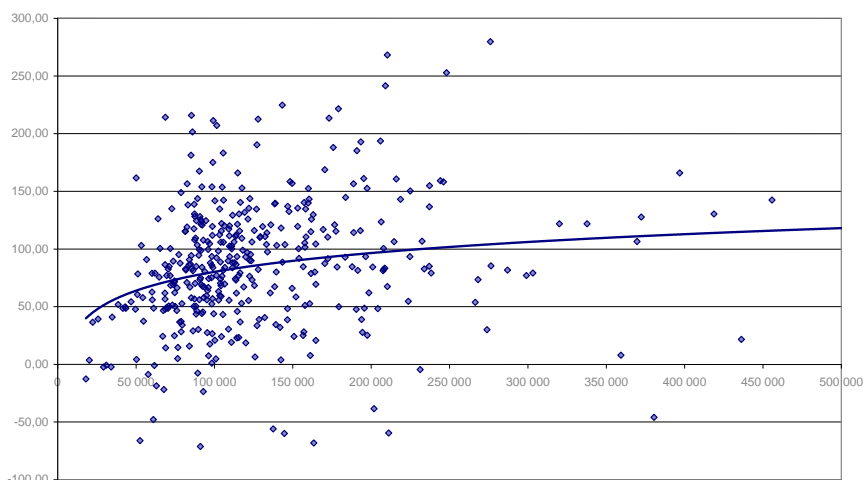
Resultat fra prosjektet "Lykkelig som stor".

Analyse av 15 store samdrifter i Nord-Trøndelag.

- Samla resultat til fordeling på arbeid og kapital: kr 88 til 195 pr time.
- Deltakerne oppnår mer fritid, fellesskap og at de deler investeringer og risiko med flere

Kilde: Landbrukets fagsenter Namdal

Figur 16: Lønnsomhet i melkeproduksjon – familiens arbeidsfortjeneste per time
Kilde: NILF, 2007

Tall fra Tine Effektivitetskontrollen, undersøkelser fra NILF, og analyser utført av TFoU viser at det er store variasjoner mellom økonomisk resultat på sammenlignbare bruk. Internasjonale studier og undersøkelser gjort av NILF (2006) viser at det er stordriftsfordeler i melkeproduksjon, men at disse er klart avtagende med økt volum. Det er langt mindre stordriftsfordeler enn i kraftfôrkrevende husdyrproduksjoner. Dette skyldes forhold i selve husdyrproduksjonen og forhold knytta til drifta av grasarealene. I områder med god tilgang på godt eigna nærliggende grovfôrarealer vil stordriftsfordelene være større.

Begrensningene i melkekvoteordningen ligger på henholdsvis 400 000 liter for enkeltbruk og 750 000 liter for samdrifter. I mange tilfeller vil det imidlertid være mer lønnsomt med en lavere produksjon enn det kvotetaket tilsier. Dette gjelder spesielt for samdrifter. Utforminga av det norske tilskuddsystemet med avtrappende satser, fører dessuten til at effekten av stordriftsfordelene reduseres, fordi de større brukene får mindre tilskudd pr enhet. Aktuelle undersøkelser bekrefter at kompetanse og dyktighet er mer avgjørende for et godt resultat, enn størrelsen på foretaket (NILF, Tine, TFoU m.fl.).

Resultat fra analyser utført av TFoU:

Gjennomsnittresultater for grupper av foretak med høyest og lavest dekningsbidrag (DB) pr liter melk:

	Høy	Lav
Kvote	104 799	126 606
Kg melk pr ku	6 325	6 668
Oppnådd l-pris	3,77	3,45
DB pr liter	2,84	2,34

Kilde: TFoU 2003

Den store forskjellen i lønnsomhet målt i lønnsevne pr time gjenspeiler at det er stor variasjon i faste kostnader. Målt i dekningsbidrag pr liter melk er variasjonen også betydelig. Faktaboksen med tall fra (TFoU 2003) viser en forskjell i dekningsbidrag på hele 50 øre pr liter melk for de to gruppene i favør av den gruppen som har lavest gjennomsnittelig melkekvote. Med en melkekvote på 200 000 liter utgjør dette en økt inntjening på kr 100 000 pr år. Det er naturlig at det vil være en viss variasjon i dekningsbidrag mellom driftsenheter. Samtidig er dette et signal om at det er mulig å forbedre lønnsomheten gjennom å styrke kompetansen og forbedre drifta.

Dette er forhold som også gjelder for de andre jordbruksproduksjonene. Tilsvarende undersøkelser innen blant annet svin- og sauenevinga viser at det er mye å hente for den som har god kontroll med kostnadene og samtidig er dyktig til å optimalisere drifta.

Indre kanalisering/produksjonsfordeling

Melkekvotene omsettes innen det enkelte fylke. Reduksjonen i antall melkebruk merkes sterkt over hele regionen. Statistikk fra Kvoteordningen for melk (SLF) viser en tendens til at melkekvoter selges fra de mest folketette områdene og områder med svake produksjonsmiljøer. Det kjøpes mest kvote i områder med sterke produksjonsmiljøer. Disse finnes ofte i mindre folketette områder. Dette har en positiv side, fordi det er i områdene tynt befolkningsgrunnlag at det har størst betydning å opprettholde arbeidsplasser. I Trøndelagsfylkene har mange typiske distriktskommuner derfor økt sin andel av melkekvotene, men en god del kvoteomsetning og endringer skjer også innenfor kommunegrensene.

Konkurransen om arbeidskrafta kan være en forklaring på denne tendensen. Melkeproduksjon er arbeidsintensivt og melkekvoten "vandrer" derfor dit det er mindre konkurranse om arbeidskrafta. Blir jobbmarkedet svært åpent, økonomien i landbruket og spesielt melkeproduksjonen svak, er det lett at flere produsenter velger en bedre betalt jobb, med bedre ordninger for ferie og fritid. I mange gode jordbruksområder spesielt flatbygdene langs Trondheimsfjorden er det både konkurranse om arbeidskrafta og om arealene mellom korn og gras. Det siste kan også bidra til at det blir mer aktuelt å velge bort melkeproduksjonen. Jorda kan da legges om til korn eventuelt leies ut til kornprodusenter for en relativt høy jordleie. Produksjonsmiljøet har også stor betydning. Volumveksten på melk i Levanger er et eksempel på det.

Innenfor de andre husdyrproduksjonene er det en tydelig tendens til at det satses mest i områder som før har sterke fagmiljø og mange produsenter som har tro på framtida. Innen bær- og grøntsektoren er tendensen den samme. I sum gir dette en kanalisering og spesialisering til ulike områder i regionen. Dette kan være en styrke for å bevare og utvikle produsentmiljøene, samtidig gir det en mindre allsidig arealbruk.

Økologisk landbruk

Økologisk landbruk framstår som en mulighet for trøndersk landbruk. Trøndelagsfylkene er valgt ut som foregangsregion og ligger i front nasjonalt når det gjelder utvikling på dette området. Rammevilkårene er tilstrekkelig gode til at økologisk produksjon kan gi økt lønnsomhet på mange bruk. De gode resultatene er oppnådd gjennom å satse på kompetansebygging og samarbeid spesielt mellom det offentlige, Norsk Landbruksrådgivning, samvirkeorganisasjonene og faglaga i landbruket.

For å nå målet om 15 prosent økologisk produksjon og forbruk innen 2015, må det over tid baseres på de norske

Endring i melkekvote fra 2000 til 2008 i Nord-Trøndelag:

Størst økning:

Levanger: + 1 214 832 liter
Fosnes: + 614 353 liter
Lierne: + 539 368 liter

Størst reduksjon:

Stjørdal: - 4 181 628 liter
Verdal: - 2 599 038 liter
Namsos: - 959 867 liter

Endring i melkekvote fra 2000 til 2008 i Sør-Trøndelag:

Størst økning:

Åfjord: + 852 341 liter
Meldal: + 507 786 liter
Selbu: + 333 362 liter

Størst reduksjon:

Bjugn: - 1 931 257 liter
Rissa: - 1 915 796 liter
Tr.heim: - 1 811 251 liter

Kilde: SLF

Foregangsregion innen økologisk landbruk

For å nå målet om økt økologisk produksjon har LMD etablert såkalte foregangsfylker.

Nord- og Sør-Trøndelag ble i august 2009 utpekt som foregangsfylke innen økologisk melkeproduksjon. Foregangsstatusen innebærer et særskilt utviklingsansvar innenfor melkeproduksjon. Kunnskap og kompetanse som utvikles skal være overførbare til andre deler av landet

Kilde: LMD

forbrukernes betalingsvillighet for økologisk mat. I 2008 ble 39 prosent av den økologiske melka solgt som konvensjonell melk. Dette skyldes en økning i produksjon av økologisk melk, samtidig med en nedgang i anvendt økologisk melk (SLF). Et annet spørsmål er hvor stor merpris forbrukerne er villig til å betale for økologisk mat. I en oppbyggingsfase med små kvanta vil merkostnadene være høye, ikke minst i omsetning og foredling. Erfaringer fra andre land viser at merprisen for økologisk mat ikke bør være mer enn ca 15-30 prosent for å få tilfredsstillende salg (Oikos 2009). I Norge er merprisen ofte høyere på enkelte varer.

Det norske dagligvaremarkedet er styrt av noen få store aktører som hver har etablert produsentnettverk der de søker å få dekket sitt varebehov via færrest mulig leverandører. Det er derfor krevende å få innpass både for mindre aktører og for nye produkter, dersom de store aktørene ikke ser seg tjent med dette. Kjedenes avtaler med de enkelte produsentene kan begrense salg til andre markedskanaler. Dette er spesielt merkbart innen grøntproduksjon, som er en sektor uten tunge samvirkeorganisasjoner. Økologisk produksjon på grøntområdet setter andre krav til produksjonen, bl.a. strenge krav til vekstskifte, noe som gjør det mye mer krevende å etablere store enheter. Dette er forhold som gjør det vanskelig å få fart på økologisk produksjon og omsetning av mat. Et annet dilemma er at varestrømmen er slik at de økologiske råvarene i stor grad forlater regionen og at Trøndelag i relativt liten grad er et satsingsområde for omsetning av økologisk mat. Dette skyldes at kjedene vurderer markedene i det sentrale Østlandsområdet som mer interessante for satsing på økologisk mat.

ØkoLØFT for Trøndelag og Helgeland

ØkoLØFT er et treårig utviklingsprosjekt utviklet i samarbeid mellom produsenter, forsøksringer, Nortura, Oikos, Fylkesmannen og faglagene.

Prosjektet består av tre hoveddeler:

- Lønnsom produksjon av økologisk storfekjøtt
- Økt produksjon og omsetning av økologisk potet, grønn saker, frukt, bær og urter
- Informasjon og markeds utvikling.

Kilde: Norsk landbruksrådgiving

Lokal matproduksjon og spesialproduksjon

Utvikling og produksjon av lokale matspesialiteter av høy kvalitet kan være en interessant utviklingsretning for mange. En rekke trendanalyser og forskning peker på det store potensialet som ligger i å satse på mat som opplevelsesprodukt i et postmoderne marked med høyt velstandsnivå, lik det norske. Sammenlignet med andre europeiske land er det et betydelig potensial for vekst i det norske markedet for spesialprodukter og lokal mat. De ekte og unike produktene etterspørres i økende grad. Slike trender styrker også synergieffektene i det å koble lokale matspesialiteter og reiseliv-/opplevelsesnæringer.

Omsetning av lokal mat i dagligvarehandelen har imidlertid vist seg krevende. På samme måte som for økologisk mat blir de lokale produktene vanskelig å håndtere i de store varestrømmene med noen få store dominerende aktører. Det er relativt få aktører innen lokalmat-miljøet som har lyktes godt med salg i dagligvarehandelen. Det er likevel slik at variasjonsbredden i det norske matvaremarkedet i de senere

Veivalg for lokalmatprodusenter

- Omsetning av egne produkter på egen gård i kombinasjon med reiseliv. Kontroll med hele verdikjeden, tilpasset produksjon og innsatsfaktorer.
- Lokal/regional omsetning av egne produkter. Egen distribusjon, kundeoppfølging og salg direkte til sluttbruker.
- Regionalt/nasjonalt omsetning. Nødvendig med stort volum og større investeringer.

år, har økt i takt med etterspørselen. Dette gir muligheter for lokale mataktører som har ambisjoner og muligheter til å vokse. Mange av gårdsmataktørene som ble etablert for 6-8 år siden står nå ved et veiskille.

For å nå målsetningen om 20 prosent lokal mat innen 2020 vil det være nødvendig med økt samarbeid mellom produsentene for å ha praktisk og økonomisk rygggrad til å klare en slik satsing. Dette setter store krav til produktenes smaks kvalitet, kundeoppfølging, forbrukerretta tiltak, kvalitetssikring og sporbarhet.

Trøndelagsfylkene har samarbeidet godt om matsatsinga sammen med Kompetansenavet på Mære, Oi! Trøndersk mat og drikke, faglag, offentlige aktører, høgskoler, produsentnettverk, kommuner med flere. Spesielt er det satset på å utvikle et godt kompetansetilbud opp mot produsentmiljøet. Det må fortsatt jobbes målrettet med kunnskapsoppbygging og profilering av lokal mat. Fylkene har etter hvert et godt nettverk innen kokkemiljøet som ser verdipotensialer i satsing på lokale matspesialiteter. Og det er utviklet en betydelig stolthet og engasjement for det lokale, både blant forbrukere og i det politiske miljø. Dette er en styrke for videre satsing.

.....

Spørsmål til ettertanke fra kapittel 5.2: Lønnsomhet og fornyelse:

- 1. Hva er de viktigste grepene for å bedre lønnsomheten hos den enkelte?***
- 2. Hvordan vil vi at framtidens melkeproduksjon skal se ut?***
- 3. Hva skal til for å nå målsettingene om økologisk landbruk?***
- 4. Hvordan kan vi lykkes bedre med å få til omsetning av lokal mat, spesialprodukter av mat og økologisk mat?***

.....

5.3 Taktskifte for nye næringer og levende bygder

Begrepet taktskifte for nye næringer ble lansert av landbruks- og matminister Lars Peder Brekk våren 2009. Med taktskifte forstås en forsterka og intensivert innsats, et bredere perspektiv, nysgjerrighet på nye områder og mobilisering nedentru i bygdene og i landbruksnæringa.

Norsk senter for bygdeforsknings prosjekt *Trender i norsk landbruk* har siden 2002 samlet inn og analysert data om utviklingen i trøndersk landbruk. Flere rapporter illustrerer taktskiftet i trøndersk landbruk. Prosjektet har identifisert 6 ulike bondetyper i Trøndelag: proffbonden, bygdepatrioten, gründeren, økologen, kverulanten, og exitbonden. Hver av typene representerer viktige verdier og viktige ressurser for norsk landbruk. Behovene med hensyn til nettverk, kompetanse og tilrettelagt politikk vil variere, men til sammen representerer disse typene et mangfold av norske bønder som bør lyttes til og tas hensyn til på ulike måter.

Kompetansesenter for distriktsutvikling

Formålet med senteret er å bidra til å støtte opp om lokal utviklingskraft og lokale initiativ. Distriktsenteret har som overordnet mål å være en kunnskaps- og erfaringsbase og støttespiller for helhetlig og bærekraftig utviklingsarbeid i distriktsområder, og aktivt bidra til kompetanseoppbygging om distriktsutfordringer i bred forstand.

Kilde: www.kdu.no

For å nå målene om levende bygder, bosetting og verdiskaping i distriktene er det behov for økt fokus på næringsutvikling. Næringsutvikling i og i tilknytning til landbruket vil være avgjørende da dette utgjør en betydelig andel av ressurstilgangen både menneskelig og materielt, spesielt i de mest sårbare distriktene.

I perioder med lavkonjunktur og økende arbeidsledighet styrkes behovet for næringsutvikling. Det blir viktig å motvirke økonomisk nedgangstid og økende arbeidsledighet. Nedgangstidene rammer deler av næringslivet i byene sterkest. Distriktsområdene vil dermed bli mer attraktive, og kan by på nye muligheter.

Struktur og kultur for næringsutvikling

Bygdene i Trøndelag ligger lavt når det gjelder nyetableringer innen næringslivet generelt (Telemarksforskning 2009). Målt etter andre indikatorer som innovasjonsgrad og attraktivitet blir bildet mer nyansert. Her scorer en del av distriktskommunene høyt.

God kunnskap, bedre kompetanse og større kapasitet er viktige faktorer for små kommuners evne til støtte opp om lokal aktivitet blant annet næringsutvikling. Kritiske faktorer for å lykkes med næringsutvikling i bygdene i Trøndelag er tilgang på kompetanse, kapital, naturgitte ressurser og menneskelige ressurser. Naturressursene byr på store muligheter, mens mangel på risikovillig kapital ofte kan være en flaskehals. Det vil være avgjørende å legge til rette for strukturer, kunnskap og holdninger som fremmer etableringer og næringsutvikling (Senter for bygdeforskning).

I begge fylker er det lagt vekt på arbeidet med mobilisering, tilrettelegging og kompetanseutvikling. Gjennom ulike prosjekter og satsinger er det høstet nyttige erfaringer som det må bygges videre på. Det vil være viktig å støtte opp om initiativ som tas lokalt og i de enkelte kommunene. Samtidig er det viktig å bygge gode nettverk og bidra til erfaringsutveksling og god kompetanseflyt.

Nettverk for optimistbygder

Hovedmålet med prosjektet er å utvikle et mangfold av gode bosettingstiltak gjennom aktiv nettverksbygging. Prosjektet arbeider med å utvikle samarbeid mellom bygdene og skape arenaer for å utveksle erfaringer, spre kunnskap og hente inspirasjon. Fokus på muligheter og oppmuntring som verktøy, er sentralt i dette arbeidet.

Kilde: Fylkesmannen i S-T

Prosjekt NT

I Nord-Trøndelag er det gjennomført flere mobiliseringsprosjekt, bygd på en 'vegvalgsmetodikk'. Her får alle bøndene i prosjektområdet hjelp til å kartlegge sin situasjon og gjøre seg bevisst sine valg, og får deretter hjelp til å realisere dem. Kommunene som har gjennomført slike prosjekt så langt er Leksvik, Mosvik, Steinkjer og kommunene i Midtre Namdal.

Kilde: Fylkesmannen i N-T

Framtidsverksted

I Sør-Trøndelag er det gjennomført framtidsverksted i en rekke bygder i fylket. Dette er en styrt, kreativ prosess som tar utgangspunkt i at en selv må ta tak i utfordringer og muligheter. Tematisk er metoden anvendt fra brede bygdeutviklingsprosesser til å jobbe med skogbruk, melkeproduksjon, rovviltforvaltning, reindriftsproblematikk, 4H og bioenergi. Erfaringene så langt er at dette gir gode resultater.

Kilde: Fylkesmannen i S-T

Levende bygder

Levende bygder er en sentral politisk målsetning og en viktig plattform for distriktpolitikken. En forutsetning for å nå det distriktpolitiske målet om spredt bosetning i hele landet, er at bygdene oppleves som attraktive bosted. St. meld. nr 25 om Regional- og distriktpolitikken påpeker at vekstkraft kommer nedenfra. Den lokale vekstkrafta gir grunnlag for økonomisk utvikling, men også utvikling av lokalt særpreg, kulturelle verdier og nyskaping.

I Trøndelag, som i resten av landet, er det økt tilflytting til de største byene/sentrene, og de mest rurale områdene uttynnes. Enkelte bygder lykkes imidlertid med å beholde bosetningen og å skape levende og attraktive bygder. Hva er det som gjør at noen bygder lykkes i dette arbeidet, og andre ikke?

En doktoravhandling ved Norsk senter for bygdeforskning fra 2006 viser at det er ulike motivasjoner for flytting til og fra bygda. Flyttevalgene må sees i sammenheng med bygdeungdommenes forestillinger om bygd og by. Det analyseres hvilke refleksjoner elevene ved de tre videregående skolene i Fjellregionen gjør seg om bygde- og bylivet. Ungdommene slutter på den ene siden opp om tradisjonelle forestillinger om bygde som *idyllisk*, men vektlegger samtidig den *rurale kjedsomheten*. Studien viser også at til tross for at mange bygdeungdommer ønsker å flytte til byen mens de er unge voksne, så er deres bostedspreferanser langt mindre urbane når spørsmålet er hvor de ønsker å bo i senere livsfaser, for eksempel mens man er småbarnsforeldre eller pensjonister.

Norsk Institutt for by- og regionforskning (NIBR) har gjennomført en omfattende undersøkelse om motiv for bosetning og flytting (NIBR 2008). Undersøkelsen viser en markert forskjell på denne undersøkelsen og tidligere undersøkelser. Arbeidsmotivet er mindre dominerende, mens de myke verdiene som familie, sted og miljøfaktorer har fått større betydning. Et betimelig spørsmål vil være hvilken betydning dette får for Trøndelag.

KRD (Kommunal og regionaldepartementet) påpeker i Distriktsmeldinga at bygdene har et dårligere rykte enn de fortjener. For å skape et godt bygdesamfunn og stolthet til stedet må fokus på verdiene bygda står for være i sentrum. Dette handler om hvordan bygda framstilles og hvordan dette bildet formidles videre. Levende bygder kan tilby oppvekst og levekår som er annerledes enn i byene. Dette handler om nærhet til natur og dyr, identitet og røtter, trygghet, samhold, dugnadsånd og entreprenørkultur.

Attraktiviteten til et sted og åpenheten ovenfor tilflyttere er viktige faktorer for å tiltrekke seg nye innbyggere. Innflyttere har gjerne nye ideer som kan gi bygda nye impulser og løft på ulike områder. Dette gjelder både tilbakeflyttere og innflyttere fra andre deler av landet eller fra utlandet. Forskning viser at andelen tilflyttere som etablerer nye virksomheter i bygdesamfunn er større enn de som har bodd i bygda hele livet. Det understrekes imidlertid at det er mange eksempler på vellykkede etableringer også blant de som ikke er innflyttere. Flere av de som overtar en landsbrukseiendom innen familien gjør dette av andre grunner enn å utvikle gården næringsmessig. Når man går til det skritt å kjøpe seg en landbrukseiendom utenom familien, vil det ofte være basert på en klar motivasjon for hva man vil med eiendommen næringsmessig.

Kommunene, lokale lag og organisasjoner er viktige ressurser i utviklingsarbeidet. Kunnskap om hvordan de skal legge til rette for nyskaping, lokal mobilisering, entreprenørskap og samfunnsplanlegging er sentralt. Små kommuner har mindre ressurser til næringsutviklingsarbeid. Interkommunalt samarbeid om næringsutvikling kan være aktuelt for å få nødvendig kapasitet, kompetanse og gode løsninger. Norsk senter for bygdeforskning evaluering av det regionale samarbeidsprosjektet *Bilyst* konkluderer med at utviklingsprosjektet hadde positive effekter for næringsutviklingen i de aktuelle kommunene. Dette skyltes i hovedsak at Bilyst hadde valgt riktig strategi ved å innledningsvis i prosjektet støtte opp under viktig infrastruktur gjennom etablering av næringshager og økt bredbåndsdekning.

Den generelle utviklingen med effektivisering, økonomisering og mekanisering har som påvist tidligere ført til at den yrkesaktive bonde ofte har en svært ensom arbeidsplass. Landbruksnæringen har parallelt med denne utviklingen fått en stadig avskrelling av manuell arbeidskraft, inntil dagens situasjon der utøver ofte er alene om drifta på gården. Naboer, barn og ektefelle har annet arbeid og har sitt sosiale nettverk utenfor eiendommen. Tidligere var det sosiale livet på bygda tilpasset landbruket og landbrukets utøvere. Møter, sosiale sammenkomster begynte ikke før *etter fjøstid*, eller at store begivenheter var lagt utenom travle perioder i landbruket. Slik er det ikke lenger. Den ensomme bonde møter derfor menneskelige og praktiske utfordringer i å mestre aleneheten.

Innenfor næringa og offentlig landbrukspolitik er det satt søkelys på landbruket som arbeidsplass, der utvikling av nye næringer på eiendommen og samarbeidstiltak er to strategier for å dempe de negative virkningene av denne utviklingen.

Ungdom og rekruttering

Mobilisering av ildsjeler, unge og frivillige organisasjoner har gitt ny giv i mange bygder. Unge har andre forventninger til bygda og nye og andre ideer enn tidligere generasjoner. Vilje til å støtte lokale initiativ og nyetableringer er sentralt for at ungdommene skal ønske å by på seg selv og sine ressurser.

Frivillige lag og organisasjoner representerer viktige møteplasser i bygdene, og er med på å gi ungdom identitet og røtter til bygda si. Arrangement som konserter og festivaler representerer en opplevelse, en møteplass og er med på å knytte bygda sammen. Norsk senter for bygdeforskning påpeker at Storåsfestivalen har vært en inspirasjonsfaktor for entreprenørskap i skolen og et eksempel på at det går an å få til mye på små steder.

Landbruket som næring er avhengig av å framstå som attraktiv for å sikre nødvendig rekruttering og utvikling. Når det gjelder odelsbarn viser undersøkelser at motivasjon kan knyttes til gårdens egenskaper og personlig egnethet og interesser på den ene siden og til rammevilkår for landbruket og lokalsamfunnet på den andre siden. Men rekruttering til landbruket handler ikke bare om å ta over gård på odel. Attraktiviteten knyttet til det å eie og det å drive gårdsbruk kan også måles i hvor stor interessen er for å kjøpe gårdsbruk på det åpne markedet.

Attraktiviteten til et sted kan også være ulik for ulike aldersgrupper. En barnefamilie i etableringsfase vektlegger andre forhold enn ungdom i en utdanningsfase. Begge disse gruppene er svært viktige med tanke på rekruttering. Det er behov for å styrke innsatsen for å gjøre landbruket og bygdene mer attraktiv for barn, ungdom og unge i etableringsfasen.

Mulighetene til fritid er viktig for om du velger å ta over gårdsbruk. Dette dreier seg ikke kun om fritid, men også om fri tid til å kunne utvikle seg faglig, og ha muligheter for å kunne utvikle den kreative bedriftslederrollen. Steinkjer kommune har i 2009 satt i gang et prosjekt som går på likestilling og mangfold. De har sendt ut en spørreundersøkelse til alle gårdbrukere i kommunen som bl.a. omhandler rekruttering. I denne undersøkelsen stilles det spørsmål om hvilke faktorer som er de viktigste for rekruttering. Valgalternativene er gode rollemodeller, driftsform, utdanning og kompetanse, kjønn, lønnsomhet, bo- og driveplikt, motivasjon fra foreldrene, tradisjon, nytenkning og odelslov.

Kvinner og likestilling

Kvinner utgjør i dag ca 14 prosent av det totale antall bønder i Norge. Denne andelen har vært stabil i perioden 2000 til 2008. I samme periode har antall landbruksforetak i Norge blitt redusert med 20 000. Selv om den kvinnelige eierandelen er lav er den allikevel høy sammenlignet med andre land. Odelsloven, der førstefødte uavhengig av kjønn, har odel på gården er særnorsk. Kvinner driver i gjennomsnitt mindre gårdsbruk enn menn, og strukturrasjonaliseringen i retning av færre og større bruk kan derfor sies å ha en kjønnsdimensjon. Generelt har

Storåsfestivalen

Storåsfestivalen arrangeres for sjette gang i 2009. Festivalcampen ligger midt i skogen i den lille bygda Storås i Meldal kommune. Festivalen har skapt liv og røre i den lille bygda. Arrangørene sier at bygda Storås er den perfekte arena for en sterk og unik festivalopplevelse. Med respekt for fortid og tradisjoner, fokus på lokal mat og en naturlig nysgjerrighet for det nye, har de gjennom bygd opp en av Norges største og viktigste rockefestivaler.

Bygda Storås ble kåret til Norges mest nyskapende bygd i 2008 av Nationen.

Kilde: www.storaasfestivalen.no

Høylandet

- Norsk revyfestival - Norges største revyfestival. Det arrangeres NM i revy annethvert år og det jobbes mot å være nasjonale portåpner for revytalenter. Hvert år selges ca 22 000 billetter, og det arrangeres en rekke kurs og aktiviteter.

- Norsk revyfaglig senter - et kompetansesenter og servicesentral for norske revymiljøer. Formålet er å høyne nivået på alle felter innen norsk revy.

- FabLab Høylandet - gir en kreativ arena og en teknologisk verktøykasse, samt tilgang til et internasjonalt nettverk. Skal være et lavterskeltilbud og være åpen for alle; både privatpersoner og bedrifter.

Kilde: www.revy.no, www.visitfablab.no
<http://revyfestival.origo.no>

Trøndelag lavere andel kvinner som tar over gårdsbruk og som søker produksjonstilskudd enn landsgjennomsnittet. En driftsstruktur med forholdsvis store bruk og stor andel kornbruk kan forklare noe av dette. Større bruk og høy mekaniseringsgrad synes å trekke til seg menn som drivere av gårdene, selv der kvinnene har tatt over gården på odell. Det er viktig å ta inn over seg at kvinner representerer en viktig ressurs på bygda gjennom ulike erfaringsbakgrunn, kompetanse og utdanning og med dette bidrar til et større mangfold og bredere perspektiv.

Utdrag fra LMDs strategi for likestilling i landbrukssektoren:

Øke kvinners eierandel av landbrukseiendommer og bidra til økt bosetting på landbrukseiendommer.
Øke kvinners deltakelse i næringslivet i og rundt landbruket.
Styrke kvinners makt og medvirkning i landbrukssektoren.

Bygdeforsknings analyser av landbruket gjennom de siste tiårene viser flere trender. En hovedtendens er at inntekt utenfor landbruket blir viktigere for landbrukshusholdningene. Samtidig blir flere gårder større en-persons bruk der brukeren selv legger ned mer tid i driften enn tidligere. Analysene avdekket store forskjeller mellom kvinnelige og mannlige brukere. En-personstrenden kan gjerne kalles en-manns trend. Kvinnelige brukere har som regel en partner involvert i driften. Det er flere forhold som må ligge til rette før en kvinne velger å bli bonde.

Hvordan de potensielle rekruttene oppfatter signalene om hvilke bønder som ønskes i fremtidens landbruk, er avgjørende for om de bestemmer seg for å satse på landbruk eller ikke. Selv om de strukturelle og teknologiske betingelsene egentlig skulle ligge til rette for at jenter skal kunne ta over og drive gårdsbruk på lik linje med gutter, er altså andelen jenter som tar over norske gårdsbruk, for lav.

Hvordan foreldre motiverer sine barn for overtakelse kan ha avgjørende betydning for om gården overdras på odell, og om det er datter eller sønn som blir den endelige overdrageren. Mye kan tyde på at foreldre motiverer sine sønner og døtre ulikt (Senter for bygdeforskning).

Statistikken viser videre at samdriftsetableringer heller ikke har hatt positiv effekt på kvinners deltagelse og eierskap. Tvert imot viser NILFs undersøkelse fra 2009 at samdriftsetableringer, og den spesialiseringen dette innebærer, reduserer kvinnenenes deltagelse og dermed også innflytelse i landbruket. Både der menn er odelspersonen og der menn er partnere til odelspersonen, deltar de i betydelig større grad i etableringen av, og i arbeidet med samdriftene, enn sine kvinnelige kolleger.

.....
Spørsmål til ettertanke fra kapittel 5.3: Taktskifte for nye næringer og levende bygder:

1. *Hva kjennetegner ei levende bygd?*
 2. *Hva kan trekke unge i etableringsfasen til bygda?*
 3. *Hva kan bedre næringsutøvernes situasjon med hensyn til familie og fritid?*
 4. *Hvordan få flere kvinner inn i landbruket?*
 5. *Hva er det som gjør at et stort mangfold i ei bygd ofte fører til mer aktivitet og nyskaping?*
-

5.4 Jordvern og eiendomsutvikling

Styrket jordvern

Dyrket og dyrkbar jord er en grunnleggende ressurs for å sikre matproduksjon. Jordvern handler ikke bare om matsikkerheten for oss i Norge i dag. I en verden med nesten 1 mrd mennesker som sulter, handler det også om matsikkerheten for hele verdens befolkning. Prognosene tilsier at verdens befolkning vil være 9 mrd mennesker innen 2050. For å mette befolkningen må matproduksjonen fordobles. Dette handler om matsikkerheten for våre etterkommere.

Matjord er i dag gjenstand for internasjonal interesse. I stadig større omfang skaffer nasjoner seg eierskap, eller tilgang på landområder for matproduksjon i andre land. Gjennom bilaterale avtaler internasjonaliseres jordbruksarealer, og enkeltnasjoner sikrer egne interesser og matvareberedskap. I tillegg er dyrket mark også avgjørende for å opprettholde levende bygder og et rikt kulturlandskap.

Norge har lite jordbruksareal per innbygger. Her er 2,2 dekar dyrket mark per innbygger, mot 2,7 dekar per verdensborger. Gjennomsnittlig jordbruksareal i verden er 10 prosent av landarealet mens det i Norge bare er tre prosent. Tilsvarende er 4,3 prosent av landarealet i Trøndelag jordbruksareal i drift. Nedbyggingen av matjord er et irreversibelt inngrep av en ressurs som naturen har brukt tusenvis av år på å bygge opp cm for cm. Blir slik jord nedbygd, kan den ikke tas i bruk igjen til matproduksjon. For jordvernet er det et dilemma at dyrka mark verdsettes lavere enn annen grunn i forbindelse med anvendelse til andre formål enn landbruk. Jordvernet omfatter både dyrka og dyrkbar jord. Det er derfor ikke tilstrekkelig å vise til at det finnes muligheter for nydyrking. Den beste jorda er dyrket, og Norge har begrenset areal til nydyrking. I tillegg kan klima-politikken legge restriksjoner på framtidig myr dyrking.

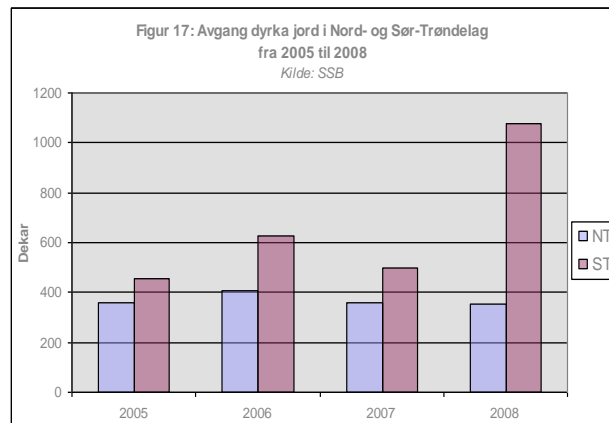
SSB forventer en økning i antall innbyggere i Norge fra 4,8 mill til 5,8 mill på 20 år. Dette innebærer nesten 20 prosent økning i folketallet, noe som utfordrer vår selvforsyningsgrad. Beregnet ut fra energiinnhold, importerer Norge i dag 50 prosent av maten. Knappheten på mat internasjonalt vil øke og Norge bør, om dagens selvforsyningsgrad på 50 prosent skal opprettholdes, minimum ha som ambisjon en økning i matproduksjonen på 20 prosent de neste 20 årene. Dette gir en ny og utvidet mulighet for landbruket i Trøndelag.

Både ut fra et solidaritetshensyn og et klimahensyn bør hvert land i større grad sikre egen matproduksjon. Nasjonalt har Trøndelag naturgitte forutsetninger for å kunne ta mer enn sin andel av denne produksjonsøkningen. Naturforhold som topografi, klima, arrondering og spredeareal er avgjørende for muligheten til å greie dette.

Jordmassene er et viktig karbonlager, og en effektiv utnyttning av arealene kan gi klimagevinster blant annet i form av binding av karbon, og arealbruken har konsekvenser for Norges klimaregnskap. Det er derfor viktig at det føres en restriktiv jordvernpolitikk og at jordvern-hensynet bringes inn i kommunenes overordnede planlegging.

Bosettingen i regionen er i stor grad konsentrert rundt jordbruksarealene nært de største byene. Dette er områder hvor utbyggingsinteressene og presset på arealene er størst.

Nasjonalt er det fastsatt mål om en halvering av omdisponering av dyrket mark innen 2010. Det er viktig at jordvern hensynet ligger som premis og bringes tidlig inn i planprosesser. De løsninger en kommer fram til i kommuneplanens arealdel og kommunedelplaner må i større grad gis en forpliktende oppfølging gjennom reguleringsplaner og dispensasjonsaker for å unngå stykkevis omdisponeringer av dyrka og dyrkbar jord som ikke er i tråd med overordnet plan.

Jordvern hensynet må også stå sentralt i større samferdselsprosjekt. Det innskjerpede jordvernet stimulerer til regionale planavklaringer gjennom regionale planstrategier og planbestemmelser. Fortetting, effektiv arealutnyttning, langsiktige og klare grenser mellom utbyggingsområder og sammenhengende landbruksområder er viktige stikkord for et langsiktig og sterkt jordvern. Regional landbruksmyndighet har en viktig rolle i tidlig dialog og veiledning av kommunene. Det er kommunene som både plan- og landbruksmyndighet som først og fremst må ta ansvar for å ta vare på verdifull dyrka mark og å nå de nasjonale målsettingene.

Varig vern av Medalshus

I Melhus kommune har grunneiere gått sammen med ønske om å verne et område på ca. 2400 dekar. Dyrka marka i området er av beste kvalitet, matjordklasse A.

Formålet er varig vern av Medalshus som et lokalt og nasjonalt verdifullt kulturlandskapsområde. Grunneierne ønsker å sikre området for fortsatt aktivt landbruk.

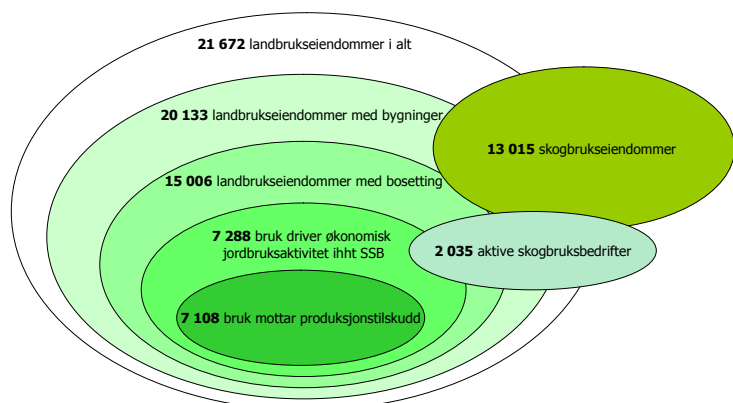
Kilde: Fylkesmannen i S-T

Eiendomsutvikling

Antallet landbrukseiendommer som mottar produksjonstilskudd er omlag 1/3 av antall landbrukseiendommer totalt. Det har vært og er fortsatt et sentralt mål i norsk landbrukspolitikk at eier og driver av areal er samme person. Dette for å legge til rette for langsiktighet og arronderingsmessige gode løsninger for brukerne, og for å bidra til lokalt eierskap av ressursene. Dersom en skal realisere målet om at eier og bruker skal være samme

person, vil antallet landbrukseiendommer reduseres med ca 2/3. Det foreligger ingen analyse av de bosettingsmessige effekter av en så drastisk endring av eierforholdene i bygde-Norge. Å vitalisere eiendommene uten aktiv drift, og deres eiere, framstår som en utfordring, men samtidig en betydelig mulighet for verdiskaping, sysselsetting, bosetting og det sosiale liv på bygda. Utfordringen blir å nå ut til alle disse ulike eierne, endre holdninger, skape motivasjon og interesse slik at de vil gjøre en innsats til beste for bygda. For å oppnå dette vil en måtte søke etter virkemidler som i dag ikke eksisterer.

Figur 18: Populasjonsavgrønsing, Trøndelag
Kilde: SSB og SLF, 2007

En stadig større del av jordressursene som benyttes i jordbruksproduksjonen i Trøndelag er leid areal. Jordleieandelen for kommunene i Trøndelag varierer mellom ca 30 og 60 prosent. Høy jordleieandel er uheldig ut fra hensynet til høye transportkostnader, uhensiktsmessig arrondering og det faktum at arealet leies og ikke eies. For bonden derimot kan leie framfor eie være ønskelig ut fra lavere kapitalbinding i ei næring som allerede er svært kapitalkrevende. På den andre side skaper jordleie større usikkerhet ved investering i grovfôrbaserte husdyrproduksjoner, der det vil være nødvendig med mangeårige leieavtaler for å sikre nok areal til grovfôrproduksjon. Det blir også større konkurranse om jordarealene, og dette kan presse jordleieprisen opp. Fra 1. juli 2009 ble det innført en rekke endringer i landbrukslovgivingen. Endringene innebærer forenkling og samordning av lovverket. Endringer i odels- og konsesjonslovene styrker bestemmelsene for bo- og driveplikt. Nytt i Jordloven er at det kreves leiekontrakter på minimum 10 års varighet, og disse kan ikke sies opp av utleier.

Forvaltning av offentlige virkemidler knyttet til bruken av jord, skog og utmarksressurser er fra 2004 i all hovedsak overlatt kommunene. Dette er utfordring for kommunene, men også en mulighet til å utvikle de lokale ressursene for å fremme sysselsetting, verdiskaping og gode lokalsamfunn. Lokal forvaltning av utmarksressurser har sterke argumenter i nærhet, eierskap og kjennskap til ressursene, men det er stor variasjon i hvordan kommuner lykkes med dette arbeidet.

Lokal forvaltning kan gi mange krevende juridiske vurderinger i den enkelte kommune. Dette gjelder blant annet i mange fradelingssaker i kommunene. Mange foretak ønsker å fradele areal fra den opprinnelige eiendommen. Eksempler på dette er eiere som får regulert tomter til hytter, hus eller industrianlegg, fradeling av kårbolig eller investerer i store risikoprojekt på eiendommen. I noen tilfeller krever finansieringsinstitusjoner at disse blir skilt ut til en egen juridisk enhet. Det kan sikre tiltakshaver tilgang på lånekapital gjennom utvidet pantegrunnlag. Samtidig kan det øke risikoen for at den utskilte eiendommen kommer på andre hender. Slike eiendommer kan bli omdisponert til andre formål. Dette medfører en løsrivelse fra den tradisjonelle strukturen med familiebruket, og vil i enkelte tilfeller føre til at bygda ser annerledes ut.

Nye store fjøs og andre store produksjonsanlegg er ofte krevende å tilpasse til eksisterende tun. Ofte kan det være bedre at disse lokaliseres utenom de tradisjonelle tunene, både av praktiske og estetiske grunner. Det registreres også et ønske om å samlokalisere blant annet anlegg for kraftfôrkrevende husdyrproduksjon. I en del tilfeller har dette grunnlag i at enkelte aktører ønsker å ha et større driftsomfang enn lovverket åpner for. Det kan også være andre årsaker, slik som felles utnyttning av biogass. Ut fra estetiske og praktiske hensyn kan slik lokalisering ofte være hensiktsmessig, men det er et dilemma at en slik utvikling i retning av industriområder for slike anlegg, bryter med formålet med "Lov om regulering av svine- og fjørfeproduksjonen". Loven skal: *"bidra til å fordele de kraftforbaserte produksjonene på flere enheter, for å opprettholde en differensiert bruksstruktur med basis i familiejord-bruket..."* (LOV 2004-01-16 nr 05 § 1 med tilhørende kommentarer, LMD). I den sammenheng er det en utfordring at kontrollen av dette lovverket er basert på skjønnsbaserte kriterier, og at det ikke lenger er krav om at eier av husdyrforetak skal eie landbruksareal. Dersom det innføres krav om eid spredeareal vil dette kunne begrense denne problematikken.

Priskontroll etter konsesjonsloven ved omsetning av landbrukseiendommer har vært noe ulikt praktisert i regionen de siste 10 til 15 åra. Fra 2004 er priskontrollen lagt til kommunene. Godt under 20 prosent av landbrukseiendommene omsettes med konsesjonsplikt og priskontroll. Av disse er det sjelden at myndighetene griper inn i prisfastsettelsen. De aller fleste landbruks-

eiendommene omsettes konsesjonsfritt innen familien. Grunnlaget for priskontrollen er primært hensynet til de som ønsker seg inn i landbruksnæringa. De skal gis en mulighet til kjøp av landbrukseiendom uten krav til urimelig høy kapitalinnsats. Samtidig vil den som selger seg ut av eiendommen og næringa, sjelden sitte igjen med verdier som står i forhold til det som tidligere er lagt i eiendommen i form av investert kapital og arbeid.

Uavhengig av priskontrollsystemet er det et dilemma at prisnivået ofte er så lavt at det er vanskelig å gå ut av næringa. Fordi et salg gir lav pris, velger mange eldre gårdbrukere heller å bli boende på gården mens drifta trappes ned. Landbrukseiendommer med attraktiv beliggenhet kan imidlertid oppnå høye priser i markedet. I slike tilfeller er det ofte boverdien og ikke drifta av gården som er motiv for kjøpet.

Mange landbrukseiendommer blir stående lenge i dødsbo før de skiftes. Landbrukseiendommer kan inngå i dødsbo over mange år dersom det trekker ut med skifte, uten at landbruksmyndighetene får fulgt opp bo- og driveplikt fordi en ikke har systemer som sikrer kunnskap om dødsfall og arveovergang. Uklare og uoversiktlige eierforhold gjør det vanskelig for landbruksmyndighetene å håndheve jord- og konsesjonslovgivningen. I løpet av den tiden som et dødsboskifte kan ta, kan bygninger forfalle, jord komme ut av drift og en risikerer derfor at en ikke får den kontinuitet i bosetting og drift som en skulle ønske. Gjeldende skiftelovgivning legger ikke til rette for at landbruksmyndighetene på et tidlig stadium får satt i gang en prosess både med tanke på oppfyllelse av boplikt, drift av eiendommen med mer. Dette er imidlertid påpekt i forbindelse med høring av ny skiftelovgivning – NOU 2007/16.

.....

Spørsmål til ettertanke fra kapittel 5.4: Jordvern og eiendomsutvikling:

- 1. Er ordningen med priskontroll godt nok tilpassa dagens utfordringer og intensjonen i lovverket?**
 - 2. Hva er ønsket utvikling for strukturen i kraftfôrkrevende husdyrproduksjon?**
 - 3. Hvordan ønskes det at bygda skal se ut med tanke på lokaliseringa av store industripregede anlegg?**
 - 4. Hvilken eiendomsstruktur er hensiktsmessig i framtida, hvordan kan det stimuleres til ønska utvikling og hvordan engasjere passive eiere?**
 - 5. Hvordan kan de nasjonale målene om jordvern nås for Trøndelag?**
 - 6. Hvordan kan Trøndelag være en foregangsregion for jordvern?**
-

5.5 Landbruket som fellesgodeprodusent

Etter tradisjonell oppfatning er jordbrukets oppgave produksjon av mat og fiber, men landbruket produserer også viktige fellesgoder til samfunnet. Matvareberedskap, distriktpolitisk effekt og levende bygder har lenge vært anerkjent som viktige sider ved landbruket. I de seinere åra har det vært en økende erkjennelse av at landbruket har en viktig oppgave som forvalter og leverandør av miljø- og kulturverdier knytta til kulturlandskapet.

Landbrukets kulturlandskap representerer en nasjonal kapital. Internasjonale avtaler forplikter i forhold til miljømål. Miljøverdiene er også et viktig grunnlag for trivsel og utgjør et stort potensial for opplevelsesbasert næringsutvikling i bygdene. Når Norge markedsføres internasjonalt som reisemål er det nettopp bilder av kulturlandskapet som presenteres.

Landbrukets kulturlandskap

Kulturlandskapet er et resultat av landbruksdrift med beiting, dyrking og hogst. Kulturlandskapet endrer seg over tid. Gjengroing av kulturlandskapet fører til tap av både naturtyper og arter.

Naturbeiteområder, urterike slåtteenger, kystlyngheier og andre kulturpåvirkede naturtyper er som følge av endringer i landbruksdriften, i ferd med å bli stadig sjeldnere.

Biologisk mangfold, kulturminner og andre verdier i kulturlandskapet er ikke bare en verdifull arv, men også ressurser som kan legge grunnlag for nye arbeidsplasser og økt næringsutvikling i Norge. Verdiene ivaretas gjennom et aktivt landbruk

Kilde: LMD

Fellesgoder fra landbruket

Fellesgoder karakteriseres ved at de er allment tilgjengelige og at de ikke forbrukes av den enkelte. Kulturlandskapet er nettopp et slikt fellesgode. Det innebærer at alle kan nyte godt av det uten å betale eller bidra direkte til at dette finnes, og at en persons utnytting av landskapet ikke forbraker eller hindrer andres mulighet til å ta del i det. Av åpenbare grunner vil betalingsviljen hos den enkelte være langt større for private goder enn for fellesgoder. Store deler av det mest verdifulle kulturlandskapet med tilhørende verdier kan gå tapt fordi det er knytta til arealer som det vil være foretaksøkonomisk ulønnsomt å drive. Det er derfor viktig at miljøvirkemidlene i landbruket målrettes og får et omfang og ei utforming som gjør det interessant for bøndene å levere fellesgoder til samfunnet i framtida.

Miljøverdier i jordbrukets kulturlandskap

- Kulturminner, spor etter menneskers aktivitet fra de eldste tider og fram til nyere tid
- Biologisk mangfold, mangfold av naturens liv og livsformer som er avhengig av jordbruksdrift og beitedyr
- Opplevelsesverdier, jordbruksarealene som friluftsområder og arena for turer og sosialt samvær

Enkelte vil hevde at det landskapet som formes gjennom et høyeffektivt, industrielt jordbruk har like stor verdi som det som er utvikla ved tradisjonelle driftsformer gjennom generasjoner. Dette kan diskuteres av følgende årsaker:

- Det industrielle jordbruket basert på store enheter vil i hovedsak være lokalisert til de beste jordbruksområdene i landet. Store driftsenheter i marginale jordbruksområder vil føre til ulønnsomme investeringer og kostbar drift på grunn av arronderingsmessige og andre forhold. Resultatet vil være forsterka gjengroing i store deler av Norge.

- Stordrift vanskeliggjør beiting. Dette skyldes dels det teknologiske nivået ved at høye investeringer i automatiserte forings- og melkingsanlegg skal forsvares ved full kapasitetsutnyttelse og redusert innsats av arbeidskraft. Dels skyldes det rent praktiske forhold knyttet til tråkk og bæreevne, i tillegg til at en stor buskap krever så store førmengder at transportavstanden mellom fjøset og beitearealene blir for tid- og energikrevende for kyrne. Økt krav til beiting vil styrke produksjon av fellesgoder.
- Store enheter og intensiv drift gjør det ekstra vanskelig å utnytte marginale og ugjødsle beitearealer med særlig verdi. Det er i de ekstensivt utnyttede beitemarkene at de fleste miljøverdier i form av biologisk mangfold, kulturminner og opplevelsesverdier finnes.

Landbrukets kulturlandskap har alltid vært dynamisk, men det er i senere tid påpekt at endringene synes å skje raskere og ha et større omfang enn noen gang tidligere (NILF 2008). Det er liten tvil om at den vedvarende strukturrasjonaliseringen påvirker kulturlandskapet og det biologiske mangfoldet. Mer spesialisert produksjon og omlegging til ensidig kornproduksjon fører til at tidligere beitemark gror igjen i store deler av de beste jordbruksområdene. Et sentralt spørsmål er også hvilken betydning økende jordleie og entreprenørdrift har på landbrukets kulturlandskap. Dette fører ofte til at bare den beste jorda drives, mens kantsoner og mer marginale arealer blir liggende ubrukt. På kort sikt fører dette til et dårlig estetisk inntrykk og oppformering av problemugas. På lengre sikt vil det føre til gjengroing og lukking av tidligere åpne landskap.

Biologisk mangfold

Jordbrukets halvåpne landskap med vekslende mellom åpne arealer og kantsoner med trær gir gode levevilkår for mange ulike livsformer. Mange arter som i dag er trua av utrydding har sitt tilhold her og er direkte avhengig av at skjøtselen opprettholdes. 570 arter eller om lag en tredel av alle rødlistearter er knyttet til kulturlandskapet. Blant annet gjelder dette:

- 40 mosearter
- 193 sopparter
- 92 sommerfuglarter
- 116 billearter
- 12 tegearter

30 % av rødlisteartene har jordbrukets kulturlandskap som sitt leveområde.

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning

Et annet viktig forhold er utviklingen av bygningsmassen. Bygningene i landskapet har stor betydning for landskapsopplevelsen og et steds identitet. Landbruket forvalter en vesentlig del av den gamle bygningsmassen i Trøndelag. Bygningene som fungerer som tradisjonsbærere og gir tidsdybde i landskapet. Det spesielle trønderske firkanttunet med trønderlån og driftsbygning i vinkel, har vært et karaktertrekk ved mange bygder, men er i dag trua gjennom sterke endringer i struktur og driftsformer.

Jordbrukslandskapet med velstelte gårder og tradisjonsrike bygninger og tun er selve varemerket for Trøndelag. Dette lar seg ikke opprettholde uten et stort antall driftsenheter med aktivitet i bygningene. Den teknologiske utviklinga og strukturendringene i landbruket gjør at gamle bygninger kan bli uhensiktsmessige og gå ut av bruk. Bygningene kan enten erstattes av nybygg, til dels med sterkt avvikende form og materialvalg, eller at drifta opphører og gården eventuelt fraflyttes. Bygninger uten innhold og funksjon vil raskt forfalle. Disse bygningene representerer samtidig en mulighet. Mange har tatt i bruk tidligere driftsbygninger, som ikke tilfredsstillers dagens krav til husdyrhold, til etablering av annen virksomhet på gården. I mange tilfeller kan også de gamle driftsbygningene bygges om slik at de tilfredsstillers dagens krav til husdyrhold til en lavere pris enn nye anlegg.

I 2009 ble 20 utvalgte kulturlandskap med i et fellesprosjekt mellom landbruks- og miljøforvaltningen. Disse ulike landskapene viser samspillet mellom menneskenes høsting og bruk av naturen gjennom generasjoner, og de miljøverdier som har utviklet seg som følge av dette. I Sør-Trøndelag ble seterdalene i Budalen valgt ut. Her er det trolig blitt drevet setring siden 1600-tallet, og mange av bygningene i området er fra 1700-tallet. I Nord-Trøndelag ble Skei og Skeisnesset i Leka kommune valgt ut. Dette er en halvøy med mer enn 3500 dekar kystlynghei. Særpreget er knyttet til sjeldne og truede kulturmarkstyper.

Kulturlandskap som grunnlag for næringsutvikling

Kulturlandskapet er sentralt som utgangspunkt og arena for tilleggsnæringer på gården, enten det gjelder natur og biologisk mangfold, presentasjon av materielle og immaterielle kulturverdier eller lokal foredling av matvarer. Trendanalyser innen reiselivsbransjen viser at temaet kultur og historie innebærer et stort potensial i framtida. Folk etterspør det som representerer røtter og tilhørighet, noe som oppleves som ekte. Dette kan kobles til lokal matkultur, seterkultur, utmarkstilbud, hytteutleie eller annen virksomhet med utgangspunkt i gården. Folk etterspør også det å lære stedshistorie, geografi og kultur. Opplevelse og læring i en pakke, også kalt ”educatement”, er populært. Kulturminner og kulturmiljø er ressurser i denne sammenheng. Her er et potensial for økt lokal aktivitet. Utdfordringene er å realisere dette innenfor en bærekraftig bruk, der aktiviteten ikke går på bekostning av kulturminnet, men heller bidrar positivt til bevaring og skjøtsel.

I flere europeiske land er det opprettet såkalte landskaps-parker der formålet er å ivareta miljøverdier gjennom landbruk og skjøtsel av landskapet, gjerne integrert med ny næringsutvikling basert på opplevelser og reiseliv.

Kjernen i det norske reiselivsproduktet er kollektive goder i form av natur og kultur. Trøndelag har unike natur- og kulturhistoriske ressurser. I mange av disse områdene har naturen en så unik kvalitet at storsamfunnet har sikret store arealer for kommende generasjoner i form av vern etter Naturmangfoldloven. Disse områdene har kvaliteter som bør kunne utnyttes bedre i reiselivs-

Verna områder - Nord-Trøndelag:

- 16 % av arealet er vernet
- 143 verna områder
- Areal på 3 600 km²

Verna områder - Sør-Trøndelag:

- 19,1 % av arealet er vernet
- 135 verna områder
- Areal på 3 583 km²

Kilde: Fylkesmannen i NT og ST

Kulturminner

Arkeologiske kulturminner er automatisk freda. Dette er anlegg eller spor etter mennesker, eksempelvis gravhauger, bautasteiner eller bosetningsspor fra tida før reformasjonen i 1537.

Nyere tids kulturminner er anlegg, bygninger eller spor etter mennesker fra etter reformatorisk tid. Bygninger oppført før 1650 er automatisk freda, nyere tids kulturminner kan for øvrig fredes etter vedtak av Riksantikvaren i medhold av kulturminneloven, og en rekke enkeltbygninger og gårdsanlegg er freda.

Kilde: LMD

Landskapsparker

- Landskapsparker er unike natur- og kulturlandskap, avgrenset av felles kultur og identitetsfølelse.
- Lokalt engasjement og medvirkning er et mål og en forutsetning ved oppretting av slike områder
- Lokalsamfunn og næring blir utvikla i fellesskap slik at områdene blir attraktive som bosted og besøksmål.
- Landskapsparker tar vare på tradisjoner. Formidling av lokal kultur og den gode historien bak landskapet og produktene gir besøkende en god opplevelse. Her vokser og blomstrer nytenkning og kreativitet sammen med landskapet. Opplevelser er ekte og autentiske uttrykk for landskapsparkenes selvfølelse og identitet.
- Landskapsparker er levende bygder, der folk i fellesskap søker å utvikle hjemstedet sitt til et god og inkluderende sted å bo, og et gjestfritt besøksmål.

Kilde: Fylkesmannen i Hordaland

sammenheng. I mange av de vernede områdene foregår det i dag både tradisjonelt landbruk og reindrift. Egne forvaltningsplaner legger rammer for hvilken næringsutvikling som vil være mulig i vernede områder.

I tillegg til videre utvikling av eksisterende landbruk og reindrift, er det et stort marked som etterspør tilrettelagte opplevelser knyttet til de naturkvalitetene som vernede områder representerer. Det ligger et potensial til mer næringsmessig utnyttelse av disse ressursene. Utnyttelsen må imidlertid være bærekraftig, slik at bruken ikke ødelegger de naturkvaliteter som gjør at områdene er vernet. Hard bruk kan føre til slitasje og ødeleggelse av naturen. På den andre siden har vernemyndighetene ansvar for å tillate fornuftig og bærekraftig bruk, slik at områdene kan benyttes til næringsformål.

.....

Spørsmål til ettertanke fra kapittel 5.5: Landbruket som fellesgodeprodusent

- 1. Hvordan kan vi opprettholde landbrukets fellesgodeproduksjon med færre driftsenheter?***
 - 2. Hvordan balansere bruk og vern, slik at både nærings- og miljøhensyn blir ivaretatt?***
 - 3. Hvordan kan kulturlandskapet gi grunnlag for næringsutvikling, trivsel og positiv utvikling i bygdene?***
 - 4. Er det riktig å stille større krav til beiting i all grovfôrbasert produksjon?***
-

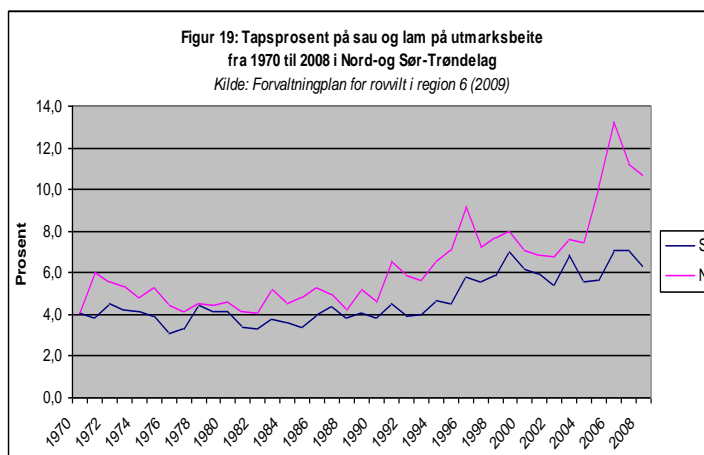
5.6 Rovvilt

Utmarksbeitene i Trøndelag har store ressurser. I moderne tid er det i Norge utviklet en driftsform på sau med relativt store besetninger som slippes på utmarksbeite. En forutsetning for at dette har vært mulig er at bestandene av de store rovviltartene er svært små eller fraværende.

Beiting i utmarka bidrar til åpnere landskap. Det opprettholder en flora og fauna som er avhengig av beiting. Når denne beitebruken reduseres endres også landskapet. Mange bruk er avhengig av utmarksbeiteressursene for å kunne drive grovfôrbasert husdyrproduksjon. Muligheten til å drive innmarksarealene vil dermed kunne avta ved at tilgangen på utmarksbeitene reduseres. Ofte er dette bruk med jord som er mest egna for grasproduksjon. Endringer i besetningsstørrelsen og geografisk fordeling av beitedyra har stor betydning både for kulturlandskapet, bosetting og sysselsetting.

Tapsstatistikken viser at det fra 1970 til 2009 har vært en betydelig økning i tap av sau og lam i begge fylker. Det har vært størst økning i Nord-Trøndelag, og svingningene har vært større her. 2006 var det verste tapsåret i begge fylker. Tapene gikk ned i 2007 og 2008, for så å øke i 2009, som ble det nest verste året hittil. I 2009 var det erstattet flest gaupeskader i Nord-Trøndelag og flest bjørneskader i Sør-Trøndelag. Tap på grunn av bjørn svinger imidlertid mye og gir store utslag i statistikken. Av hensyn til beitenæringa er det nødvendig at tapene reduseres betydelig.

De siste åra registreres det en nedgang i antall sau i deler av Trøndelag, og tap av sau til rovvilt er en av hovedårsakene til nedgangen. Stortinget har vedtatt bestandsmål for rovvilt som oppleves som utfordrende for saue-næringa i Trøndelag. De nasjonale bestandsmålene for hver region er bestemt av Stortinget i form av antall årlige ynglinger. Region 6 som består av Nord- og Sør-Trøndelag, og Møre og Romsdal skal ha 12 ynglinger av gaupe, 10 av jerv, og 4 av bjørn. Rovviltnemda har vedtatt en forvaltningsplan som legger opp til en byrde-

Tapsprosent i 2009:

	Sau	Lam	Total
Nord-Trøndelag	6,49 %	14,68 %	11,66 %
Sør-Trøndelag	4,49 %	9,47 %	7,62 %

Kilde: Organisert beitebruk, SLF 2010

Dokumenterte rovviltskader på sau i 2009:

Til sammen er 4775 sau og lam erstattet i Nord-Trøndelag i 2009. Tilsvarende tall for Sør-Trøndelag er 4 365. De dokumenterte rovviltskadene utgjør hhv 8,1 og 7,8 prosent i Nord- og Sør-Trøndelag. Tabellen nedenfor viser dokumenterte rovviltskader i 2009.

	Jerv	Bjørn	Gaupe	Ulv	Konge-ørn	Fredet rovvilt
Nord-Trøndelag	19	176	140	0	32	23
Sør-Trøndelag	36	238	18	13	26	12

Kategorien *Fredet rovvilt* er ikke er mulig å fordele på skadevolder.

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning 2010

fordeling mellom de ulike fylkene. Regionen har nådd disse målene når det gjelder gaupe og jerv, men fordelingen mellom fylkene er ikke i samsvar med forvaltningsplanen. Dette har medført en begrensning når det gjelder uttak i deler av regionen, i påvente av at jerv og gaupe skal spre seg mot sør og vest for at den geografiske byrdefordelingen skal oppnås. Bestandsmålet for bjørn er ikke nådd og dette er en utfordring. For å oppnå 4 årlige ynglinger kreves en bestand på minst 40 bjørner i Trøndelag. Svensk rovviltpolitikk har også stor betydning spesielt for de østlige deler av Trøndelag. Den svenske bjørnestammen er stor, ikke minst i Jämtland. Dette gir innvandring til Trøndelag, og spesielt til Namdalen. I *Politisk plattform for flertallsregjeringen (2009-2013)* legges det opp til en rekke tiltak for å redusere konfliktnivået. Blant disse nevnes spesielt: ny bestandsregistrering, lav terskel for å ta ut hannbjørner, antallet ynglinger holdes så nært bestandsmålet som mulig, økonomisk kompensasjon for kommunale fellingslag fra første dag, gjennomgang av erstatningsordningen, og effektivisering av skadefelling. For landbruksnæringa vil det være viktig at tiltakene følges opp både regionalt og nasjonalt.

Økt ressursinnsats og nye metoder for kartlegging av rovvilt har gitt bedre anslag og oversikt over bestandsutviklinga. Det har blitt lettere og raskere å få fellingstillatelser, og kvotene for jakt og uttak har økt. Det har vært vanskelig å få til effektive forebyggende tiltak. Kunnskapsnivået hos forvaltningen og i næringa er imidlertid styrket. Dette gir grunnlag for bedre dialog, selv om utfordringene er store.

I Nord-Trøndelag prøves det ut ny teknologi. Utprøving av radiobjeller og saltsteinlesere gir interessante resultater for bedre dokumentasjon og oversikt over beitedyra. Bruk av rovdysikre strømgjerder er kostnadseffektivt i forhold til andre forebyggende tiltak, og gir god beskyttelse for sauen. I Nord-Trøndelag er det satset på en del mindre tiltak, i stedet for de store gjerdeprosjektene som er prøvd i Hedmark. Den dokumenterte effekten av dette er god. Det er imidlertid ofte stor motstand mot slike tiltak, og vanskelig for saueprodusentene å få tilgang til aktuelle og store nok arealer som kan gjerdes inn. Beitebruken for sau må tilpasses, og det må blant annet behandles mer mot snyltere ved intensiv beiting. Både sau- og reindriftsnæringa er skeptiske til denne formen for inngjerding fordi det oppleves som en begrensning av beiteretten. Reindrifta og sauenæringa har både felles interesser og motstridende interesser når det gjelder tiltak i forhold til rovvilt.

Det er et paradoks at tap til freda rovvilt reduserer tilgangen på beiteressurser i utmarka samtidig som at andre beiteområder ikke utnyttes. Dette gir økende gjengroing av tidligere gammel kulturmark og innmarksbeiter. Det kan være vanskelig å få til samhandling mellom de som eier slike gjengroingsarealer og beitebrukere.

I de mest rovviltutsatte delene av regionen har tap til rovvilt medført betydelig reduksjon i saueholdet. Spesielt gjelder dette store deler av Indre Namdal, med Lierne som det klareste eksemplet. I Lierne er det gjennomført en egen ordning med omstillingstiltak blant saueprodusentene slik at det er svært lite igjen av sauemiljøet. I de mest utsatte områdene er det ikke lenger forsvarlig å slippe sau fritt på utmarksbeite.

.....
Spørsmål til ettertanke fra kapittel 5.6: Rovvilt

- 1. Hvordan kan konflikten mellom rovvilt og bufe reduseres, når vi legger til grunn at Stortingets bestandsmål blir stående fast?**
 - 2. Er det mulig å få til en "beitebørs", der beitebrukere kan leie beitearealer?**
 - 3. Hvordan skal vi benytte beiteressursen i utmarka i framtida?**
-

5.7 Miljø- og klimautfordringene

Klima i endring

FNs klimapanelers vurderinger og prognoser viser at det vil være helt nødvendig å gjennomføre tiltak som innebærer reduksjon av menneskeskapt klimagasser og tiltak som minsker sårbarhet for endring i klima. LMDs St.meld. nr 39 (2008-2009) *Klimautfordringene – landbruket en del av løsningen*, klargjør utfordringer, og legger føringer for landbruket framover.

Innen 2050 vil det sannsynligvis være ni milliarder mennesker på jorda (LMD), og matproduksjonen må trolig fordobles for å kunne dekke verdens behov for mat. En utfordring i global sammenheng er å produsere nok mat og energi til verdens befolkning på en bærekraftig og klimavennlig måte. Det viktigste tiltaket for økt matsikkerhet vil være å redusere klimagassutslipp og begrense den globale oppvarmingen. Verdens matproduksjon er avhengig av at naturen er i balanse. Økte gjennomsnittstemperaturer vil føre til store endringer i grunnlaget for matproduksjon. Deler av verden som i dag er utsatt for tørke vil kunne få ytterligere utfordringer knyttet til matproduksjonen i framtida. Dette er også i stor utstrekning land med stor befolkningstetthet i dag.

En modellanalyse gjennomført av forskere ved Universitetet for miljø- og biovitenskap (UMB) viser en sannsynlighet for at avlingsnivået i deler av Trøndelag vil øke med 20 prosent de neste 80 årene. Til sammenlikning viser undersøkelsen at avlingsnivået på Sør-Østlandet vil reduseres med 3 prosent i samme tidsperiode. Disse estimatene er beregnet ut fra at CO₂-utslippene blir redusert i løpet av forholdsvis kort tid. Endringene kan derfor bli enda større, dersom dagens CO₂- utslipp opprettholdes.

I følge St.meld. nr 39 (2008-2009) vil vekstsesongen sannsynligvis bli forlenget i Trøndelag. Dette vil gjøre det mulig å høste oftere, gi grunnlag for etablering av andre og mer varmekrevende produksjoner og gi gode muligheter til å øke planteproduksjonen. Økt kunnskap og formidling om optimal gjødsling med hensyn til riktig gjødselvalitet, tidspunkt, bruk og mengde gjennom forskning og forvaltning blir viktigere. Skoggrensen vil mest sannsynlig flytte seg både oppover og nordover.

Tempoet i klimaendringene gjør det svært krevende å prøve ut og utvikle nye plantearter og sorter i det omfang og tempo som er nødvendig. Utvikling av plantemateriale er en svært tidkrevende prosess både i jordbruket og i skogbruket. Det er nødvendig at det skjer en utvikling i takt med behovet, men samtidig kan viktige valg og ny satsing knyttet til planteforedling i dag gi store gevinster i framtiden. Skogbruket, som er basert på en produksjonssyklus på omkring 100 år står i en særstilling i så måte.

Endringer i temperatur og fuktighetsforholdene vil sannsynligvis føre til økt risiko for angrep av skadedyr og sykdom på planter. Plantene som dyrkes må være sterke mot slike skadegjørere, og det kan bli nødvendig å forsterke apparatet for overvåking og bekjemping av slike utbrudd. Det er viktig at tiltak settes inn raskt, for å hindre videre spredning.

Reduksjon av klimagasser

FNs klimapanel har tre strategier for klimavennlig landbruk; redusere utslipp, bygge karbonlager og satse på bioenergi til erstatning for fossilt brensel. I St.meld. nr 39 (2008-2009) er det satt som mål at Norge skal være karbonnøytralt innen 2030.

Totalt utslipp i Norge er i dag 55 mill tonn CO₂. Tabellen nedenfor viser landbrukets andel av norske utslipp i mill tonn CO₂ ekvivalenter.

Landbrukets andel av de totale utslippene i:

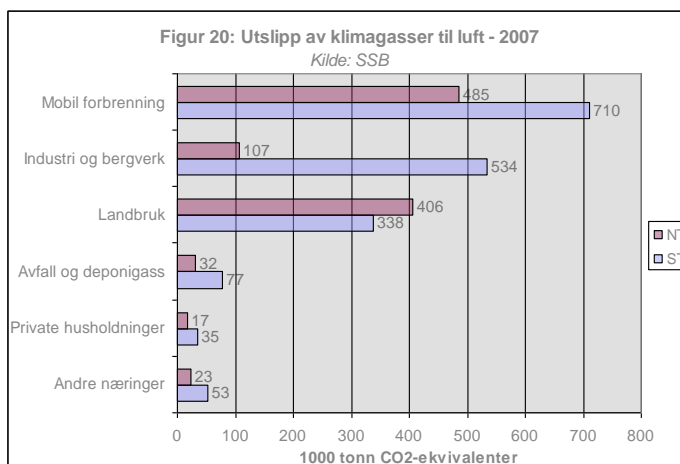
- Norge: 9 %
- Nord-Trøndelag: 40 %
- Sør-Trøndelag: 19 %

Kilde: SSB

Klimagasser	Landbrukets utslipp	Norges utslipp	Landbrukets andel, %
CO ₂	0,5	45	1
Lystgass	2,1	4,2	50
Metan	2,2	4,4	49
Totalt	4,8	55,1	9
CO ₂ opptak i skog	-25,9	- 25,9	

Kilde: Klimameldinga, LMD

Landbruket i Trøndelag har en langt høyere relativ andel av utslippen av klimagasser enn landet som helhet, og må derfor ta ansvar for å redusere sine utslipp på områder der det er mulig. Samla står landbruket i Trøndelag for 26 prosent av alle utslipp. Når det gjelder utslipp bør det tenkes i system. Reduksjon ett sted kan føre til økning et annet sted. Det må ses på hele spektret av effekter av å gjøre endringer i dyrkingssystem, arealbruk, gjødsling, intensitet m.m.

Skogbruk

Skogen er en sentral opptaksmekanisme for CO₂ og er et viktig karbonlager. Skogens treslags sammensetning, alder, vekst og vitalitet er avgjørende for CO₂-opptaket. Hensynet til klima må avveies i forhold til andre viktige miljømål som ivaretagelse av biologisk mangfold. Med utgangspunkt i dagens skogtilstand er det tre hovedtiltak som kan øke karbonbindingen i trønderske skoger (Fylkesdelplan for klima, NT):

1. Forynge arealer med utvokst (gammel) skog

Gammelskogen binder lite CO₂, den nærmer seg heller en situasjon med netto utslipp. Det beste er derfor å avvirke gammelskog og plante ny skog med optimal tetthet på disse arealene. Det bør vurderes å velge foredlet plantemateriale, som har større produksjon, og som binder mer CO₂ (St.meld. nr 39 (2008-2009)).

2. Øke kulturskogens produksjon

Kulturskogen kan gjødsles og dreneres slik at man sikrer så god vekst som mulig. Dette er tiltak som vil ha stor og rask effekt, og det blir best netto effekt, dersom biogjødsel benyttes. Det kan være aktuelt å utsette hogsten lengre enn til normal hogstmodenhet for eldre kulturskog. Årsaken er at selv om de har passert toppen av vekstkurven vokser de fortsatt relativt godt i noen år. Dette bør utnyttes i dagens klimasituasjon, men da må en i større grad legge innsats i å få ut den eldste skogen for å sikre tilgangen til bygningsvirke og bioenergi.

3. Klimaskogarealer

Klimaskoger er skoger som har som hovedformål å binde og lagre CO₂. De kan anlegges der det tidligere ikke har vært skog eller arealer hvor en kan oppnå større binding med treslagsskifte, på nedlagt dyrket mark, på gjengroingsmarker og lignende arealer som er egnet (St.meld. nr 39 (2008-2009)). I Trøndelag er det en del arealer av denne typen, særlig i ytre strøk, men de må kartlegges særskilt.

Trevirke av god nok kvalitet må utnyttes til bygningsmateriale. På denne måten oppnås størst klimagevinst gjennom hele livssyklusen; fangst av CO₂ i det levende treet, erstatning av mer energikrevende byggematerialer ved bruk, lagring av CO₂ i byggets levetid og fornybar energi når bygget rives.

Jordbruk

Jordbruksproduksjonen er også en del av karbonkretsløpet. Plantene som dyrkes binder store mengder karbon, og brukes direkte til mat eller som fôr til husdyr. Karbonet går videre i matvarene. Maten og matavfallet blir så fordøyd eller brutt ned, slik at karbonet i all hovedsak havner tilbake i atmosfæren som CO₂. Dette blir regnet som nullsumspill i klimasammenheng. Men i tillegg fører imidlertid jordbruksproduksjonen til betydelig utslipp av metan, lystgass og forbruk av fossil energi.

Hovedutfordringene vil være at klimagassutslippene fra landbruk og matproduksjon må begrenses samtidig som matproduksjonen må økes. For å oppnå dette må det settes inn tiltak i alle deler av verdikjeden for mat. Det vil i denne sammenheng være viktig å redusere klimagassutslippene fra jord, øke karbonlagringen i jord, optimalisere bruken av nitrogen, redusere mengden avfall og utnytte dette til energiformål, samt redusere samla utslipp fra transport i matvarekjeden. Med Trøndelags relativt høye eksportandel av matproduksjon, vil det være spesielt viktig å redusere utslipp fra transport.

Det bør arbeides videre med å optimalisere kjøtt- og melkeproduksjonen, slik at den gir lavere utslipp per produsert enhet og lavere totalutslipp enn i dag. I

Fakta

- Karbon og nitrogen bindes i jord når dødt plantemateriale blir omdanna til humus
- Karbon frigjøres tilsvarende når humus omdannes
- Det meste av metanet kommer fra drøvtyggere. 85 % utåndingsluft fra dyra og resten fra gjødsla
- Det meste av lystgassen kommer fra arealene – og er i stor grad et resultat av gjødsling (ammoniakk i jorda omdannes til nitrat, prosess fra nitrat til ren nitrogengass)

Kilde: UMB

Fotosyntesen

Ved bruk av solenergi, vann og næringsstoffer tar plantene gjennom fotosyntesen opp CO₂ og omdanner karbonet til ulike sukkermolekyler, mens oksygenet frigjøres til atmosfæren. Cellulose, som er en viktig bestanddel i trevirke, består eksempelvis av lange sukkerkjeder. Karbonet i fotosynteseproduktene kan ved forbrenning eller nedbryting av mikroorganismer igjen blir frigjort som CO₂ til atmosfæren i et sluttet kretsløp.

Kilde: St.meld nr 39 (2008-2009)

melkeproduksjonen kan utslippene isolert sett reduseres ved å øke ytelsen per ku og dermed produsere samme mengde melk med færre dyr. Ytelsen kan økes ved å øke bruken av kraftfôr. Dette vil både redusere metanutslippet og lystgassutslippet fra melkekubesetningen. Videre kan utslippene fra melkekyr reduseres ved å tilsette mer fett i kraftfôret (St.meld. nr 39 (2008-2009)). Storfekjøtt fra melkebruk har en vesentlig lavere klimabelastning enn ammekubasert storfekjøtt, fordi klimabelastningen kan fordeles på et større volum av varer (både målt i utslipp per kilo vare og i forhold til utslipp per energienhet produsert). Forskere ved UMB har kommet fram til at lavere melkeytelse, og dermed flere kyr som får kalv, gir lavest utslipp. Dette forutsetter produksjon av samme mengde melk og storfekjøtt. Kombinert produksjon kan altså være bedre med hensyn til klima enn høy ytelse på melkekua, og med et større volum av spesialisert kjøttproduksjon. Dette avhenger likevel av effektiviteten i kjøttproduksjonen. Dette viser at det er komplekse sammenhenger.

Etablering av biogassanlegg basert på husdyrgjødsel vil kunne gi en dobbel klimaeffekt ved at det bidrar til å redusere utslippene av klimagassene metan og lystgass fra lagring av husdyrgjødsel, samtidig som vi får produsert klimanøytral energi.

Et effektivt tiltak for å redusere framtidige utslipp av CO₂ fra jordbruksjord er å stanse nydyrking av myr. Det er i dag liten nydyrking, og bare deler av dette er myrjord. Tidligere oppdyrket myr går mot en ny likevekt hvor tilførselen av organisk materiale blir like stor som nedbrytingen. Dersom all nydyrking av myr stanses, vil dette redusere utslippet og det samlede utslippet fra myrjord vil gå ned over tid. Bioforsk har beregnet at om lag 1 til 2 prosent av den dyrkede myrjorda vil nå likevekt, og gå over til mineraljord hvert år.

Høstpløying gir ekstra store utslipp av CO₂ fra jord, og fører til erosjon på erosjonsutsatte arealer. Et aktuelt tiltak er fortsatt å redusere arealet som pløyes om høsten. Vårpløying gir langt kortere tid med bar jord, siden det raskt etableres plantedekke.

Andre viktige miljøhensyn

Det er en viktig forutsetning for landbrukspolitikken at landbruket skal ivareta en rekke miljøhensyn. Stortinget har nylig vedtatt en ny naturmangfoldslov (Lov av 19. juni 2009 nr. 100 Om forvaltning av naturens mangfold). Den er den mest omfattende og den viktigste lov om forvaltning av norsk natur noensinne, og vil få stor betydning for arealplanlegging etter plan- og bygningsloven, tiltak knyttet til jord- og skogbruk, høsting og annet uttak av vilt, laks og innlandsfisk.

Forurensing fra landbruket er i hovedsak knytta til jordbruk. Mange av utfordringene innen forurensing har nær sammenheng med utfordringene for klima. Reduksjon av spesielt vannforurensing fra landbruket har

Biogass

Biogass dannes når organisk materiale brytes ned av mikroorganismer i oksygenfritt miljø. Karbon frigjøres når humus omdannes. Biogass består i hovedsak av metan. Ved forbrenning dannes CO₂ og vann. Siden råstoffet kommer fra biologisk materiale regnes forbrenningen som CO₂-nøytral da denne går inn i det naturlige CO₂-kretsløpet. Biogass kan utnyttes til produksjon av strøm, varme og drivstoff.

Kilde: St.meld nr 39 (2008-2009)

Naturmangfoldloven:

Den omfatter all natur og alle sektorer som forvalter natur, eller som fatter beslutninger som har konsekvenser for natur. Det innføres blant annet forvaltningsmål for naturtyper og arter, krav til kunnskapsgrunnlaget og rettslige prinsipper for natur. Videre etableres det ordninger med prioriterte arter og utvalgte naturtyper, samt regler om tilgang til genetisk materiale. Når det gjelder områdevern og den generelle artsforvaltningen, så videreføres disse stort sett i samme form som tidligere. For områdevern innføres imidlertid nye regler for erstatning, som samlet sett vil forbedre den erstatningsrettslige situasjonen for grunneiere og rettighetshavere.

Kilde: Miljøverndepartementet

vært et sentralt tema gjennom mange år. Over tid er det satt inn betydelige virkemidler for å redusere forurensing fra gjødsellagre/gjødselbruk, siloer, erosjon fra arealer, bruk av plantevernmidler, avfallshåndtering og andre forhold som kan gi forurensing. Det er utviklet lov- og regelverk og økonomiske virkemidler, og det stilles klare miljøkrav til næringa. For å motta tilskudd stilles det krav om at alle produsenter skal ha miljøplan. Disse virkemidlene er i stor grad nasjonalt fastsatte ordninger, i tillegg er det innført regionale miljøprogram der fylkene har et handlingsrom til å prioritere miljøretta virkemidler innefor en økonomisk ramme. På samme måte gis kommunene en ramme til spesielle miljøtiltak i jordbrukets kulturlandskap (SMIL).

I jordbruket vil vann- og vinderosjon føre til tap av jord og næringsstoffer, og gi forurensning av vassdrag. En del erosjon skyldes jordbruksdrift, men mye erosjon er naturgitt. Topografi, jordarter og arealbruk gjør at Trøndelag har store arealer som er erosjonsutsatt. Omlag halvparten av regionens kornarealer drives slik at jordarbeidinga utsettes til våren. Dette gir redusert erosjon og forurensing. Med økt virkemiddelbruk vil det være mulig å redusere dette ytterligere. Jordbrukets innsats mot vannforurensing vil bli knyttet til arbeidet med Vannforvaltningsforskriften. Det betyr at de mest utsatte vassdragene prioriteres. Endra/ redusert jordarbeiding fører også til redusert CO₂-utslipp.

Med økende størrelse på driftsenhetene, og med større konsentrasjon av enkelte produksjoner, er bruk og transport av husdyrgjødsel en økende utfordring. Samtidig øker verdien av husdyrgjødsel, og når målet er best mulig utnyttelse av næringsstoffene, bør dette åpne for samarbeid om tiltak ut over bruksnivå. Fortsatt er det slik at en stor del av husdyrgjødsel pløyes ned etter vekstsesongen om høsten. En mer optimal utnyttelse vil redusere behovet for kunstgjødsel og samtidig redusert tap av næringsstoffer.

Bruk av plantevernmidler er underlagt Matloven (Lov om matproduksjon og mattrygghet 2003). Ut fra hensynet til miljø og helse er det over tid blitt langt strengere krav til plantevernmidler og bruken av dem. Det er i dag en utfordring, spesielt innen grønt- og bærproduksjon at utvalget av virksomme midler er svært begrenset. EU er i ferd med å vedta nytt regelverk på dette området, noe som også vil kunne få konsekvenser for Norge. Undersøkelser av utviklingen av bestandene av pollinerende insekter i Europa viser en klar nedgang over mange år (NINA). Intensivt landbruk kan være medvirkende til dette. Det er ønskelig å redusere slike negative miljøeffekter. I Økologisk landbruk unngås bruk av kjemiske plantevernmidler. Undersøkelser viser at mange forbrukere har preferanser for produkter som ikke er sprøytet.

Arter som gjør skade på avling har gjennom alle tider vært en utfordring for jordbruket, og klimaendringene kan forsterke disse utfordringene. I visse områder gjør hjortevilt skade både på jord- og skog. Dette er imidlertid forhold som bør kunne håndteres gjennom den lokale forvaltningen. Nye fremmede arter kan også skape problemer. Iberiaskogsnegelen er et eksempel på dette.

Forvaltning av kortnebbgås er krevende bl.a. fordi arten også berører andre land, og det har så langt ikke lyktes å komme fram til enighet om bestandsmål eller aktuelle tiltak. Bestanden av

kortnebbgås som mellomlander i Nord- Trøndelag har økt kraftig siden slutten av 80-tallet da denne gåsearten først ble registrert i fylket. Bestanden teller nå opp mot 60 000 individer og gjør betydelig skade på jordbruksarealene under vårtrekket. Fram til nå har det ikke lyktes å redusere bestanden gjennom høstjakt, men det arbeides med å øke og effektivisere jakta. Det er etablert en ordning for økonomisk kompensasjon til gårdbrukere som har store gåseskader, men de økonomiske rammene er langt lavere enn behovet.

Det er et viktig mål at landbruket skal ivareta biologisk mangfold. Deler av jordbruket bidrar i stor grad til å fremme biologisk mangfold gjennom beiting og skjøtsel. Som det framgår ovenfor kan jordbruksaktivitet også gi negative effekter på biologisk mangfold. I forbindelse med nydyrking er det nødvendig at hensynet til biologisk mangfold veies i forhold til behovet for nydyrking. Det legges også i denne sammenheng vekt på hensynet til vassdragsvern og spesielle biotoper, som næringsrike myrer og våtmarker.

Skogen dekker en stor del av landarealet i Trøndelag. Skogene har som økosystem stor betydning for det biologiske mangfoldet. All skoglig aktivitet er underlagt lover og forskrifter som stiller krav om ivaretagelse av biologisk mangfold og tar hensyn til andre viktige miljøutfordringer. Gjennom systemene for miljøsertifisering pålegges skogeier å følge de retningslinjer og standarder som er nedfelt i Levende Skog. Den dokumentasjon på ivaretagelse av viktige miljøhensyn som skogeier må framlegge ved hogst og omsetning av tømmer, håndteres for en stor del gjennom skogbruksplaner hvor miljøregistreringer er innarbeidet. Dokumentasjonen på registrerte miljøverdier i skogbruksplandokumentene og hensyntagen til disse, er nært knyttet opp mot Levende Skog-standardene og sertifiseringssystemene. Miljøregistreringer gjennomføres etter et vitenskapelig basert system kalt Miljøregistreringer i Skog (MiS). I Trøndelag er det i dag gjennomført miljøregistreringer på om lag 80 prosent av skogarealene hvor storparten av disse registreringene er basert på MiS-metodikken. Dette sikrer at skogbruket blir drevet på en bærekraftig måte.

Av ulike grunner vil ikke all skog i Trøndelag være aktuell for økonomisk drift. Skognæringa i Trøndelag har i sine prognoser for langsiktig årlig hogstkvantum forutsatt at om lag 30 prosent av den produktive skogen ikke vil være aktuell for drift. Ser en på alt skogbevokst areal er det slik at vel 50 prosent av denne skogen vil bli stående urørt i framtida.

Både markedet og myndighetene stiller krav til at landbruket har god dokumentasjon og høy troverdighet i forhold til miljø. Undersøkelser viser at forbrukerne har relativt høy tillit til næringa (SIFO). Det er et dilemma at dersom landbruket skal legge enda større vekt på å ivareta miljøhensyn enn i dag, vil det oftest føre til at produksjonskostnadene økes. I en del tilfeller kan miljøkrav også medføre at landbruksdrift blir redusert, ulønnsom eller uaktuell. Dersom lønnsom drift skal opprettholdes må forbrukerne være villig til å betale mer for produktene. Eventuelt kan samfunnet velge å kompensere dette gjennom økonomiske virkemidler. Uansett vil det måtte foretas avveininger på dette området også framover.

.....

Spørsmål til ettertanke fra kapittel 5.7 Miljø- og klimautfordringene:

- 1. Hvordan øke matproduksjon i Trøndelag, og samtidig å redusere klimautslippene?***
- 2. Er landbrukets miljøhensyn tilstrekkelig ivaretatt?***

.....

5.8 Kompetanse

Det er store forskjeller mellom økonomisk resultat for sammenliknbare gårdsbruk. Kompetanse i alle deler av drifta er avgjørende for å lykkes, både agronomisk kompetanse, og kompetanse i driftsledelse og bedriftsøkonomi. Når driftsenhetene generelt blir større og kravene til landbruket skjerpes, understrekes betydningen av kompetanse ytterligere.

Sterke fagmiljø er viktig. Når det gjelder produsentmiljøene er et sterkt fagmiljø viktig for å opprettholde produksjonen i et område. Det er en tendens til at liten aktivitet fører til enda mindre aktivitet i de forskjellige produksjonene. De områdene som har liten aktivitet og liten kompetanse innenfor en produksjon, får ofte en sterkere nedgang i antall bruk. Lav folketetthet og store avstander gir generelt et svært sårbart produsentmiljø i enkelte bygder. Sør-Trøndelag har en svært liten svineproduksjon og det ser ut til at dette fører til ytterligere forsterket nedgang. Et annet eksempel er kommuner som fra før har lite sau. Disse opplever en sterkere tilbakegang enn andre kommuner. Bær- og grøntsektoren består av små og spesialiserte miljø, men der de har greid å opprettholde fagmiljøet og et godt veiledningstilbud, opprettholdes produksjonen. Frosta er et godt eksempel på dette. Det er også sterkt behov for kompetanseutvikling innen nye næringer på områder som økonomi, bedriftsledelse, markedsføring, markedskommunikasjon og produktutvikling.

Behov for kompetanse

Det er utvikla en del ulike kurs og prosessverktøy for å ta tak i utfordringene omkring veivalg i landbruket. Fram-Agro, Bygdekompasset og ulike former for veivalgsprosjekter er brukt og brukes i Trøndelag. Mange av disse tiltakene har hatt stor betydning for å utvikle bevissthet om egne valg og ikke minst om behovet for kompetanse.

Rett kompetanse er også viktig i veiledningsapparatet. Det er behov for uavhengige veiledere, som kan vurdere hele ressursgrunnlaget på gården, og gi rådgivning i forhold til dette uavhengig av egen rolle i verdikjeden. I tillegg er landbruksforetakene blitt mer spesialiserte og profesjonelle. Dette medfører behov for spisskompetanse innenfor veiledningsapparatet som kan rådgi brukerne på spesialiserte fagfelt som også er tilpassa de beste produsentenes behov. Det er derfor viktig med gode kurs- og studietilbud på alle nivå, både for gårdbrukerne og for å utvikle gode veiledere framover. Tilbudene må framstilles på en attraktiv måte.

Etterspørselen i markedet bestemmer hvilke studietilbud som tilbys på høgskolenivå. Landbrukets Utredningskontor har nylig utarbeidet en rapport som viser en sterk nedgang i antall søkere innen høyere landbruksfaglig utdanning. Fra 1995 til 2008 er antallet studenter

Traktor eller konsulent?

På Nord-Jåddåren prioriterte en gruppe på 10 bønder å bruke ca kr 500 000 på konsulenttenester og prosessen i forbindelse med etableringen av samdrifta. Kommentarer fra andre i landbruksmiljøet gikk på at det var "toillåt" å bruke så mye penger på konsulenter. Holdningen var at pengene heller burde vært brukt på konkrete fysiske investeringer. "De kunne jo fått en ny traktor for pengene!"

Informant

Bygdefolkets studieforbund (BSF)

BSF Midt-Norge er største aktør på etter- og videreutdanning for bønder i Trøndelag, og eies og drives på nonprofitbasis av landbruksorganisasjonene. BSF gjennomfører gjennomsnittlig 10-15 000 kurstimer årlig i Trøndelag, og arrangerer kurs helt ned på grendenivå. BSF tilbyr alt fra enkle oppdateringskurs i studieringsformat, til kurs på høgskolenivå. Opplæringa skjer i et samarbeid mellom profesjonelle og frivillige, og tilbys derfor skreddersydd og til lav pris.

Kilde: BSF Midt-Norge

redusert med 42 prosent. Rapporten viser samtidig at det vil være økt behov for landbruksfaglig utdanning framover. Finansieringssystemet i høgskolesektoren gjør at prognosert behov for ulik kompetanse i samfunnet får liten betydning for hva som tilbys. De kurs og studier som er mest populære blir tilbudt, med lite hensyn til om det finnes et stort nok jobbmarked etter endt utdanning. Landbruksnæringen er derfor tjent med å ha fokus på rekruttering og behov for kompetanse innen næringen, slik at gode landbruksfaglige studietilbud blir etterspurt, og dermed også tilbudt. Det er en utfordring for næringa og landbruksfagene å framstå som mer attraktive og framtidsretta overfor utdanningsøkende ungdom.

Det er vanlig at generasjonsskifte blir gjennomført når den avtroppende gårdbrukeren er godt opp i åra, og den påtroppende også er godt voksen. Ofte har den som skal overta tatt annen utdannelse, og jobbet utenfor næringa i flere år. Dette er i seg selv et stort fortrinn med tanke på utvikling av ny landbrukstilknytta næring. Når gården skal overtas, er det imidlertid behov for etter- og videreutdanningskurs innen selve landbruksfaget. Det tilbys i dag et stort antall slike kurs, og det er ofte vanskelig for kurstilbydere å få nok deltakere til at kursa blir økonomisk gjennomførbare. Det er behov for pakker av tyngre, gjerne studiepoengsgivende, kurs til denne typen gårdbrukere. Det er viktig at kurstilbyderne er dyktig til å utvikle de rette kursene med god nok kvalitet.

Sterke fagmiljø er viktig i alle produksjoner i landbruksnæringen. Mange jobber mye alene, og da trengs møteplasser der erfaringer kan utveksles, og utfordringer diskuteres. Det må skapes miljø for å tilegne seg kunnskap og kompetanse. Inkubatormiljøer kan være svært nyttige i forhold til å koble landbruksnæringen til nye miljøer. I Nord-Trøndelag, Hedmark og Rogaland er det utviklet *Mat- og Naturinkubatorer* rettet mot landbruksnæringa. Disse trekker veksler på innovative miljøer i andre næringer. *Proneo*, i Nord-Trøndelag, kan vise til gode resultater og jobber i nært samspill med det øvrige virkemiddelapparatet i regionen.

Kurstilbydere opplever at betalingsviljen for kurs fortsatt er lav men økende, og at deltagernes innsats, engasjement og krav til kvalitet øker, ved økende pris. Et dilemma er imidlertid at de som har stort behov for kompetanse sjelden møter opp, mens de som er dyktige og engasjerte ofte er flinkere til å oppdatere seg faglig.

Fylkeskommunene har i forbindelse med forvaltningsreformen (Ot.prp.nr. 10 (2008/09) fått økt ansvar for rekruttering, kompetanse og likestilling innen landbruk. Sammen med ansvaret for videregående utdanning, gir dette fylkeskommunene mulighet til å skape en bedre sammenheng og styrke i arbeidet med å utvikle et godt og helhetlig kompetansetilbud for landbruksnæringa. Disse tiltak er del av fylkeskommunenes utvidede ansvar for gjennomføringen av landbrukspolitikken generelt og forutsettes utformet i samhandling med næringen og andre aktuelle aktører. Utvikling av ny kunnskap vil også være viktig for hvordan klimautfordringene håndteres framover.

Videreutvikling av de videregående skolenes rolle innen landbruksutdanninga blir viktig framover. Mære landbruksskole og Skjetlein videregående skole, har begge hatt en positiv utvikling de siste årene. Etter at elevtallene tidligere var synkende har dette nå snudd, og skolene har utvidet studietilbudet slik at nye grupper elever finner dem attraktive.

Landbruks- og matrettede høgskolestudier i Trøndelag:

- Høgskolen i Sør-Trøndelag
- Høgskolen i Nord-Trøndelag

Landbruksfaglige videregående skoler:

- Mære landbruksskole
- Val videregående skole
- Skjetlein videregående skole
- Øya videregående skole

Restaurant og matfag

En rekke videregående skoler har tilbud innen matfag. Her nevnes spesielt Ladejarlen videregående skole med et spesialisert helkjedetilbud innen mat og meierifag.

På Skjetlein legges det opp til å styrke samhandlinga med veilednings og kompetansemiljøene gjennom samlokalisering og utvikling av et ”Grønt kompetansesenter”. Mære har gjennom Innovasjon Norge fått status som Nav for småskala matproduksjon for Midt- Norge. Det er viktig at disse tilbudene videreføres, samtidig som det fortsatt satses på videreutvikling av kompetansetilbudet på nye områder slik som bioenergi og bygdeturisme.

Tradisjonelt har landbruksnæringa vært relativt lite involvert som bestiller og direkte etterspørre av FoU-tjenester. Med dagens forskningspolitikk legger opp til at næringsaktørene i større grad skal involvere seg direkte som bestillere av FoU og bidra mer aktivt med prioriteringer og strategiarbeid for næringsretta FoU. Dette krever at næringa utvikler større grad av bestillerkompetanse. Som en videreføring av et initiativ fra Tenkeloft Trøndersk Landbruk, har Midt-Norsk samarbeidsråd startet Grønn forskning i Midt-Norge med mål om økt verdiskaping gjennom mer næringsretta og brukerstyrt forskning. Satsinga inkluderer hele verdikjeden til både jord- og skogrelaterte næringer i Trøndelag, Møre og Romsdal. Bak Midtnorsk Samarbeidsråd står faglagene og samvirkeorganisasjonene i Midt-Norge og gjør prosjektet bredt forankra i næringa og med gode muligheter til å sørge for at næringa selv inntar en mer aktiv rolle i forskningsarbeidet. Dette danner et godt utgangspunkt for det videre arbeid.

Tradisjonelt har en i landbrukssammenheng fokusert på rammevilkårene og naturgrunnlaget som de vesentligste faktorer som forklarer produksjonsmulighetene. Den menneskelige faktor, og ikke minst fagmiljøene og næringsklyngene, vies nå etter hvert stadig større oppmerksomhet. I næringspolitikken har Michael Porters klyngeteori fått sterkt gjennomslag. Samhandlinga i verdikjeden mellom leverandører og mottakere av varer og tjenester, og konkurranse mellom flere produsenter innen et regionalt avgrensa område, virker motiverende og skaper innovasjon og utvikling. Dette finner vi stadig eksempler på også innen landbruksnæringa. Regioner som har slike næringsklynger tiltrekker seg den beste kompetansen og får bedre tilgang på kapital.

Klyngeteori/Cluster (M. Porter)

”Det som kanskje er det mest i øyenfallende ved vellykkede næringsklynger, er at de er selvforsterkende. De drives frem av konkurranse, samarbeid, innovasjonspress og kunnskapsutvikling i klyngen”

Kilde: Reve og Jakobsen 2001

Norsk Landbruksrådgivning har utvidet fagfeltet sitt og får en viktig rolle framover. De overtok ansvaret for planlegging av landbruksbygninger fra 1. januar 2010.

En del kommuner samarbeider om landbruksforvaltninga og har gode erfaringer med dette. Følgende kommuner har i dag et formalisert samarbeid innen landbruksforvaltninga; Orkdal /Meldal (Orkla landbruk), Ørland/Bjugn (Fosen landbruk), Namsos/Namdalseid/Fosnes/Overhalla (Midtre Namdal samkommune) og Levanger/Verdal (Innherred samkommune).

Samarbeidsformer

Samarbeid i landbruket er viet stor oppmerksomhet i flere år. Det eksisterer en rekke ulike typer samarbeid og organisasjonsformer i landbruket. I ei næring med mange små aktører, kombinert med en rask teknologisk utvikling, har dette vært en viktig strategi for å holde kostnadene nede, og samtidig gjøre det mulig å opprettholde drift på relativt små enheter. Maskinsamarbeid er svært utbredt i landbruket. En positiv effekt av slike samarbeidstiltak er at

det styrker fellesskapet mellom deltagerne, og i mange tilfeller kan dette føre til erfaringsutveksling og at det utvikles samarbeid også på andre områder.

Samdrift er et begrep som har fått spesielt stor oppmerksomhet. Samdrift er en spesielt definert samarbeidsform innen melkeproduksjon knytta til kvoteordningen for melk og tilskuddsregelverket. Dette gjør det mulig for flere melkeprodusenter å slå sammen sine melkekvoter og etablere en felles driftsenhet. Omfanget av samdrift har vært sterkt økende fram til det ble åpnet for kvoteleie.

Det norske tilskuddsystemet er bygd opp med avtrappende tilskuddsatser pr enhet, slik at det gis en høyre tilskuddsats pr enhet for de første enhetene (antall dyr eller dekar). Det er også øvre tak på tilskudd til husdyr. Dette skal bidra til å utjevne noe av forskjellen mellom store og små driftsenheter. Av den grunn er det en del bestemmelser om samarbeid i tilskuddsregelverket som gårdbrukerne må forholde seg til. Kvoteordningen for melk og Lov om regulering fjørfeproduksjon har betydning for samarbeidsmulighetene. Det er likevel utbredt med samarbeidstiltak, og spesielt innen planteproduksjon. Innen planteproduksjon er maskinsamarbeid ofte et alternativ til å leie inn entreprenører eller bortleie av jorda. Det finnes også eksempler på at flere gårdbrukere har gått sammen og dannet en driftsenhet innen planteproduksjon for å utnytte stordriftsfordelene bedre. Dette kan være riktig tilpasning for noen, selv om det gir noe lavere tilskudd.

Samarbeid om arealbruk og vekstskifte er utbredt innen grøntproduksjon og potet. Sett fra et agronomisk synspunkt burde det vært mer av dette også mellom gras- og kornprodusenter. Ikke minst burde det vært mer samarbeid mellom eiere av beitearealer og gårdbrukere som disponerer beitedyr. En kan tenke seg ulike mekanismer og samarbeidsformer som kan fremme slikt samarbeid om arealbruk. En form for lokal jordbank kan være en slik modell. Landbruksforvaltninga kan sammen med næringa og veiledningsaktører bidra til å fremme gode løsninger.

.....

Spørsmål – kapittel 5.7: Kompetanse:

- 1. Hvordan utvikles gode prosesser for samarbeid i landbruket i ei bygd?***
- 2. Hvordan kan landbruksfagene og landbruksnæringa bli mer populære hos ungdommen?***
- 3. Hva blir viktigst for fylkeskommunen å prioritere i sin nye rolle med ansvar for kompetanse og rekruttering innen landbruk?***

.....

Kap 6 Framtidsbilder

For å illustrere hvordan en tenkt bygd i Trøndelag vil se ut i 2030 er det laget fire ulike framtidbilder. Utviklinga i landbruket framover vil i høy grad avhenge av internasjonale og nasjonale rammevilkår, men også lokalt og regionalt engasjement. Med bakgrunn i tidligere drøftinger i Landbruksmeldinga, er det valgt fire ulike innfallsvinkler til framtidbildene. Bildene beskriver endringer innen landbruket og i bygda og utviklingen er spisset i forhold til deregulering, mangfold og klima. Framskrivingsbygda beskriver en videre utvikling i samme retning som dagens utviklingstrend.

Hovedrammen for framtidbildene er en familie. Karen og Harald med sine 2 barn står ovenfor viktige valg når det gjelder framtidig drift av gården. Bygda ligger naturskjønt til, har 400 innbyggere og 20 aktive bruk. Det er 45 minutt til nærmeste større senter og 1,5 time til nærmeste flyplass. Hovednæringa i bygda er landbruk med en gjennomsnittlig melkekvote på 100 000 liter. Bygda har egen barne- og ungdomsskole og nærbutikk.

Utvikling i bygda og for landbruket beskrives gjennom øynene til disse personene i de fire temmelig ulike framtidbildene. Til venstre i teksten til hvert framtidsbilde er det laget bokser med informasjon om strukturutviklingen i landbruket for de ulike framtidbildene.

6.1 Frislippbygda

Frislippbygda i 2030

- ✓ Sterk sentralisering
- ✓ Landbruket dereguleres og importvernet bygges ned
- ✓ Redusert støtte til landbruket over statsbudsjettet
- ✓ Folketall er redusert fra 400 til 150
- ✓ Antall aktive bruk er redusert fra 20 til 3
- ✓ Produksjonsvolumet er ikke opprettholdt
- ✓ Gjennomsnittelig melkekvote er 1 mill liter
- ✓ Økt antall eldre og små barnekull
- ✓ Få ungdommer
- ✓ De aller fleste pendler til byen på jobb
- ✓ Økt nedbygging av dyrka jord rund større sentra

Hovedpersonene, Karen og Harald, inngikk for noen år siden samdriftsavtale med naboen. Senere effektiviserte de ytterligere og slo sammen samdrifta med tre andre samdrifter. Nå har Harald kjøpt ut de tidligere eierne, driver industrielt med innleid arbeidskraft og har en melkekvote på 2 mill liter. Svineproduksjonen er skilt ut som eget AS, som til nå har blitt drevet av en av sønnene. En av landets største matvarekjeder er hovedaksjonær i svineforetaket, og ønsker å legge ned produksjonen i bygda. Det er mer lønnsomt å samle produksjonen nær det sentrale slakteriet de eier på Østlandet. Det er tøff importkonkurranse og nødvendig med kostnadskutt.

Karen bekymrer seg for utviklinga. Hun er ansvarlig for økonomien og ser at lønnsomheten er svak tross effektivitetsøkningen. Gjelda tynger etter store investeringer, og lønnsutgiftene og arbeidsbyrden er stor.

Karen og Harald har gjennom mange år sett hvordan bygdesamfunnet rakner på grunn av fraflytting, manglende samhold og økende arbeidsledighet. Karen var tidligere aktiv i ulike sosiale aktiviteter i bygda. Nå kvier hun seg for å delta for hun har i flere sammenhenger fått

negative kommentarer. Karen har forståelse for dette i og med at familien eier og forvalter størstedelen av bygdas areal. Andre har derfor liten mulighet for næringsdrift. Det tidligere gode produsentmiljøet, dugnadsånden og samholdet er så godt som borte.

Når Karen ser ut gjennom kjøkkenvinduet skjules kirka bak to store fabrikkbygninger. De to driftsenhetene innen svineproduksjon er samlokalisert, og de driver svært effektivt med 750 purker i tillegg til slaktegris.

De siste 10 åra har bygda blir merkbart uttynnet. Ungdomsskolen ble lagt ned for noen år siden, og nå diskuteres nedleggelse av barneskolen. Det har også vært stort engasjement for å beholde nærbutikken. De som reiser gjennom bygda, reiser fort videre. Det har vært noen spede forsøk på å etablere Campingplass tilknyttet lakselva, men uenighet mellom grunneiere førte til at dette ikke ble gjennomført. En del av de nedlagte brukene er solgt som frididsbolig, og de brukes bare noen helger i løpet av sommer og høst. Der det tidligere var store, helhetlige teiger av dyrka jord og kulturbeiter, er nå landskapet oppdelt av større og mindre områder av kratt, uslått gras og beiter med mye ugras. Det er ingen beitedyr å se.

6.2 Mangfoldsbygda

Mangfoldsbygda i 2030

- ✓ Fortsatt sterkt regulert landbrukspolitikk
- ✓ Folketall er økt fra 400 til 500
- ✓ Antall aktive bruk er fortsatt 20
- ✓ Det er etablert mange nye landbrukstilknyttet virksomheter
- ✓ Gjennomsnittelig melkekvote er 120 000 liter
- ✓ Målet om 20 % økologisk produksjon er nådd
- ✓ Målet om 20 % spesialproduksjon er nådd
- ✓ Aktivt ungdoms- og organisasjonsmiljø
- ✓ Mange nye samarbeidsformer i landbruket
- ✓ Økt selvforsyningsgrad
- ✓ Aktiv distriktpolitikk
- ✓ Økt bevissthet på vern av matjord

Karen og Harald bor i kårboligen og har akkurat blitt besteforeldre. Eldstegutten Ola har flyttet hjem, og tatt over gården. Han har tatt agronomutdannelse i tillegg til næringsmiddelfag på Ås. Der traff han Ingrid, som gikk husdyrfag. Ola og Ingrid har 25 årskyr, og har i tillegg produksjon av ost på gården. De er stolte over å være gårdbrukere, og bygda har et sterkt

landbruksfaglig miljø. Bøndene har etablert et eget fagnettverk. Gjennom dette fellesskapet formes de positive holdningene til gårdsmat, økologisk produksjon og samarbeid.

Ola og Ingrid er opptatt av kompetanse og kvalitet i produksjonene. Naboeiendommene er velholdt, og kulturlandskapet er naturlig holdt i hevd ved aktivt bruk av beitedyr.

En stor andel av bruka i bygda driver med spesialproduksjon og tjenesteproduksjon. En rekke bedrifter er etablert innen lokal mat, håndverk og naturbasert reiseliv. Karen har de siste ti åra drevet setring noen kilometer nord for gården. I noen korte sommermånedes serverer hun rømmegrøt, og åpner for overnatting. Setra ligger i tilknytning til en nasjonalpark, og det er de siste åra tilrettelagt for ferdsel og næringsutvikling i dette området. Grunneierne har etablert et selskap for å samarbeide om formidling og tilrettelegging for turisme. Bygda er etter hvert godt etablert som reiselivsmål.

Folketallsøkningen kommer både fra tilbakeflytting og innflytting fra andre deler av landet og utlandet. Den første landbrukstilknyttede bedriften som etablerte seg var en familie fra Sveits som kjøpte seg et småbruk og startet med videreforedling av eget kjøtt samt gårdsmatutsalg. Deres suksess gjorde at andre i bygda med etablerertanker torde å satse. Det har etter hvert blitt en positiv etablererkultur og et sterkt fellesskap i bygda.

6.3 Klimaendningsbygda

Klimaendningsbygda i 2030

- ✓ Folketall er økt fra 400 til 1000
- ✓ Antall aktive bruk er økt til 25
- ✓ Arealet er en knapp ressurs og verdistigningen på areal er stor
- ✓ Stor etterspørsel etter jord – leiejord er ikke å oppdrive
- ✓ All dyrkbar jord er dyrka
- ✓ Selvforsyningsgraden er ikke høy nok
- ✓ Streng regulering mht klima
- ✓ Liten etterspørsel etter spesialprodukter
- ✓ En økende andel av folks inntekt brukes på mat
- ✓ Økt sysselsetning i landbruket og god tilgang på arbeidskraft
- ✓ Utfordringer mht nye skadedyr og sykdommer på dyr.

Harald og Karen har nå hatt mange år med god drift på gården, og utviklingen har vært positiv. Det har vært store endringer i det globale klimaet, og enorme landområder er så uttørket at det er ulevelig der. Store

folkevandringer fra disse områdene har gitt bygda mange nye innbyggere. De nasjonale matlagrene er tomme, og importen er kraftig redusert. Klimaendringene har ført til at avlingsnivået og vekstvilkårene i bygda er blitt vesentlig bedret.

Karen og Harald føler seg heldig som bor i Trøndelag, og eier en gård med mulighet til å dyrke egen mat. Noe av jorda er lånt bort til nærmeste familie, slik at de får mulighet til å dyrke egne vekster. Den store befolkningsøkningen har ført til matmangel på landsbasis. Karen og Harald driver gården sammen med sine to sønner som har blitt tvunget til å flytte tilbake - vilkårene i byen ble ulevelige.

Produksjonen er blitt mindre spesialisert, og ved siden av melkeproduksjon har de grønnsaksproduksjon, noen sauer og smågris. To dager i uka er Karen på torget i byen og selger grønnsaker. Generelt er det stor arbeidsledighet, og de prøver å hjelpe til med å leie inn ungdom i bygda til deler av grønnsaksproduksjonen. Naboen har økt produksjonen ved hjelp av nye og tilpasset sorter. Han må nå sprøyte mer, for å holde nye skadedyr unna.

Kulturlandskapet blir naturlig holdt i hevd gjennom økt husdyrhold, og utnytting av kantvegetasjon. På grunn av utfordringer i forhold til nye vekster og dyrkningsteknikker, er det stor etterspørsel etter landbrukskompetanse. Bygdemiljøet preges noe av kamp om ressursene, og vår familie føler på misunnelse blant folk uten mulighet for selvberging.

6.4 Framskrivingsbygda

Framskrivingsbygda i 2030

- ✓ Folketall er redusert fra 400 til 300
- ✓ Antall aktive bruk er redusert til 10
- ✓ Produksjonsvolum opprettholdes
- ✓ Økende spesialisering
- ✓ En viss positiv utvikling innen økologisk landbruk, opplevelsesbasert næring og nisjeproduksjon.
- ✓ Områder med sterke fagmiljø øker i produksjonsvolum
- ✓ Områder med svake fagmiljø fraflyttes
- ✓ Økt ammeku- og saukjøttproduksjon
- ✓ Grønt- og bærproduksjonen opprettholdes i noen få profesjonelle miljøer
- ✓ Økt fokus på fornybar energi

Karen og Harald ser fram mot pensjonisttilværelsen, men begge guttene er usikre på om de ønsker å ta over gården. Noen av nabobrukene er fraflyttet, og tilgangen på leiejord er god. Deler av den beste jorda til Harald er omdisponert til bygging av ny E6. Noe av dette har han kompensert for ved nydyrking.

Harald håper på at en av guttene vil ta over, for han mener at det er store muligheter til å satse nå. Han ønsker å investere i ny driftsbygning og større kvote, men tør ikke så lenge situasjonen for videre drift er så uavklart. To av de nærmeste nabobrukene ønsker å leie kvote og jord fra ham. Karen er skeptisk til dette. Hun frykter at dette vil være et steg på veien mot nedleggelse av drifta.

Harald irriterer seg over naboen i dalen som har ødelagt de fine tunene sine, ved å bygge store, ruvende kyllingfjøs. Men på den andre siden er han glad for at landbruket fortsatt står forholdsvis sterkt i bygda, i motsetning til nabobygda, der det tidligere sterke produksjonsmiljøet innen melkeproduksjon er brutt sammen, og det kun er to produsenter tilbake. Dette har påvirket nabobygda svært negativt, og fraflyttingen er sterk. Landskapet i nabobygda gror igjen. I vår bygd er det også noe gjengroing på grunn av spesialisert produksjon med store enheter og lite beitedyr.

Kap 7 Felles satsingsområder og innspill til nasjonal politikk

I forbindelse med oppstart av arbeidet med landbruksmeldinga, gjennomførte Tenkeloft Trøndersk Landbruk (som er en strategisk konstellasjon der hele verdikjeden har gått sammen for å samordne analyser strategier og tiltak) en grundig gjennomgang av sterke og svake sider, muligheter og trusler for trøndersk landbruk (SWOT-analyse). Visjon og hovedmål med tilhørende strategier er tidligere utformet. Disse er nå revidert.

Tenkeloft Trøndersk Landbruk, SWOT-analyse:

<p>VISJON: Trøndersk landbruk - livsglede og verdiskaping</p> <p>HOVEDMÅL:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Attraktiv næring for kompetente mennesker ✓ Attraktive bygdesamfunn ✓ Økt verdiskaping av landbrukets samlede ressurser ✓ Miljø- og klimavennlig næring <p><i>Kilde: Tenkeloft Trøndersk Landbruk</i></p>

Sterke sider	Svake sider	Muligheter	Trusler
<ul style="list-style-type: none"> • Store jord, skog og utmarksressurser • Sterk stilling i opinion og politisk miljø – økt politisk støtte • Vilje til mangfold og fornyelse i hele verdikjeden • En del sterke produksjonsmiljø • Relativt store driftsenheter • God balanse mellom plante- og husdyrproduksjon • Sterk organisasjonskultur 	<ul style="list-style-type: none"> • Svak økonomi, kapitalbase og økende risiko • Sårbar for endringer i rammebetingelser • Stort investeringsbehov • Varierende kompetansenivå og mulighetsorientering • Ensomt yrke • Bedriftslederrollen – for lite bevisst • Manglende infrastruktur og organisering i nye næringer 	<ul style="list-style-type: none"> • Nye næringer, mangfold og tjenesteproduksjon • Kulturlandskapet og utmark som ressurs • Økologisk produksjon • Energiproduksjon • Øke andel av volum- og spesialproduksjon • Kompetanseutvikling og samhandling med utgangspunkt i sterke FoU og fagmiljø • Mennesket som mulighet 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedbygging grensevern • Reduksjon pris/budsjettstøtte • Svekket produksjonsmiljø i enkelte områder • Manglende rekruttering og landbruksfaglig kompetanse • Rovdyrproblematikk • Klimautfordringer • Økt vern/restriksjoner – konflikt • Redusert politisk støtte • Nedbygging av dyrka og dyrkbar jord

Analysen i landbruksmeldinga viser at evne til omstilling og nyskaping blir avgjørende for utviklinga i landbruket og på bygdene. Landbruket og bygda trenger aktive eiere som har interesse og engasjement knytta til sin egen eiendom og lokalsamfunnet. Videre må det legges vekt på god tilgang på kunnskap og god samhandling mellom kompetanseaktører, virkemiddelapparat og forvaltning. På bakgrunn av diskusjoner, drøftinger og dilemma trukket fram tidligere i dokumentet og på bakgrunn av arbeidet i Tenkeloft Trøndersk Landbruk er felles satsingsområder med tilhørende tiltak samt innspill til nasjonal politikk trukket fram.

7.1 Attraktiv næring for kompetente mennesker

Gjennomgangen av dilemma og muligheter for landbruksmeldinga for Trøndelag viser at satsing på kompetanse og nyskaping vil ha stor betydning framover. Kravet til omstillingsevne og nyskaping vil være stort både innen de tradisjonelle volumproduksjonene, og for dem som satser på å utvikle nye næringer med tilknytning til landbruket og bygda. Kunnskapsutvikling og målretta formidling vil dermed være et naturlig og sentralt satsingsområde. For å lykkes

med å få til nødvendig nyskaping og utviklingskraft må det satses på tiltak som styrker næringas attraktivitet og bidrar til rekruttering. Fylkeskommunenes nye og forsterkede rolle innen etter- og videreutdanning, rekruttering og likestilling innen landbruk, tilsier også at det ligger til rette for et slikt satsingsområde. Trøndelag har mulighet til å bli en foregangsregion på dette området.

Strategier

- Styrke Trøndelag som landbrukspolitisk foregangsregion
 - Mobilisering, engasjement, nye satsinger og samarbeid, utvikling av landbruksnæringa.
- Kommunikasjonsstrategi
 - Inkludering, åpenhet, omdømmebygging og identitet
- Styrke kunnskap og kompetanse
 - Samordnet satsing på skolesystem, veiledning, forskning, etter- og videreutdanning, likestilling og rekruttering

Tiltak

- Prosjekt Grønn Forskning i Midt-Norge, fokus på Virkemidler for regional innovasjon (VRI) og Regionale forskningsfond
- Midt-Nordisk Grønn høyere utdanning – HiNT (Høgskolen i Nord-Trøndelag), JiLU (Jämtlands läns institut för landsbygdsutveckling)
- Grønt kompetansesenter – Skjetlein, Mære
- Styrke fagopplæringa og etter- og videreutdanninga i landbruk rettet mot ungdom, eiere av landbrukseiendommer og kommende eiere av landbrukseiendommer.
- Samhandling i veiledningstjenesten, regionale samordningstiltak
- Styrke Mat-teknologimiljøet på HiST (Høgskolen i Sør-Trøndelag) i samspill med øvrige utdanningsinstitusjoner
- Utvikle kompetansetilbud på nye områder
- Styrke samhandling mellom kompetanseinstitusjoner i og utenfor landbruket
 - Videreføre satsingen på Mat- og naturinkubatoren (Proneo)
 - Videreføre satsingen på Oi! Trøndersk Mat og Drikke AS
- Sikre attraktiv og framtidsetta landbruksutdanning på videregående nivå
- Sikre studentmobilitet mellom utdanningsinstitusjoner regionalt, nasjonalt og internasjonalt
- Styrke tilgangen på avløserer gjennom samhandling med skoleverket
- Styrk forebyggende HMS-arbeid.

Innspill til nasjonal politikk – Attraktiv næring for kompetente mennesker

- Sikre framtidsetta norsk høyere landbruksutdanning og tydeliggjøre framtidige behov
- Utvikle Midt-Norsk Skogsenter, og opprette landslinje for skogbruk på Mære landbruksskole
- Videreføre Kompetansenavet på Mære
- Øke kompetansen i småfæringa
- Utvikle kompetanse på klima på landbruksskolene
- Lansere Trøndelag som region for utprøving av virkemidler innen landbrukspolitikken
- Nasjonalt senter for Inn på tunet på Skjetlein.
- Endre finansieringssystemet for høyere landbruksutdanning for å sikre et framtidsetta tilbud.

7.2 Attraktive bygdesamfunn

En forutsetning for å nå det distriktpolitiske målet om spredt bosetning i hele landet, er at bygdene oppleves som attraktive bosted. Ei attraktiv bygd må legge til rette for gode muligheter innen arbeids- og næringsliv. For å lykkes med å utvikle attraktive bygdesamfunn, er det behov for et taktskifte i arbeidet med næringsutvikling.

Strategier

- Styrke bygdas attraktivitet
 - Bygge identitet, øke samarbeidet, bygge relasjoner
- Mobilisering og tilrettelegging
 - Likestilling, ungdom, rekruttering, innvandring og tilbakeflytting. Ny generasjon bygdemobilisering - erfaringsutveksling
- Entreprenørkultur og kultur for nyskaping
 - Utvikle synergier mellom ulike typer næringer, kommunal mobilisering og kompetanse

Tiltak

- Bevisstgjøre eiere av landbrukseiendommer til å ha en aktiv holdning til sitt eierskap
- Delta aktivt og støtte opp under lokale mobiliseringsprosesser
 - Ny generasjon bygdemobilisering – erfaringsutveksling og nettverksbygging
- Styrke samhandlingen mellom landbruk, annet næringsliv og lokalsamfunnet
- Bygge lokal attraktivitet og identitet
 - Støtte opp under lokale nettverk og arrangementer
 - Tilflytterkampanjer i distriktskommuner
 - Bidra til å bygge nettverk i og mellom lokalsamfunn
- Ny satsing på kvinner i landbruket
- Øke attraktiviteten for bygdene og landbruket gjennom positiv omdømmebygging.
- Stimulere til etablering av faglige og sosiale møtearenaer
- Bedre kommunikasjon og involvering av barn og ungdom blant annet gjennom å utnytte nye medier
- Ungdomssatsing
 - Integrere ungdom i landbrukets beslutningssystemer
 - Styrke samarbeidet med ungdomsorganisasjoner
 - Utvikle ungdomsretta satsinger som styres av ungdommen selv

Innspill til nasjonal politikk – Attraktive bygdesamfunn

- Tydeligere virkemiddelsystem retta mot ungdom
- Stimulere til sterkere regionalt og lokalt samarbeid mellom ulike sektorer.

7.3 Økt verdiskaping av landbrukets samlede ressurser

For å skape en god utvikling i det trønderske landbruket, er det viktig å ta i bruk både menneskelige og naturgitte ressurser på best mulig måte. Dette inkluderer jord-, skog- og utmarksressurser, bygninger og driftsapparat, og ikke minst kompetanse og vilje til utvikling hos menneskene. Trøndelag har stor tyngde og en sterk utvikling som matregion. I landssammenheng markerer Trøndelag seg positivt både innen grønn og blå sektor, volumproduksjon, ved utvikling av nye mindre matbedrifter og utvikling av nye matspesialiteter.

Strategier

- Lønnsomhetsstrategien
 - Styrke bedriftslederkompetansen, øke bestillerkompetansen hos bønder/styrka økonomiveiledning
- Styrke kapitaltilgangen
- Økt markedsretting
 - Verdikjedesamarbeid og profilering
- Øke volumproduksjon med 20 prosent innen 2030
- Øke henholdsvis spesialproduksjon og økologisk produksjon til 20 prosent av totalmarkedet innen 2020
- Øke tjenesteproduksjon
- Næringsutvikling i og i forbindelse med verneområder

Tiltak

- Øke volumproduksjon
 - Styrke fagmiljø og samhandling i hele verdikjeden
 - Bedre utnyttning av eksisterende arealressurser og økt nydyrking
 - Redusere nedbygging av dyrka og dyrkbar mark
 - Øke avling og avdrått
 - Styrke samhandling og samarbeid for effektiv utnyttning av ressurser
- Foregangsregion Trøndelag som beste øko-region på melk
 - Øke andelen av melk- og kjøttproduksjon
 - Langsiktighet, vekstskifte og god agronomi/bærekraft (økonomisk og økologisk).
 - Informasjon om økologisk produksjon og produkter
 - Markedsadgang og økt andel økologisk nisjemat
- Øke spesialproduksjon, samt styrke og videreutvikle matsatsinga
 - Mobilisere for nyetableringer og fokus på kvalitet, vekst og markedsadgang
 - Økt merkevarebygging (Matmerk, samhandling og identitetsbygging i regionen)
 - Fortsatt satsing på Trøndersk matfestival, Bondens Marked og Oi! Trøndersk Mat og Drikke as
- Sterkere fokus på kapitalkostnadene i landbruket - prisen på kapitalen må stå i forhold til risiko
- Videreutvikle kompetanse, nettverk og markedet for grønne helse- og omsorgstjenester
- Stimulere til større vekst i utvikling av nye tjenestetilbud innen landbruket
- Vurdere og utvikle potensialet for merkevareeksport
- Arbeide aktivt for å redusere konflikten mellom beitedyr og freda rovvilt
- Styrke samarbeid og samhandling for å ivareta aktiv utnyttning av utmarksbeitene

Innspill til nasjonal politikk – Økt verdiskaping av landbrukets samlede ressurser

- *Styrke økonomien i primærjordbruket, med spesiell fokus på grovfôrbaserte produksjoner*
- *Opprettholde og styrke distriktsprofil i virkemidlene, samt gjennomgang av soneinndelingene for landbrukspolitiske virkemidler*
- *Sterkere nasjonal satsing på næringsutvikling i og i tilknytning til verneområder*
- *Lage felles strategier for LMD og HOD (Helse- og omsorgsdepartementet) innen helse- og velferdstjenester, som tydeliggjør forventninger til tjenesteleveranser fra landbruket*
- *Lage felles strategier for LMD og KD (Kunnskapsdepartementet) innen oppvekst og utdanning, som tydeliggjør forventninger til tjenesteleveranser fra landbruket*
- *Krav om delvis eid spredeareal for kraftfôrkrevende produksjon for å sikre intensjonene om produksjonsregulering i lovverket*
- *Antall rovvilt reduseres ned til bestandsmålet*

7.4 Miljø- og klimavennlig næring

Klimakrisen er vår tids største utfordring. Jord- og skogbruket i Trøndelag har forutsetninger for å bidra aktivt til å løse klimautfordringene, blant annet gjennom en god balanse mellom plante- og husdyrproduksjon. Trøndelag bør bli en foregangsregion for satsing på klimavennlig jord- og skogbruksproduksjon med vekt på reduserte utslipp, binding av karbon i trær, planter og jord, og miljøvennlig energibruk.

Utvikling og bevaring av kulturlandskapet er også sentralt i landbrukspolitikken. Jordbrukslandskapet med velstelte gårder med bygninger i tradisjonsrik trøndersk byggeskikk er selve varemerket for Trøndelag. Dette landskapet forteller både om kulturen, den rike historia til trøndelagsbygdene og om dagens aktive landbruk.

Strategier

- Arealressurser og jordvern
- Kulturlandskap
 - Fellesgoder og næringsutvikling
- Stimulere til klimavennlig drift, teknologi- og strukturutvikling
- Bioenergi/fornybar energi
- Bygge klimakompetanse i verdikjeden med fokus på livsløpsanalyser

Tiltak

- Styrke produksjonsteknisk kunnskap for å redusere utslipp
 - Redusert/endret jordarbeiding
 - Varig grasmark
- Opprettholde beitebruken i utmarka
- Kunnskap om og utvikling av nye sorter som er tilpasset det nye klimaet, samt kunnskap om nye skadegjørere
 - Teknologi og metoder

- Samhandling for å benytte ressursene bedre
 - Mindre kunstgjødning
 - Bedre utnyttelse av husdyrgjødsel og biogass
- Regional jordvernstrategi for Trøndelag
 - Etablere en tverrfaglig jordverngruppe på ledernivå i Trøndelag
 - Medvirke til etablering av et prosjekt som ser på CO2 utslipp ved nedbygging av dyrka jord
- Program for etablering av infrastruktur for produksjon og omsetning av bioenergi
 - Økt bruk av fornybar energi (bioenergi, vind, vann, sol)
 - Distribusjon og tilrettelegging for bruk av fornybar energi
 - Stille krav til bruk av fornybar energi i offentlige bygg
- Fortsette å jobbe for å utvikle et senter for klimatiltak og fornybar energi på Mære
- Skape stolthet av Trøndelags kulturlandskap
 - Synliggjøring av verdiene og mulighetene
 - Utvikle nye organisasjonsmodeller for å bringe kulturlandskapet i sterkere i inngrep med næringsutvikling – for eksempel Landskapsparker
- Ivareta og videreutvikle den trøndersk byggeskikken
 - Videreutvikle trøndertunet
 - Et eget program for utvikling av ny bebyggelse og bygningsplassering på trønderske gårdsbruk
- Satse på Trøndelag som ”Verdens nordligste seterregion”
- Videreføre og koble ”Det Historiske Trøndelag” (fra Reiselivsstrategien) nærmere landbruket

Innspill til nasjonal politikk – Miljø og klimavennlig næring

- *Styrke ordningen med Regionalt miljøprogram*
- *Øke virkemiddelbruken for klimavennlige tiltak*
- *Økt satsing på kulturlandskapet som fellesgodeprodusent*
- *Vri virkemiddelbruken mot beitebruk*
- *Innfør prisgaranti pr produsert kwh fornybar energi til bioenergi, spesielt biogass*
- *Stimulere til økt bruk av husdyrgjødsel i vekstsesongen, blant annet gjennom tilskudd til bygging av tilstrekkelig lagerkapasitet*
- *Tiårig planteforedlingsprogram for landbruket i Trøndelag*

7.5 Trøndelag er en viktig del av Kystskogbruket

I 2005 ble det tatt et politisk initiativ til å utarbeide en skogbruksmelding for kystfylkene. Bakgrunnen var en betydelig dårligere ressursutnyttelse i kystskogbruket. I disse delene av landet finnes en stor andel av landets potensial for økt avvirking til trebruk og bioenergi, samt mulig klimaeffekt gjennom aktive skogtiltak. Utfordringene for å ta i bruk næringspotensialet vil være noe forskjellig i de ulike landsdelene i kystskogbruket. Likevel vil det være mange store felles hovedutfordringer, som best kan løses i fellesskap. Skognæringas visjon er at Kystskogbruket skal være en vekstkraftig nasjonal verdiskaper. Overordnet målsetting for skognæringa er å fordoble sin verdiskaping

innen 2020. Som hovedmål skal man øke råstofforsyningen både på kort og lang sikt, bedre kvaliteten på framtidsskogen, få en mer konkurransedyktig industri, mer bruk av tre for bedre klima og å øke framtidstroen i næringa.

Melding om Kystskogbruket har følgende **Strategier**

- Utvikle næringsklyngen
- Skogeierpolitikk – Den nye skogeieren
- Markedsutvikling og nyskaping
- Utvikle bedre rammebetingelsene
- FOU-kompetanse
- Skognæringa som miljønæring

I meldinga er det foretatt en prioritering av felles tiltak og fordelt disse på henholdsvis fylkeskommunene og skognæringa.

For fylkeskommunene er de prioriterte **Tiltak**

- Skog og klima
 - Lag klimaskogprogram for kystfylkene. Finansieres med CO2-kvoter.
 - Utred skogens CO2-bindingskapasitet.
 - CO2-binding og skog inn i fylkeskommunale klimaplaner.
- Skogsbilveiprogram i kystfylkene
- Inngrepsfrie områder (INON)
 - Omdefiner tyngre tekniske inngrep – Miljøvernadvil vil ut med disse
- Den nye veiledningstjenesten
- Utred skogbruksutdanningen
- Utbedre flaskehalsar på offentlig veinett
- Bioenergi som oppvarmingsalternativ i fylkeskommunale bygg
- Tre i fylkeskommunale bygg
- Industrikraftregime
- Følge opp nasjonal skogpolitikk

Kystskogmeldinga ble vedtatt i begge trøndelagsfylkene våren 2008. Det var bred enighet om at melinga bør følges opp i fellesskap og at dette må skje i nært samarbeid med næringa og offentlig skogforvaltning. På dette grunnlag er det utarbeidet et *Felles fylkeskommunalt oppfølgingsprogram* som vil gå over flere år. Hovedmålet for dette programmet er: *Raskest mulig få etablert et politisk grunnlag for å nå de til dels ambisiøse målsettingene i meldinga.*

Innspill til nasjonal politikk – Trøndelag som en viktig del av Kystskogbruket

- *Bedre arealtilgjengeligheten gjennom infrastrukturtiltak*
- *Utvikle en aktiv skogeierpolitikk slik at skogarealene tas i bruk i alle skogeierkategorier*
- *Utvikle et eget industrikraftregime*
- *Mer målretting av virkemidler mot utfordringene i regionen*
- *Utvikle Midtnorsk Skogsenter og opprett en landslinje for skogbruk på Mære Landbruksskole*
- *Langsiktige støtteordninger for omlegging til biovarme*